POLIROM

Ana Maria SANDU

Hortensia Papadat-Bengescu

Străina

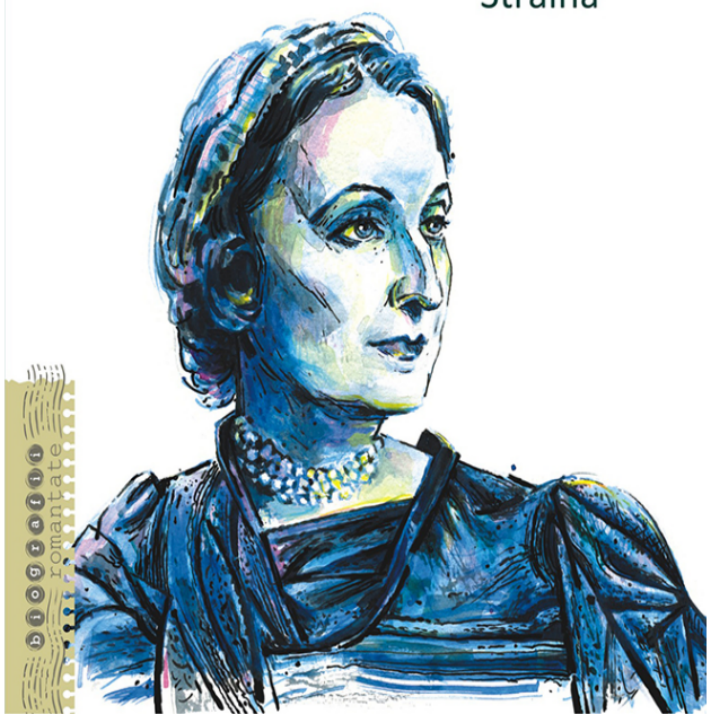

biografii romantate

Ana Maria SANDU

Hortensia Papadat-Bengescu

Străina

POLIROM
2021

© 2021 by Editura POLIROM

www.*polirom.ro*
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53

ISBN ePub: 978-973-46-8608-7
ISBN PDF: 978-973-46-8609-4
ISBN print: 978-973-46-8452-6

Pe copertă: ilustraţie de Radu Răileanu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura eco - un supererou al lumii moderne!

Versiune digitală realizată în colaborare cu Libris.ro

ANA MARIA SANDU a debutat în 2003 cu volumul *Din amintirile unui Chelbasan* (Editura Paralela 45), reeditat în 2013 la Editura Art. Cartea a fost tradusă în limba franceză în 2010 cu titlul *L'écorchure*. În 2006 a publicat la Editura Polirom, în colecţia „Ego. Proză", romanul *Fata din casa vagon*, text care stă la baza spectacolului de teatru cu acelaşi nume, pus în scenă în 2019, iar în 2010 romanul *Omoară-mă!*. Acesta din urmă a fost tradus în limba italiană (*Uccidimi!*, Aìsara, 2012), iar în 2018 a apărut în limba maghiară, la Vince Kiadó Kft. În 2013 a publicat *Aleargă*, de asemenea dramatizat, în 2017 volumul de proză scurtă *Pereţi subţiri* şi în 2019 cartea de amintiri *Mama îmi spune că am o viaţă frumoasă*, toate trei la Editura Polirom. A mai publicat texte în antologiile *Cartea cu bunici*, *Bookătăria de texte & imagini*, *Iubire 13*, *Prima dată*, *Nouvelles de Roumanie*, *Rumänien heute*. A coordonat volumul *Cu ochii-n 3,14*, o antologie *Dilema Veche*, apărută în 2016 la Editura Humanitas. Trăieşte la Bucureşti. Este redactor la revista *Dilema Veche*.

E.L.

Nicicînd nu făcuse atîtea drumuri la poșta de pe Câmpineanu ca în zilele acelea de septembrie. Nu ca să ducă corespondență, ci ca să verifice dacă nu cumva scrisoarea de la ea ajunsese. Dormise prost cîteva nopți la rînd. Încercase să scrie și să citească, dar nu reușise. Rîndurile i se amestecau pe pagină, ca și cînd ar fi suferit de o tulburare bruscă a vederii. Se zvîrcolise ca peștele pe uscat și își recapitulase toată viața. Urma să împlinească 38 de ani peste o lună și se simțea ca un adolescent îndrăgostit și nerăbdător.

Domnișoara Mimi, care îl cunoștea și îi admira statutul de profesor de limba latină, căutase în teancul de plicuri din spatele ghișeului pe cel cu semnătura „Hortensia Papadat-Bengescu“, nume pe care el încercase să-l rostească cît mai clar și mai solemn, aproape impersonal, în speranța că ea își va imagina că era vorba despre o simplă înștiințare profesională importantă.

— Nimic, îmi pare rău, îl anunțase ea, după ce îl lăsase să aștepte mai bine de zece minute.

— S-o fi produs vreo încurcătură, îi răspunsese el, fără să poată să-și ascundă dezamăgirea.

Și scena asta se repetase timp de patru zile la rînd. Complicitatea dintre funcționara brunetă, tunsă cu breton și bărbatul nu foarte înalt, puțin plinuț, dar extrem de prezentabil în costumele lui cînd gri, cînd bleumarin, mereu impecabile, crescuse. Nici măcar nu mai trebuia să-i reamintească expeditorul, ea dispărea o vreme undeva, în spate, și, din păcate, se întorcea fără bucata de hîrtie care i-ar fi putut reda liniștea. Cine știe, poate că îl și înțelegea. Era o fată tînără, care cu siguranță suferise din dragoste recent, ca orice muritor. Ar fi vrut să-l poată ajuta, dar din păcate nu stătea în puterea ei. A cincea zi, intrase în oficiu și, cînd ajunsese în fața domnișoarei, roșise imediat. Își dăduse pălăria jos și își trecuse repede mîna prin păr, un semn de cochetărie sau de nervozitate, ce mai conta. Privirea fetei părea dezarmată. Se

simțea ridicol în postura asta de amorez care tot încerca și încerca să pună mîna pe răvaș, în ciuda tuturor evidențelor. I se muiaseră deja picioarele și nodul de la cravată i se părea mult prea strîns.

— Nu-i nimic, ridicase ea din umeri.

— Totuși, poate..., îngăimase el și aerul din încăpere devenise prea puțin.

— Atunci o să mă duc să verific doar ca să vă dovedesc, îi răspunsese Mimi, serioasă de data asta.

— Nici nu mai e nevoie, stimată domnișoară. Vă cred.

Dar Mimi se îndepărtase și îl lăsase cu bobițele de sudoare pe frunte, pe care și le ștergea compulsiv cu o batistă mare, albastră. Ar fi vrut să iasă, să se amestece cu lumea de pe bulevard, să nu mai fie nevoie să se întoarcă niciodată în locul acela și să-i ceară acestei funcționare drăguțe de la poștă niște favoruri inutile. Cînd o văzuse că pășește apăsat cu pantofii ei maron, cu toc, se gîndise că poate avusese dreptate să nu renunțe și că ziua asta ar putea fi, în sfîrșit, cea norocoasă. Își îndreptase spatele și numărase secundele. Ea îi zîmbise și îi făcuse cu mîna, pesemne bucuroasă că, gata, scrisoarea apăruse, iar ea scăpase de insistența lui. Îi înmînase plicul și îl rugase să semneze de primire, cu un creion chimic, legat cu sfoară, care atîrna în dreptul ghișeului.

Cîștigase, avea dovada că nu așteptase în zadar, ca un neghiob. Cu siguranță se produsese o încurcătură de nume, de adresă, cine să mai știe. Nici măcar nu voia să-și mai bată capul cu asta. Cuvintele ei ajunseseră la destinație, și el simțea cum sufletul i se trezește la viață. Era o toamnă cu zile splendide, scăldate într-o lumină care cădea peste oraș ca dintr-un ciubăr cu miere, și cu nopți enervant de frumoase, nici calde, nici reci, care, în mod normal, ar fi trebuit să fie o binecuvîntare pentru orice bucureștean. Doar că el ar fi zis că vremea face o risipă inutilă de farmece.

El se afla la București, iar ea tocmai la Focșani. Distanța poate părea un pansament pentru cei care nu pot fi împreună. Scăpau pentru moment de chinul de a se gîndi ce ar fi făcut dacă ar fi trecut unul pe lîngă altul din întîmplare, cum s-ar fi comportat, cît de stîngaci ar fi fost din cauza emoțiilor, dacă ar fi fost însoțiți de soție, soț sau copii, în cazul ei.

Încă nu deschisese plicul. Îl pusese în buzunar și mergea țanțoș

pe Calea Victoriei. Se salutase cu un cunoscut și îi zîmbise prietenos, chiar dacă la ultima discuție se cam certaseră. Deocamdată nu-și dorea nimic altceva decît s-o citească. În tihnă, fără să fie deranjat. În următoarele 15 zile urma să fie singur și asta îi provoca o tulburare și mai mare. Îi va scrie, probabil, în fiecare zi, pînă ce ea îi va spune că, gata, e prea mult, nu-i cazul s-o pună într-o situație delicată. Sau va amîna să-i răspundă și, în felul ăsta, îl va pedepsi pentru îndrăzneală și exaltare. „Scumpa mea stăpînă“, așa i se adresase, și în felul ăsta își asumase cu stoicism absolut tot ce avea să urmeze în comunicarea și în povestea lor.

Deocamdată, din locuința spațioasă de provincie a părinților ei, cu un parc întins în față, căruia îi vedeai cu greu capătul, poate chiar de pe o bancă retrasă și umbroasă, ea îi caligrafiase niște cuvinte prietenoase și mîngîietoare. Le urmărea așezat la biroul lui mare, din lemn de stejar. Forma scrisului ei îl dusese cu gîndul la dinții de lapte ai unui copil. Ceea ce avea să-i spună abia peste niște luni, cînd ea avea să-i încredințeze cele trei caiete de versuri scrise, ani la rînd, în franceză.

În timp ce citea atent, se oprea din cînd în cînd și sufla peste foaia albă, ca și cînd ar fi vrut să împrăștie puful vorbelor ei. Senzația concretă, fizică, legată de scris nu își amintea s-o mai fi avut vreodată. Să fi fost de vină oboseala? Ce-i drept, nu obișnuia să piardă nopțile. Fusese întotdeauna un om organizat și riguros, care se ghidase în viață după principiul că valoarea cuiva stă în ce și cît lucrează. În afara muncii, tot ce se aduna nu era decît fum, fum.

Păianjenii care îi gîdilau cristalinul păreau niște lacrimi încă neformate. Recitise scrisoarea, analizase frazele și stilul lor, cu determinarea criticului literar. Unul îndrăgostit, e adevărat, dar textul rămînea text în orice condiții și împrejurări, oricît de subiective. Ea se semnase „Hortense“ și avea să păstreze această iscălitură înflorată și franțuzită, drept semn de afecțiune și prețuire pentru el, timp de mai bine de douăzeci de ani. De ce se întorsese, în felul ăsta, la anii adolescenței, cînd le scria părinților și se perfecționase în compunerea de epistole pentru colegele ei de la Institutul „Bolintineanu“, n-ar fi știut să spună. Un instinct, poate, de a o lua de la capăt. Sau o cochetărie adorabilă, ca și cînd toată viața matură, cu responsabilitățile, problemele și

contorsiunile ei, s-ar fi putut șterge astfel dintre ei și de pe fața pământului.

Se văzuseră ultima dată cu două săptămîni în urmă, cînd ea venise la București, cu treabă. Încă avea în urechi vocea ei puțin cîntată și prețioasă. Rima cu prenumele pe care îl graseia ușor cînd se prezenta. L-ar fi descris fără să stea pe gînduri: o broșă masivă de aur, cu o piatră prețioasă în mijloc. Ca o ironie a sorții, lui nu-i plăcuse niciodată să i se spună Eugen.

La ea, numele i se părea că se se armoniza cu prezența: înaltă, cu un păr blond-șaten și ochi verzi-albăstrui, care scăpărau cînd vorbea. Nu semăna cu femeile pe care le cunoscuse. Era și tînără, și bătrînă în aceeași clipă. O fetiță alintată și timidă și o femeie gravă, de-o inteligență necruțătoare cînd se lansa într-o discuție despre literatură. Cînd îi fusese prezentată, n-avea cum să uite, îi zărise întîi pălăria mare și îi percepuse, în eleganța rigidă, un aer de provincie. Corespondaseră înainte, cînd el îi ceruse o dare de seamă locală, dar și ceva „foarte ea“, cum se exprimase el, ca s-o convingă să dea textului care urma să apară în revista *Lectura pentru toți* o tușă cît mai personală. Prietenia lor literară se consolidase pe nesimțite în acel an, 1919. Cenaclul pe care E.L. îl fondase era la început și urma să lanseze și revista cu același nume. Lumea toată părea că își repornise motoarele după războiul care le îngreunase sufletele și le întorsese destinele pe dos, ca pe niște paltoane pe care le duci la croitor ca să le schimbi fața și să le poți purta mai departe. E.L. era bucuros și recunoscător oamenilor pe care-i primise în cercul său și își dorea să-i țină aproape cît mai mult timp.

— Vă aștept să citiți la noi, scumpă doamnă! Fondatorii cenaclului au prioritate și avem nevoie de condeie adevărate.

Ei i se luminase fața și îi spusese imediat:

— Sînt onorată, domnule Lovinescu. Nici nu vă puteți imagina ce înseamnă asta pentru o începătoare ca mine. Și ce bucurie îmi faceți. Știți prea bine că am crezut atîta vreme că o să fiu doar o scriitoare postumă. Spaima mea cea mai mare…

— Vă apreciez, doamnă! După ce ați publicat la Alcalay *Ape adînci*, nu mai aveți de ce să fiți îngrijorată.

Primul lor dialog, întrerupt de mai multe ori de oameni care veniseră la cenaclul de la el de acasă și voiau să-i transmită tot

felul de păreri și felicitări pentru ședința care tocmai se încheiase, fusese reluat și prelungit pînă seara tîrziu la masă, într-un grup restrîns. O ascultase cu mare atenție. Tot ce simțise mai întîi în cuvinte se întrupase în prezența ei și căpătase greutate. Cînd cunoști mai întîi realitatea din vorbe a unui om și apoi ajungi să stai față în față cu el, încerci să suprapui imaginile: cea din capul tău și cea care ți se arată.

Nu fusese o părere, scrisul părea religia ei și asta nu contenea să-l impresioneze și să-l uimească. Ar fi zis că pentru femeia asta de 42 de ani, al cărei mezin împlinise 7 ani, viața era mai puțin interesantă. Doar o formă palidă a textului care aștepta să fie scris, ca o compensație a tot ce nu fusese trăit și simțit vreodată, din diverse motive.

E.L. o încurajase ferm să se apuce de treabă:

— Știți prea bine, publicul vă așteaptă opera! Marile romane!

Simțea că ea avea nevoie de asta și că fiecare îndemn o va motiva să se pună pe treabă. Hortensia îi zîmbise vizibil flatată și îl privise cu încredere, ca și cînd tocmai i-ar fi spus că e în regulă să lase să zboare rîndunica aceea pe care o ținuse pînă atunci ascunsă în haină. Se revăzuseră și duminica următoare, în același apartament de trei camere de pe Ion Câmpineanu de la numărul 40, în biroul lui E.L., despărțit doar de un glasvand de sufrageria familiei, unde aveau să-și petreacă multe ore în următorii ani și unde ea urma să-i citească în primul rînd lui, și apoi celorlalți prezenți în acea încăpere, toate cărțile viitoare.

Pe Hortensia treburile o reținuseră în capitală și bucurie mai mare decît să fie alături de colegi de breaslă nu găsea și nici nu spera să aibă. Nu obosise niciodată să se ocupe de cei cinci copii și de un soț care nu se lăsa deloc impresionat de obiceiul prost și inutil al zmîngălitorilor de hîrtie. De altfel, magistratul Nicolae Papadat, cu zece ani mai în vîrstă decît soția sa, nu pierdea nici o ocazie să ironizeze, cu un aer superior, răsucindu-și grav mustățile, moftul ăsta al nevestei și al prietenilor ei scriitori, cînd se întîmpla ca aceștia să le treacă pragul. Căci la ei în casă se jucau cărți, dar de citit nici vorbă: „Ce fel de a-ți pierde timpul o mai fi și ăsta?“, își citase ea soțul. Nu cu ranchiună, cel puțin așa i se păruse lui în scrisoare, ci cu un fel de detașare amuzată.

Cît stătuse, însă, așezată în biroul lui E.L., pe unul dintre fotolii,

care îi fusese rezervat, alături de alți treizeci și ceva de participanți, înghesuiți pe scaune dispuse concentric, pe care toți le ocupau deja într-o anumită ordine, nu se mai gîndise nici la situația ei familială, la ostilitatea pe care o simțise de-a lungul timpului, ci doar la ce se vorbea în acea încăpere. Și la multele coli mari, tăiate și aranjate sub formă de caiete, cu tot felul de însemnări, cu retușuri și ștersături, rescrise și de trei, patru ori, pînă era mulțumită, pe care le adunase de-a lungul timpului și care îi fuseseră sprijin în fiecare moment din viață. Avusese în toate locurile unde locuise un refugiu numai al ei, care îi adusese liniștea și frenezia ce îi erau necesare ca apa și ca hrana. Aceste fire o legau de o realitate la care familia ei nu avusese niciodată acces și pe care o ținuse doar pentru sine dintr-un fel de pudoare și, poate, de independență. Existența civilă îi dăduse și ei, ca fiecărui om, un anumit rol. Dar ea știa bine că în viața secretă a oamenilor poți să descoperi tot felul de bagaje clandestine, de povești, de amoruri interzise și de dorințe incredibile. Să își publice textele însemna să-și arate sufletul unui public care o citea, dar care măcar n-avea pretenția că o cunoștea. O credita din nou și din nou, și era dispus să o descopere.

Îl privise pe E.L. și îi simțise căldura. Rotunjimile lui aveau ceva bonom și înțelegător și îi încălzise sufletul cu încurajările lui. Nu știa cum să interpreteze interesul lui. Nu-și mai dădea seama dacă chipul ei rămăsese frumos sau, din contră, se prăbușise sub vremuri și suferințe fizice de tot felul. Lucrul de care nu se îndoia, însă, ținea mai degrabă de adevărul etern al vieții: dacă un bărbat și o femeie ajung să stea față în față și există o atracție reală între ei, cum li se întîmpla lor, totul devine și greu, și ușor în același timp și mintea fiecăruia se transformă într-o oglindă pentru celălalt.

Maturitatea le dădea corpurilor lor o anumită greutate și stabilitate, un fel de control, ar fi zis ea, dar pe dinăuntru zbuciumul își vedea liniștit de treabă.

Seara parcă se tot lungise. La masă, cînd el îi trăsese scaunul cu spătar cel mai apropiat de al lui, ea păruse că se așază grațios, dar se prăbușise, fără să știe nimeni cum îi bătea, de fapt, inima și i se încordaseră gambele. Din fericire, discuția despre teatru o făcea alertă. Scrisese *Bătrînul*, o piesă pe care o prezentase deja în fața

comitetului de lectură al Teatrului Național din București. Le plăcuse și îi promiseseră că o s-o includă în repertoriul lor viitor. Nu putea decît să spere că se va întîmpla.

— La lucru, teatrul e, dintre toate, genul care mă desfată și mă bucură cel mai tare. Sînt spectatorul care se amuză tare la piesele sale…

E.L. o ascultase cu un zîmbet larg pe față și, ca și cînd tocmai i-ar fi venit o idee genială, ridicase arătătorul și o întrerupsese:

— Dacă-i așa, sper să colaborăm într-o zi și să mă ajutați să dramatizez un text al meu. Mi-ar plăcea să lucrăm împreună.

Ea băuse un pahar de vin roșu, ceea ce nu obișnuia, și asta îi colorase obrajii. Din experiența anilor din urmă ieșise palidă, aproape străvezie. Făcuse eforturi să nu se plîngă de propriile beteșuguri și să fie mulțumită că toți ai ei scăpaseră cu viață.

— Mă simt atît de bine! îi spusese lui E.L. încet, la ureche.

Bărbatul își așezase palma peste brațul ei, în dreptul încheieturii, și îi privise inelele.

— Nici n-ai idee, scumpă prietenă, cît mă bucur! îi șoptise și el și, pentru o fracțiune de secundă, buzele i se lipiseră de lobul ei drept.

Seara aceea pecetluise apropierea lor, complicitatea care avea să dureze și să se schimbe în multe feluri de-a lungul timpului. Dar, mai presus de toate, admirația lui nedezmințită pentru scrisul ei, încă prea subiectiv și ușor nesigur atunci, dar extrem de promițător.

— Prietenii, doamnă dragă, sînt importanți. Să ne avem unii pe alții, după ce am fost singuri și triști atîta amar de vreme, din cauza războiului, e unul dintre darurile fără de preț.

Ea rîsese și dăduse din cap, chiar dacă știa că la masa aceea n-avea cum să rostească numele a doi oameni dragi, Ibrăileanu și, mai ales, prietenul de suflet, Topîrceanu, care se îndepărtase de ea și îi lipsea atît de mult. Amîndoi o ajutaseră enorm, iar acum, prin forța împrejurărilor, ar fi putut s-o considere o trădătoare a cauzei, din moment ce începuse să-l cultive pe E.L. și să scrie la gazeta lui, cu care ei polemizau și erau într-un conflict deschis de idei.

Nici nu-și amintea ce mîncaseră la cină. Totul fusese atît de intens, încît alte lucruri păstrase din seara cu pricina. De exemplu, momentul în care invitații plecaseră unul cîte unul și E.L. îi făcuse

un semn discret cu capul să mai rămînă puțin. Stana, femeia lui în casă, stătea cu trenciul ei bej în brațe lîngă cuier, așteptînd nemișcată. Părea că există și o coregrafie a ieșirii din scenă a invitaților la cină și nu se înșelase.

— Adu-mi, te rog, haina din sufragerie, o rugase el pe menajeră, și femeia plecase imediat din hol și se întorsese și cu sacoul lui, pe care-l ținea cu mare grijă.

Îl îmbrăcase, o ajutase și pe ea, deschisese ușa, așteptase să iasă prima și o urmase. Deși nu stabiliseră s-o conducă, lucrurile veniseră de la sine. Cînd intraseră în Cișmigiu, era mai tîrziu de zece seara. Cîteva perechi grăbite trecuseră pe lîngă ei și, în lumina galbenă, difuză a felinarelor, aveau ceva fantomatic. Traversaseră parcul și ea începuse să-i povestească despre ce trăise ca soră în cadrul Crucii Roșii, la Focșani, aproape de linia frontului de pe Siret.

— Încă îi visez pe răniții cărora le-am promis că o să se facă bine și ei au murit sub ochii mei.

O spusese dintr-o suflare și el îi simțise tulburarea și o luase de braț.

— E extraordinar că ați putut ajuta. Implicarea, în momentele-limită ale omenirii, poate fi salvatoare.

— Au fost luni grele, dar zile pline. Și sînt recunoscătoare pentru ce am trăit, pentru oamenii pe care i-am cunoscut și care mi s-au spovedit acolo, în șarja morții.

— Ați avut șansa unei experiențe colosale, sper că veți scrie într-o zi despre asta.

Începuse deja *Balaurul*, romanul care vorbea despre întîlnirea atît de intimă cu moartea și cu suferința răniților din Primul Război Mondial, care se încheiase, din fericire. Pe măsură ce ea se adîncea în istoria acelei perioade, el își imagina scenele: o vedea cum trecea dimineața foarte devreme șinele căii ferate, cu coșuri încărcate cu alimente, cu bidoane grele de apă, îmbrăcată în uniformă de infirmieră, cu un şorț alb cu buzunare, care nu rămînea curat niciodată și în care ținea mereu cutii cu medicamente, pentru a le avea la îndemînă în caz de nevoie. Auzea gemetele, urletele bărbaților coborîți din trenuri pe tărgi, cu plăgile urîte, infectate, care miroseau îngrozitor sau cu membrele amputate de obuze.

— Nimic nu mă mai speria. Voiam să îngrijesc, să alin. Și asta am făcut, cu o seriozitate și o devoțiune de care nici măcar eu nu mă crezusem în stare.

Ea îi vorbea cu atîta pasiune despre o dragoste necondiționată pentru omenire, pentru reprezentanții ei cei mai loviți de soartă: bărbați tineri, murdari de noroi, speriați și obosiți, cărora doar gîndul bun și speranța unei străine le mai puteau amîna sfîrșitul. O asculta tăcut cum povestea că se oprea la fiecare rănit din infirmerie. Cum le șoptea cîte o vorbă bună, în timp ce tăia stofa uniformei, spăla și pansa rănile cu o mînă sigură, ca și cînd asta ar fi făcut toată viața.

— Dragă domnule Lovinescu, am avut senzația că am grijă de propriii mei frați, de propriii mei copii. Știu că poate vă sună pretențios, dar e atît de adevărat. N-a fost nevoie să-mi mai reprim nici un sentiment de afecțiune, așa cum mi se întîmpla cînd eram acasă.

— Vă îndrăgesc și mai tare acum că vă simt puterea și compasiunea.

Intimitatea cu moartea schimbase în sufletul ei ceva profund, dărîmase niște ziduri sentimentale, pe care, poate, fusese nevoită să le ridice ca să reziste în familia ei, unde nici un derapaj emoțional nu era permis. Ea nu-i spusese direct, dar îi sugerase acest of, cu toată discreția unei persoane educate și timide. Fusese vorba de un amănunt, în aparență nesemnificativ, dar atît de important de fapt.

— Soțul meu ar fi vrut să nu mă expun în nici un fel, femeile de familie bună nu fac astfel de gesturi. Și, mai ales, nu scriu cărți… A fost nevoie de îndelungi dezbateri să-l conving să accepte măcar să ajut ca soră medicală cu ce pot.

La consiliul de familie, unde i se dezbătuse cauza voluntariatului, bărbatul magistrat își expusese grav punctul de vedere, încercase să-i aducă argumente că n-avea ce să caute în mizeria frontului și că ar fi fost mai înțelept să rămînă deoparte și să-și vadă de ai ei.

„Ce nedreptate!“, își zisese doar pentru el, ca să n-o întristeze și mai tare. Și o ascultase în continuare. Începuse ușor, ușor să-și dorească să fie și el în grija ei. Și să-și imagineze că împart o apropiere a corpului și a sufletului. Ca într-un fel de hipnoză,

devenea el însuși un muribund care se lăsa întru totul în voia Hortensiei, pe care n-o cunoștea bine, dar care îi devenise sufletul cel mai apropiat din lume, în acest act al alinării. În clipa aceea, și-ar fi dorit să-i administreze și lui pastile și să-l încurajeze că se va face bine.

Despre timpul acela dens, îmbibat de suferință ca un pansament, începuse ea să-i vorbească în noaptea aceea de vară. Istoria mare a războiului devenea în vorbele ei ceva atît de personal și de particular. Gara din Focșani gemea de lume, dar silueta ei subțiată, cu paltonul aruncat în grabă pe umeri, levita peste mulțime. Transfigurarea i se citea pe chip. Povestea și cu ochii, și cu mîinile. E.L. ar fi vrut s-o ia în brațe, chiar acolo, pe aleea parcului, și ar fi făcut-o dacă nu i-ar fi fost teamă că toată vraja momentului s-ar fi putut risipi într-o clipă.

— *Balaurul*, așadar. Din el vom afla și mai multe din ce-ați trăit și ați văzut, scumpă prietenă.

— S-ar putea să fie prea puțin și așa. Uneori, epifania e dincolo de cuvinte. Dar știu că de acum înainte, după ce am trăit ce am trăit, nimic nu mă va mai opri. Voi avea încăpățînarea unui crez.

Și aproape că se rușinase de cît de grav sunase replica asta ultimă și rîsese ușor jenată de avîntul cu care o rostise.

Se simțea bine și în siguranță cu E.L., ca și cînd s-ar fi cunoscut de multă vreme și acum doar se reconectaseră la un prezent comun. În serile de vară, Bucureștiul avea un miros pe care ea îl simțea de fiecare dată, de tei amestecat cu apă clocită, de baltă, și de care i se făcea mereu dor. Cei care locuiau tot timpul aici poate că nici nu-l mai băgau în seamă, dar pentru ea, care îi ducea dorul, însemna enorm. Ieșiseră la Kogălniceanu și coborîseră apoi pe Berzei; în aer continua să se simtă o undă nevăzută de electricitate. Cînd ajunseseră în dreptul imobilului unde stătea ea, o întrebase:

— Cînd vă întoarceți?

Ca și cînd avea nevoie de un timp clar s-o aștepte. Să nu cumva să plece tocmai atunci la casa părintească de la Fălticeni sau în altă parte. Să fie pregătit s-o primească cum se cuvine.

— Vă anunț, negreșit! Dar o să ne scriem, sper că n-o să mă uitați atît de curînd.

Păruse o glumă nevinovată, dar el protestase în stilul lui serios, profesoral.

— Aș vrea eu, dar asta nu se va întîmpla nici acum, nici peste zeci de ani.

Rîseseră amîndoi și se îmbrățișaseră stîngaci. Pălăria ei aproape că-l rănise la frunte, dar cui îi mai păsa de acest incident nevinovat și caraghios, pînă la urmă.

De atunci nu trecuse nici o zi fără să se gîndească la ea. Fără s-o pomenească în vreo epistolă sau conversație, cum se întîmplase de mai multe ori cînd mersese în vizită acasă la poeta Elena Farago, care îi simțise slăbiciunea pentru Hortensia și îl tot tachinase. După ce E.L. îi citise caietele cu poezii în limba franceză, poeme grațioase, pline de pasiune, se aventurase să-i vorbească Elenei despre ea ca despre unul dintre cei mai puternici poeți, în ciuda faptului că Hortensia scria, totuși, versuri într-o limbă străină, pe care n-o vorbea nativ și, deci, mai avea și scăpări. Cu toate astea, lui nu-i păsa.

Pentru Hortensia, scrisul poate că ținea loc de viață și de orice altceva. Ce știa el formulase astfel: „Atunci cînd îți place cineva, omul ăla devine, dintr-un străin, destinatarul ideal al gîndurilor tale. Ție, draga mea, vreau să-ți povestesc fiecare întîmplare oricît de mică a zilei și să știu că nu te vei plictisi, nu mă vei judeca nici o clipă și vei încerca să mă înțelegi pînă la ultimul gînd. Vei vedea dincolo de formulări, îmi vei simți cutele sufletului, îndoielile și neputințele, speranțele și dorințele din ziua cu pricina“. Iar cititul cu voce tare, așa cum făcuse ea cu poemele sale, i se părea și el o dovadă sofisticată de iubire.

Programul lui E.L. arăta mai întotdeauna ca al unui om de lume – înconjurat de persoane care îl vizitau, uneori și zece în aceeași zi, scrisori care trebuiau musai trimise, pentru a comanda texte pentru revistă și a menține amiciții, a schimba păreri, impresii –, încît Hortensiei îi venea greu să creadă că îi mai rămînea timp să și lucreze în tihnă. De aceea, grija pentru ea și fiecare semn generos pe care i-l trimitea o făceau să se simtă răsfățată.

De data asta, depărtarea și dorul o copleșiseră. Nu știuse cum să reacționeze la epistola lui înflăcărată. O citise de atîtea ori, că ar fi putut s-o reproducă cuvînt cu cuvînt, dar încercase să rămînă lucidă și rezervată. Să nu pună paie pe foc într-o situație și așa complicată.

I se părea mai ușor să-i povestească despre vremea caldă și criza de rinichi care o chinuise și o ținuse mai multe zile în casă. „Mi-am reluat foile mai vechi, ca să nu le las să se piardă și să se prăpădească. Deocamdată nu mă pot aduna să încep ceva nou, dar deștelenesc ce s-a adunat de-a lungul timpului. Și nu, nu sînt puține, dragul meu E.L. Scriu în pat, pe genunchi, pe un colț de masă, oriunde. Nu contează. Am dobîndit un exercițiu tot mai perfecționat de a mă abstrage din cotidian. Și n-am nevoie de nici un stimulent pentru asta, nici de țigară, nici de cafea, îmi ajunge doar liniștea mea“, îi scrisese ea, iar el lăsase foaia jos, pe biroul lui impunător și aproape că se rușinase. O perturba, asta făcea. Dar frenezia de care îi vorbise ce era oare, dacă nu trepidația sufletului?

Familia Papadat sperase că o să se poată muta la Iași, dar deocamdată lucrurile nu se aranjaseră în direcția asta. Mai aveau de așteptat. Izolarea într-un oraș mic și în propria familie o făcea pe Hortensia să-și dorească să scrie și mai mult. „E forma mea de uitare și de rezistență, alta nu cunosc în viața asta.“ Rîndurile lui păreau frivole în comparație cu ce-i scria ea. La ea se simțea o greutate mare pe suflet și ar fi vrut mai mult decît orice pe lume s-o poată strînge în brațe, atunci, la ceas de seară.

E.L. se simțea singur și stingher în biroul său mare. „N-ar trebui să ne îndrăgostim decît de oameni pe care să-i putem atinge, nu e drept să trăim în neputință“, așa începuse noua scrisoare, pe care urma să i-o expedieze a doua zi, după ora prînzului. „Mai stai pe banca de afară să te *destrăbălească* vîntul? Simţi căldura prieteniei mele peste tot în jurul d-tale? Nu ţi s-a urît cu ea?“ – și vîlvătaia se rostogolea de la București pînă la Focșani cu o viteză pe care nici un tren și nici un automobil nu o puteau bate. Era îngrijorat de starea ei de sănătate, îi tremura sufletul numai la gîndul că ar fi putut să sufere de ceva. Poate că băile pe care le făcuse în acea vară la Herculane îi prinseseră bine și se mai întremase.

E.L. se întreba cum era, de fapt, viața ei în nemișcarea de provincie, înconjurată de oameni cu care nu avea mare lucru de împărțit. Rutina îi era de folos, fără îndoială că o ținea pe șine și viața părea că merge singură, de capul ei, fără să ceară prea multe eforturi din partea ei. Doar că, știind că zilele ei curgeau extrem de încet și cum îi mărturisise că aștepta somnul încă de la ora 5 după-

amiază, ca să se bage în pat la 9, că nu se vedea cu nimeni și că prietenii îi erau departe, își pierdea și el liniștea. Ar fi putut să îi spună pentru a suta oară să scrie, doar că și asta putea deveni sîcîitor. Salcîmul despre care îi povestise în mai multe rînduri că-l privea zi de zi din camera ei, pînă se întuneca și vîrful i se topea în noapte, îi devenise și lui familiar, după ce îl văzuse de atîtea ori cu ochii minții.

Orice, numai să nu-și piardă răbdarea, se gîndea el, căci ar fi însemnat să capituleze, iar el nu accepta asta din partea ei, doar era mai puternică decît toți oamenii, bărbați și femei deopotrivă, pe care îi cunoscuse. Nu, nici nu voia s-o preseze, așa că își propusese mai degrabă să-i distragă atenția și să aducă puțină mondenitate în atmosfera provincială a traiului ei cotidian. Povestea lui Victor Eftimiu, prietenul său din junețe, pe care o aflase de curînd, îi păruse a fi cea mai potrivită: „Draga mea, m-am văzut cu Poetul, care a cunoscut la Sibiu două doamne din lumea bună de la București, cu care a intrat într-o aventură amoroasă. Și după ce ele își trăseseră la sorți rîndul, la un moment dat s-au hotărît să vină împreună la întîlnire. Nici un pic de ranchiună din partea lor, din contră, cea mai bună amiciție care putea exista vreodată. Poate doar o încercare disperată de a scăpa de plictiseală, nu crezi? Îți dai seama, de ce perversiuni și sacrificii sînt în stare uneori, oamenii? Sper să zîmbești imaginîndu-ți scena acestei orgii fără pic de pasiune, doar fizică experimentală și aplicată, ca să-l citez pe Voltaire. Victor era amuzat și el, dar pe mine, drept să-ți spun, oricît de picantă ar fi fost întîmplarea lui, ceva m-a întristat în relatarea ei“.

N-ar fi vrut să-l creadă ridicol, cu comentariul ăsta al lui, dar ce mai conta. Natura umană îi fascina pe amîndoi, la ce bun să scrii, își spunea E.L. de multe ori, dacă nu încerci să înțelegi ce ţi se întîmplă ție și celor din jurul tău? Doza de idealism și-o luase în aceeași zi de la Elena Farago, pe care o vizitase și o găsise și mai șubrezită, cu perspectiva unei noi operații, dar mai visătoare decît o adolescentă. De aproape cincisprezece ani abia se ridica de pe canapea, dar, cu toate astea, îi vorbise despre o iubire mare, absolută, ca și cînd orice ar fi fost posibil și totul ar fi stat doar în puterea noastră ca să se întîmple. Poate că nici nu vorbea despre E.F. acum, ci despre el însuși. Găsise, poate, în femeia asta uriaşă,

cu picioare și suflet de copil, o proiecție a propriilor sale idealuri legate de iubire. Stătuse lîngă ea, în încăperea luminoasă, mai bine de două ore și o ascultase cum ridicase odă după odă apropierii totale și absolute, mîinii pe care o poți strînge, într-un gest total, de dăruire și unire, pînă la capăt, și să-ți fie de ajuns, să te simți împlinit și să nu mai vrei nimic altceva. Totul părea nepămîntean, Hortensia la Focșani, cu grijile ei, cu angoasa unei izolări impuse, el în apartamentul acestei doamne poete, la care ținea și pe care o respecta, în ciuda temperamentului ei impulsiv, zilele de început de toamnă cu freamătul și așteptarea lor. Plecase cu un singur gînd din acea vizită, că o să-i povestească Hortensiei negreșit toate astea. Și, cînd o să citească, un zîmbet îi va apărea, poate, în colțul gurii, neașteptat și fugar, și va rămîne atîrnat acolo preț de cîteva secunde, doar pentru el.

Bucureștiul de seară se dezlănțuise și muzica se auzea de peste tot. Plăcerea plutea în aer și îi luase pe sus pe toți. Viața se accelerase, cel puțin așa i se părea lui E.L., după ce terminase de scris scrisoarea și se pusese în pat, cu vuietul cîntecelor de petrecere în urechi, care încă se mai auzeau și spre patru dimineața, iar lui îi aminteau de atmosfera Florenței de altădată, de bucuria revărsată pe străzile care nu păreau să doarmă vreodată. Natura, spațiul împrumută parcă din stările noastre, își zisese înainte de a încerca să adoarmă. Tumultul din suflet se mutase pe stradă, și dacă protagoniștii nu reușeau să petreacă, alții le duceau mai departe dorințele abandonate.

Tot nu avusese puterea s-o întrebe pe Hortensia dacă reușise să se adune și să lucreze. Ca să înceapă ceva, i-ar fi trebuit o energie nouă, iar ea voia să ducă la capăt ce salvase și pusese pe hîrtie cînd nu văzuse de copii și de casă. Prea poetic, prea diafan pentru gustul lui, dar, lucrurile vechi odată ordonate, spera să o convingă să încerce și altceva, să treacă de la o proză lirică, de notație, la un roman așezat. O să aștepte, își spusese, nu venise încă vremea pentru asta.

Legăturile Hortensiei cu *Viața românească* și cu Ibrăileanu, care o publica de ceva timp, prietenia ei cu Topîrceanu E.L. prefera să nu le discute deocamdată. Ea îi explicase la începutul întîlnirilor lor că pentru ea firele umane erau vitale, că fără ele s-ar fi simțit ca o frunză în vînt, fără rădăcini de care să se sprijine. Experimentase

singurătatea, așa că oamenii cu care se înțelegea și coresponda deveneau un trib de care nu mai voia să se despartă și, dacă se întîmpla asta, era cu greutate și suferință.

Top al ei, care i se părea un idiot și cu care E.L. avea deja o polemică aprinsă, se supărase exact din cauza lui. Ea se simțea ca dracu', îi sugerase deja asta. Omul nu-i mai dăduse nici un semn și ea încercase prin Ibrăileanu să-i transmită că n-are de ce s-o pedepsească și că se consideră nedreptățită și lovită în sentimentele ei cele mai calde de amiciție. Ar fi vrut să nu fie cazul să dezbată subiectul ăsta, de altfel, fiecare încercase să-l protejeze pe celălalt, dar amîndoi știau că „Sburătorul" era mărul discordiei. Și de acolo se pornise vrajba. Prietenii vechi pot să devină pentru cei noi un subiect delicat, dar nu era cazul lor, pentru că, în afară de prietenie, între ei mai era și altceva și n-avea deloc chef să se simtă vinovat. *A quoi bon?*

Din contră, știa că afecțiunea lui și încrederea ei vor crește în timp și nu se comparau cu ce avusese și trăise în alte momente din viață. Cu siguranță că oamenii ăștia o susținuseră, doar de asta le mulțumise la începutul volumului ei de debut: „Cenaclului literar «Viața românească» îi închin cartea mea dintîi". Și asta înțelegea întocmai. Și el ar fi făcut la fel, la o adică. Evitase cît putuse orice referire la domnii ăștia doi, de dragul ei, ca să-i menajeze sentimentele și să nu fie nevoită să creadă că el ar pune-o, Doamne ferește, în situația să aleagă între el și ei. Dacă ea putea să le netezească orgoliile, foarte bine. Deși, cum Topîrceanu dezertase deja și nu mai știa nimic de el, asta se dovedea, de fapt, imposibil. Ibrăileanu se comportase mereu ca un domn, dar nu putuse să-i fie nici el de folos în tentativele de a cădea la pace cu Topîrceanu. Situația tensionată îi adîncea Hortensiei angoasa. Îi expusese și lui E.L., în scrisoarea precedentă, lungă și explicativă, o teorie întreagă legată de prietenie. „Admir mult femeia rusă în camaraderia ei de principii cu bărbatul, ca și pe cea americană, dar genul meu nu e în direcția asta. Am socotit lupta asta ceva masculin, nu așa de grav, și de care eram ferită atîta timp cît se respectau sentimentele pe care le am și pe care le voi păstra. Dar Top, în lupta asta, lovește rău și i-am spus-o deja."

Îl înduioșase delicatețea ei, dublată de un fel aparte de luciditate, și dacă ar fi fost lîngă ea i-ar fi spus că lucrurile astea

care păreau de viață și de moarte vor trece mai repede decît și-ar putea imagina cineva care se află în miezul lor. Că literatura n-are nimic de-a face cu politica și că oamenii sînt în stare, uneori, să-și sacrifice și cei mai apropiați amici doar pentru că li s-a părut că au fost trădați, nedreptățiți sau neînțeleși. Scriitorii au interese ca toți oamenii, unele fățișe, altele ascunse, și mai și văd numaidecît negru în fața ochilor și atunci scriu ce le vine la gură, cum se întîmplase și acum, de altfel. Nu de „autonomia esteticului", teoria pe care o susținea manifest E.L. înainte de război, părea să le pese adversarilor lui acum, altele erau răfuielile care îi făcuseră să se înfoaie ca niște cocoși, iar lui i se părea nedrept.

Cine luptase pe front și cine se fofilase, cît de filogerman te dovediseşi într-un moment sau altul erau doar cîteva dintre „păcatele" aflate pe ordinea de zi, pe care ți le căutau adversarii gazetari ca să-ți sară cu ele la beregată. El însuși se enervase mai mult decît și-ar fi dorit, iar Topîrceanu aruncase cu zeflemeli, luîndu-se de cusururile lui fizice și coborînd polemica nepermis de mult după gustul lui. „Corpolent", „efeminat", ce mai, nu-l cruțase și se legase de defecte fizice într-o manieră complet lipsită de eleganță, și asta îi lăsase un gust amar. Cînd ajunsese la sintagma „amator de plăceri sexuale nefirești", care făcea referire la faptul că i-ar fi plăcut bărbații, îl umflase rîsul de-a dreptul.

Pe Hortensia nu voia s-o implice în povestea asta, și-ar fi dorit ca ea să rămînă deasupra acestor mizerii. Conta, așadar, pe mintea ei ascuțită și pe sufletul de discipol, pe care spusese în mai multe rînduri că-l avea, ceea ce însemna atașament și încredere deopotrivă. E.L. știa mai bine decît oricine că nimic nu se cîștigă ușor pe lumea asta. Și ceea ce Topîrceanu n-avea să afle niciodată era faptul că lui E.L. i se păruse reușită imaginea din textul lui din *Însemnări literare*, în care îi asemăna pe colaboratorii săi cu niște „boboci de rață umblînd după o găină", așa că recunoscuse că omul avea umor, oricît de enervant s-ar fi putut dovedi în anumite situații – și nu fuseseră puține.

Mutarea Hortensiei la Iași nu mai părea posibilă. Sigur că el și-ar fi dorit să vină la București, dar asta nu ținea de ea, ci de postul ce urma să i se propună magistratului Papadat. Ea îi pomenise ultima dată, în treacăt, ceva despre Constanța, fără să fie încă nimic sigur. Așteptau deocamdată, iar în timpul ăsta ea își revizuia

textele mai vechi, unele deja publicate în reviste, altele rămase într-un șantier mereu nefinalizat. Feminitate și subiectivitate, proze poematice, în care el ghicise ca în palmă și altceva: o privire rece, obiectivă, tăioasă, care nu iertа și nu cruța. Care avea puterea să taie în carne vie pentru a ajunge în colțurile cele mai ascunse ale naturii umane și a aduce la suprafață exact profunzimea aceea întunecată, care nu-ți sare niciodată în ochi cînd intri într-o casă.

Prima dată cînd se revăzuseră la București, o întrebase, mai în glumă, mai în serios:

— Cîte volume aveți în lucru, prietenă dragă?

Și Hortensia se eschivase.

— Cine mai știe?

Ca apoi, după un mic moment de cugetare, să revină.

— Două, poate chiar trei, cu puțin noroc, spusese ea în cele din urmă.

Și parcă răsuflase ușurată că i se destăinuise și, odată ce-și tradusese gîndul, cărțile ei încă invizibile căpătaseră un loc în lume.

E.L. era căsătorit de trei ani, Hortensia de douăzeci și trei deja. „Dintotdeauna“, cum îi spusese, cu o tristețe pe care nu putuse s-o ascundă și o lăsase să plutească în încăpere ca fumul gros al unei pipe. N-avea cum să uite ce urmase:

— Știi ce-am făcut? M-am răzbunat prostește pe mine! Și o să plătesc pentru asta pînă la sfîrșitul zilelor!

Atunci o sărutase prima dată. Se ridicase și se dusese spre fotoliul ei, se lăsase pe vine și îi căutase buzele. Îi fusese teamă că o să-l respingă, că o să se supere de îndrăzneala lui. Nimic din toate astea. Apropierea lor, făcută pînă atunci doar din cuvinte, căpătase o nouă întrupare. După îmbrățișarea aceea tînjise cînd fuseseră departe. După stîngăcia ei, parfumul de violete de Parma, ușor pretențios, ochii ei verzi, cu gene lungi, care ar fi putut topi, cu inteligența și pasiunea lor, nu doar inima unui bărbat, ci și mintea lui. Fusese cu mai multe femei și avea să mai fie, nu despre asta era vorba. Ci despre ceva ce simțise de puține ori în viață, acea combinație sofisticată de dorință și admirație care să-l facă să nu vrea să rupă niciodată legătura cu omul iubit, asumîndu-și că sentimentele pot fi fluctuante și, cel mai probabil, se vor schimba de multe ori, ca blana animalelor, de-a lungul vieții sale. La asta se

gîndea acum E.L., și o făcuse și în alte momente ale intimității lor. „Legămintele nu se spun, se simt, și, chiar dacă ți se poate părea ridicol, n-o să te părăsesc niciodată“, îi mărturisise el, și știa mai bine decît oricine că exact așa va fi.

Despre Hortensia cea de la 20 de ani aflase deja că, în loc să plece să studieze la Paris, așa cum visase cu ardoare, intrase într-o căsnicie cu un bărbat cu care n-avea nimic în comun. Între timp, legăturile lor deveniseră cei cinci copii pe care îi aveau împreună. Altceva nu împărțiseră și era puțin probabil să mai împartă vreodată.

— N-am știut ce-i aia pasiune pînă să te întîlnesc pe dumneata!

Așa sunase declarația ei de dragoste. Una dintre puținele pe care avea să i le facă. O spusese cu vocea ei fermă, vizibil tulburată, în timp ce-și dăduse jos pălăria și o sprijinise pe masa de cafea. E.L. își imaginase, pentru o fracțiune de secundă, un ghețar care se topea sub o căldură puternică, necunoscută, care venea dintr-odată peste el și descoperea că nu putea să i se opună. Îi pusese mîna pe obraji, ca atunci cînd verifici dacă cineva are febră, cu grijă și cu mare atenție. Și cu speranța că totul va fi bine.

— Corpurile noastre sînt doar niște cărăuși care transportă iubirea, poate de asta totul se întîmplă uneori cu o naturalețe despre care n-aș ști cum să vorbesc. Și fricile, vinovățiile, hainele nu ne mai sînt de nici un folos…

Ea îi dăduse dreptate, îl luase în brațe și se lăsase cuprinsă de emoția unei apropieri pe care nu credea s-o simtă vreodată.

Scrisul putea să țină loc pentru Hortensia de multe, și chiar ținuse, că ea așa trăise, așa supraviețuise. Cu gîndul că ce rămînea pe hîrtie devenea la fel de important ca ce era pe dinăuntru. Mereu fusese serioasă cu plăcerile ei, cu textele la care lucra de multe ori doar în gînd, pînă să găsească timpul necesar să le noteze. E.L. făcea parte acum din viața ei adevărată și nevăzută. Față de el nu mai avea secrete, pentru că o înțelesese și o încurajase din prima secundă.

Corespondența lor, orele în care făcuseră amor, își spuseseră ce aveau pe suflet, la ce lucrau, ce citeau, ce se scrisese în gazete despre ce publicaseră și cum curgeau viețile lor, fie că se vedeau mai des sau mai rar, li s-au părut dușmanilor o slăbiciune blamabilă din partea lui. Sau o cotitură majoră în cariera ei

literară, care avea să se traducă în romanul serios, obiectiv, pe care E.L. o sfătuise să-l scrie. „Am descoperit acel ceva aspru, grav, fără cruțare, ca și viața cea de dincolo de fațade“, avea să mărturisească Hortensia într-un interviu, peste mai mulți ani. Ajunsese acolo după experiența războiului, care-i schimbase perspectiva și își lăsase amprenta în romanul *Balaurul*, și, totodată, după întîlnirea cu E.L. și cu „Sburătorul“.

Mai multe cercuri concentrice, ca acelea făcute de o piatră aruncată în apă de pe mal, se produseseră în destinul ei. Întîi fuseseră toate obligațiile domestice, de care încercase să se achite cît mai bine. Apoi începuse să se ocupe și de literatura ei, cînd și cum se putuse, printre picături și mai ales nopțile, cînd în casele în care locuise, din diverse orașe din țară, se făcea o liniște suspectă după hărmălaia de peste zi, în care se amestecaseră jucăriile, lecțiile, răcelile, bolile copilăriei, protestele la masă ale copiilor.

Vîrsta îi adusese un fel de eliberare. După ce împlinise 30 de ani și copiii începuseră să meargă la școală și să aibă un răgaz și ziua, încetase să se mai simtă vinovată și, chiar dacă nu vorbea despre scris ca despre meseria ei, știa că asta îi fusese vocația dintîi, încă de cînd era doar o fetiță care avea 10 la română, franceză și germană, dar era slabă la matematică și la dexterități. Nu se împăcase pe deplin cu postura de doamna magistrat, pentru că nu se simțise niciodată doar un apendice al soțului ei.

Mereu încercase să rămînă ea, cu dorințele și năzuințele ei, neanulate de un mariaj cu multe neajunsuri. Se ținea la curent cu ce se scria, își comanda reviste străine și își cumpăra cărți de cîte ori călătorea în străinătate. Renunța uneori la o rochie pe care și-ar fi dorit-o pentru hrana asta sufletească, pe care partenerul ei de viață n-o înțelegea. Așa își satisfăcea curiozitatea de a ști ce e nou în lume și interesul pentru literatura contemporană.

Dacă ar fi putut să plece la Paris după liceu, știa prea bine că viața ei ar fi arătat altfel. Închidea ochii uneori și se gîndea cum ar fi fost anii de studenție, ce oameni ar fi întîlnit. Așa, vîrsta de aur rămăsese legată de Institutul de domnișoare „Bolintineanu“, unde fusese ocrotită și apreciată, scrisese ce vrusese, ba mai mult, primea de la colegele sale zaharicale sau ajutor la matematică în schimbul unor favoruri literare, scrisori și compoziții de tot felul. Atunci se considera un fel de scriitoare clandestină, căreia toți îi

acordau un credit nelimitat. „Ce vremuri!“, suspina adesea. Mai ales cînd își amintea ce conștiincioasă trimitea acasă scrisori, în fiecare joi, de la internatul de pe Șoseaua Jianu din București, întîi la Ivești, apoi la Turnu Măgurele, unde se mutaseră ai ei.

Cumințenia, supunerea de atunci le păstrase undeva în firea ei. Un spirit al datoriei, al recunoștinței, pe care ar fi putut să-l facă vinovat pentru multe decizii luate, care îi schimbaseră cursul existenței. Poate, dacă mama ei, Zoe Bengescu, nu s-ar fi născut cu acel defect cardiac și n-ar fi fost nevoită să trăiască cu mari precauții pînă la 50 de ani, cînd se prăpădise, nu i-ar fi fost teamă s-o lase să meargă la facultate în străinătate. Mereu se gîndise la ea ca la o ființă extrem de fragilă, pe care și prea marea dragoste pentru fiica unică ar fi putut s-o ucidă. Ziua în care venise de la liceu și ea avusese o criză de plîns și de disperare că fetița ei scumpă vrea să plece printre străini ar fi putut s-o reconstituie cu exactitate și după mai bine de două decenii. Orice le-a spus ea și orîcît de tare i-a implorat, cu cerul și cu pămîntul, rămăseseră neînduplecați: „Parisul nu e pentru tine, draga mea“, trăsese concluzia tatăl ei. Și picase cerul peste ea și nu mai vedea nimic la capăt. Cum se poate ca cei care te iubesc cel mai mult să ți se opună și să acționeze împotriva ta? Îi urîse pe ei, se detestase pe ea, și vara trecuse cu o apăsare de bolovan pe suflet, că se afla într-un punct în care, în loc să i se deschidă, ușile i se trînteau în nas și nu putea decît să fie spectatoarea destinului pe care i-l decideau ceilalți.

Nimic mai nedrept pentru o tînără fată decît să se simtă strivită între panica dragostei unei mame și rigoarea unui tată militar care, oricît de cultivat și luminat s-ar fi dovedit în rest, își păstrase intactă rigiditatea cînd se pusese problema ca fiica să plece în străinătate la facultate. Dacă pentru fiecare om există un moment în care își dă seama că devine matur, pentru Hortensia dezvrăjirea se produsese în acel an al întoarcerii acasă. Și violent, cu o furie pe care n-o mai cunoscuse pînă atunci. Ca și cînd tot ce se întîmplase la întîlnirea cu Nicolae și decizia bruscă de a se căsători trebuiau să-i aparțină în totalitate.

Nu mai voia să țină cont de rezervele tatălui și de sfaturile mamei să nu se grăbească, să aștepte ca să fie sigură că bărbatul acela era potrivit pentru ea și pentru ce-și dorea mai departe. Se

răzbunase pe ei într-un fel copilăresc, căci cea care suferise, cu vîrf și îndesat, tot ea fusese. Așadar, fără studii universitare și măritată la 20 de ani, așa se făcuseră cărțile pentru ea.

„Am păstrat din tinerețe un singur gînd, să pot să renunț la orice, dar nu la scris. De fiecare dată cînd mă îndoiesc de mine, de faptul că fac o treabă bună, o aud în ureche, ca pe un spiriduș, pe prietena mea bună, Constanța Marino-Moscu, pe care am cunoscut-o la Buzău și care încă îmi spunea: «Scrisorile tale sînt literatură, nu mai pierde timpul, apucă-te de scris ca lumea»“, îi mărturisise lui E.L.

Ea o convinsese, de altfel, să trimită primele proze la *Viața românească*, și asta n-avea cum s-o uite Hortensia niciodată. De Buzău o lega, așadar, nu doar amintirea nașterii celei mai mici dintre fetițe, Elena, ci și întîlnirea cu Constanța. Bucuria de a-și fi văzut pentru prima dată numele pe pagina unui ziar i se datora și acestei prietene bune, ce crezuse în ea pe vremea cînd doar îi trimitea niște epistole lungi, în care i se confesa despre cele văzute și nevăzute ale traiului într-un orășel de provincie. „Parcă a trecut peste mine cel puțin o viață de atunci, dragul meu. Dar, cînd a venit momentul și am luat revista și m-am uitat în ea, m-am ridicat cîțiva centimetri deasupra pămîntului de fericire. Mă născusem încă o dată și tot ce n-a fost frumos putea, în sfîrșit, să fie“, îi scrisese ea lui E.L., aducîndu-și aminte cu emoție și nostalgie de începuturile ei de prozatoare. „O vreme n-am arătat la nimeni, am ținut foile alea doar pentru mine, ca și cînd trebuia să-mi păzesc cît mai bine secretul.“ Nu, nu despre articolul din *La Politique* îi povestea acum, „Sur la mort de Pierre Liciu“, din 1912 și semnat cu pseudonimul Loys, ci despre „Viziune“, primul dintre textele ei care fusese tipărit cu numele real și întreg.

Între scrisorile lungi de la E.L. și drumurile dese la București, viața curgea în ritmul ei, cu sensibilități meteorologice nesuferite și cu dureri de rinichi sau reumatice, de care se mai și plîngea uneori. Și el știa că doar cînd o copleșea durerea fizică lăsa garda jos și îi vorbea despre sufletul de carne, apoi se simțea ca și cînd ar fi comis o indiscreție enormă și devenea ceva mai rezervată în următoarea epistolă. Începuse să-i știe mecanica sentimentelor, felul ei politicos de a mărturisi lucruri ce țineau de intimitatea sa cu o eleganță care le făcea aproape intangibile. Prezerva o formă

de a se abstrage din cotidian, fără să-l ignore, doar cruțîndu-l de formele lui vulgare, acaparante.

Focșaniul în care se stabiliseră deja de mai bine de zece ani, cînd soțul Papadat fusese numit judecător de ședință la tribunalul din Putna, iar copiii erau mici ca ulcelele, se consumase și ar fi vrut să schimbe peisajul cu totul. Iașul o atrăsese înainte de a se apropia de E.L. După aceea, drumurile la București rămăseseră plăcerile cele mari ale vieții, pentru că aveau legătură cu scrisul, cu pînza de păianjen pe care o țesea cît era departe și cu el. Cu felul în care o privea și o asculta. Și cu puterea pe care i-o dădea, creditîndu-i scrisul în fața celorlalți confrați; astfel prinsese un curaj nebun, la care se gîndea uneori pe drumul de întoarcere, așa cum recapitulezi un spectacol de teatru din care îți revin secvențe, într-o ordine aleatorie.

Cărțile vechi pe care apucase să le șlefuiască, Hortensia le publicase una după alta. Pentru cineva care s-ar fi apucat de scris așa, din senin, ar fi fost imposibil ca acele documente sufletești să fie terminate, pentru ea fusese doar o treabă de revizuire, de decizie, de rescriere și ordonare: *Sfinxul*, *Femeia în fața oglinzii* și o reeditare la *Ape adînci*, care nu mai era de găsit. Părea de-a dreptul un miracol că, în cîțiva ani, i se întîmplaseră toate astea.

Nu treceau mai mult de trei zile, în mod cu totul excepțional o săptămînă, fără să știe de E.L. Se mai rătăceau scrisorile, mai ales cînd era plecată în vilegiatură, dar el insista mereu și pînă la urmă semnele lui de afecțiune o găseau oriunde ar fi călătorit. Atașamentul lor creștea în timp și asta o simțeau amîndoi. Se țineau la curent cu tot ce lucrau, cu ce plănuiau. Dar cel mai mult o emoționa felul în care el făcea cîte un pas înapoi în fața ei și recunoștea că dintre ei doi ea era adevărata scriitoare. O vreme îl suspectase că îi spune toate astea din pasiune și luase cu jumătate de măsură laudele lui, apoi își zisese că nimeni nu poate fi într-atît de orbit cînd vine vorba de o treabă serioasă cum e scrisul. Așteptase să se mai potolească vîlvătaia, dar nu se schimbase nimic. Primise în continuare toată admirația și încrederea din partea lui, așa că prinsese curaj.

— Mă simt de parcă aș avea un înger păzitor aici, pe pămînt, cu chip și idei luminate. Ce am făcut să merit asta? îl întrebase ea, mai în glumă, mai în serios, după vreo trei ani de cînd se cunoscuseră.

Datorită familiarității instalate între ei, aveau întotdeauna ceva să-și spună, nu terminau niciodată de povestit.

— Amor intelectual, scumpă Hortense, de ăsta nu mai scapi niciodată, rîsese el, ca și cînd ar fi fost specialist în slăbiciunile oamenilor.

Poate că ar fi trebuit să-i dea dreptate, îi uneau atîtea lucruri, în fond. Aproape că avea senzația că cineva îi ascultase gîndurile și rugăciunile, căci se simțise tare singură și nedreptățită de atîtea ori în viață. Suferința o pregătise pentru întîlnirea asta a spiritului și a trupului. Nu, nu-și dusese niciodată la capăt gîndul că s-ar fi putut despărți de soțul ei, Nicolae. Devoțiunea față de ideea de căsătorie, de familie, părea mai puternică decît dorința de libertate. Își dezvoltase această tehnică de autoapărare care era scrisul, așa mergea mai departe. „Intelectuala casei, ce să vezi“, o lua el peste picior cu tot ce făcea, dar nici nu se mai obosea să-l audă după atîția ani, căci de prea multe ori o rănise și de prea multe ori încercase să schimbe ceva în felul în care o privea. Degeaba. Nu dădea doi bani găuriți pe cărțile, mintea și sensibilitatea ei. Cu cei cinci copii, cu asta, da, se mîndrea, și îi iubea fără să le arate prea multe semne de afecțiune, fiindcă nu credea în mofturile astea de cucoane, dar se îngrijea îndeaproape să primească o educație cît mai bună.

Serile în care își făcea valizele să plece la București i se păreau un fel de ajun al Crăciunului. Își scotea hainele din dulap și le punea pe pat, ca să fie sigură că le va alege pe cele potrivite. Uneori le proba și se uita în oglinda de pe ușa dulapului, care îi alungea silueta caraghios de mult. Îi plăcea acest efect de deformare, ca și cînd ar fi fost și ea o Alice într-o țară a minunilor miniaturală, în care orice era posibil. Mereu îi fusese greu să decidă ce să lase și ce să ia. Cochetăria i se activa și, chiar dacă avusese probleme de sănătate cu cîteva zile înainte, își revenea miraculos, semn că existau niște legături puternice între corp, suflet și minte. Ea, care reacționase rău la frig de cînd se știa, începuse să se bucure de zăpada văzută din tren, de cîmpurile nesfîrșite și pustii pe lîngă care trecea, de forfota orașului, de blănurile doamnelor de pe Calea Victoriei, de aburii ce îi învăluiau pe ea și pe E.L. cînd mergeau și vorbeau pe stradă.

Cînd îi scrisese: „Ca plantă, ca floare, ca buruiană, organismul

meu pălește la răceală, suport rău frigul, și tot organic mă complac, mă involt la căldură“, nu se referise doar la vremea cîinoasă, ci și la căldura umană, la felul în care o condiționa ce simțea de la celălalt și la cîtă nevoie de dragoste ducea cu ea. Nimic nu era mai oribil decît o iarnă petrecută la Focșani, unde urîtul, mai ales în perioada dezghețului, devenea nesuferit de-a dreptul: ulițele desfundate, oamenii, casele, toate se scufundau într-o mocirlă groasă, din care nimic nu mai putea fi salvat. „Crede-mă, dragul meu, îmi vine să urlu ca un lup, pentru că mă simt departe și de mine și de lume, și asta e greu de dus. Ies la cumpărături și nu-mi vine să mă uit nici în stînga, nici în dreapta, mă grăbesc de parcă m-ar alerga turcii.“„Sau Ion Barbu“, o tachinase E.L. în următoarea epistolă, amintindu-și de un episod de la care trecuseră niște ani, cînd poetul matematician îi făcuse Hortensiei mai multe avansuri. Iar el, chiar dacă nu recunoscuse atunci, fusese gelos pe el și se enervase atît de tare cînd auzise toată tărășenia, că, dacă ar mai fi fost la modă duelurile, l-ar fi provocat să-l învețe minte să nu se mai bage unde nu-i fierbea oala. Întîi îl observase la cenaclu, mai multe duminici la rînd, cum o privea pe Hortensia cu curiozitatea unui cercetător care a găsit un exemplar valoros și îi evaluează splendoarea și greutatea în aur. Asta n-avea cum să-i scape și chiar i se păruse amuzant, pentru că fotoliul ei era plasat strategic lîngă al lui. „Mare pușlama, Barbu ăsta“, își zisese E.L., văzînd cum îi scăpără ochii, dar nu-i trecuse prin cap că va îndrăzni să iasă la atac în scurt timp și atît de frontal. Cîtă naivitate din partea lui!

Istoria acestui asediu o știa de la Hortensia, apoi o auzise povestită în repetate rînduri și înflorită de unul și de altul, ca orice picanterie mondenă, dar, una peste alta, felul în care gestionase ea situația îl răzbunase pe E.L.

Apariția constantă a Hortensiei la întîlnirile de la „Sburătorul“, silueta ei impozantă și un fel de putere distantă pe care o exercita asupra celor din jur îl făcuseră pe Barbu să fie atras de ea ca un magnet. Ceva îl intimida și asta i se părea provocator, mai ales că talentul lui de a curta doamnele și de a intra în tot felul de *affair*-uri amoroase părea inepuizabil. Toată lumea îi știa gloria de mare fante și listele interminabile de cuceriri feminine. Nu mersese pe căi nebătute, o făcuse ca la carte și își pregătise asaltul. Întîi îi scrisese poemul „În ceață”, care fusese apreciat și de doamnă, și de

auditoriul de la cenaclu. „Cînd, învălită-în caldul sărut, te vei topi?“, suna unul dintre versuri și ea zîmbise flatată, în timp ce el îl declamase cu o privire intensă. Urmaseră niște buchete cu flori impresionante, însoțite de bilețele cu mesaje bine ticluite. Iar după toate astea, venise momentul să plece împreună de la ședința de cenaclu. Era duminică, se stătuse mult și cînd se terminase lectura trecuse de nouă seara. Lumea se ridicase de pe scaune, ușor înțepenită. Barbu, încă din ușă, se oferise s-o conducă pe Hortensia. Nu putuse să-l refuze, mai ales că omul avea farmec, iar cînd traversau Cișmigiul, I.B. se dezlănțuise cu tot entuziasmul și îi făcuse declarații ca un amorez de secol XVIII. Ea îl ascultase cu atenție și încercase să rămînă serioasă în fața avalanșei de cuvinte care venea peste ea de la poetul matematician.

Se oprise și-l privise din cap pînă-n picioare. Era la fel de înaltă ca el. În timp ce el era sigur că îi cîștigase bunăvoința, ea i-a spus, ușor amuzată și, în același timp, ironică, doar atît: „Barbule, ca să ne iubim, ne-ar trebui o insulă singuratică“. Chestie care îl lăsase fără glas și complet în ceață, pentru că nici în ruptul capului nu s-ar fi putut imagina într-un loc îndepărtat și izolat, unde să trăiască cu o singură femeie. Nefericitul primise lovitura de grație. Îl atinsese unde îl durea mai tare și asta avea să-l urmărească multă vreme. El nu era vreun Robinson, ci un cuceritor care-și lua adrenalina din îndrăgostirea permanentă. Cînd se despărțiseră, I.B. se simțise înfrînt, dar nu trist. O replică precum cea primită în seara aceea de la Hortensia nu se uită cu una, cu două. I-o zisese și soției sale, care știa prea bine cu cine avea de-a face, dar acceptase stilul lui și asta n-o făcea să-l iubească mai puțin. Refuzul ei îl făcuse să sufere pe moment, dar nici gînd să-i poarte ranchiună. Se repliase repede și schimbase elegant tonul, ca și cînd întîmplarea ar fi fost doar un intermezzo pentru o apropiere literară mai mare.

Replica Hortensiei rămăsese imbatabilă în istoria cuceririlor lui Barbu și, ca de obicei, primul care o felicitase fusese E.L., confidentul scrisului și sufletului ei, cel cu care avea să parcurgă tot acel drum în care se vor intersecta închipuirile minții, plictiseala nemărginită a cotidianului și romanele „serioase“, pe care el le anunțase înainte ca ea să se fi hotărît să le conceapă. E.L. le anticipase, o împinsese tot mai aproape de ce simțea că ar fi putut face, ca pe un atlet pe care îl încurajezi să alerge din ce în ce

mai mulți kilometri la maraton, pentru că știi că are o forță interioară de care el singur nu poate încă să-și dea seama.

Cînd E.L. îi propusese să lucreze împreună la dramatizarea textului său *Lulu*, ea se bucurase. Comedia dramatică în trei acte fusese inclusă în stagiunea 1923-1924 a Teatrului Național, dar nu avusese parte de o primire călduroasă din partea criticii, așa că ieșise din program după doar unsprezece reprezentații. Experiența unui proiect comun, în care fiecare venise cu propriul stil, însemnase pentru ei un nou nivel al relației. Premiera avusese loc pe 15 decembrie și stătuseră în loja principală. Ea purtase o rochie gri și un guler de vulpe argintie, pe care îl păstrase la gît pe toată durata spectacolului. Emoții avea mai ales pentru E.L., care îi zîmbea de fiecare dată cînd privirile li se întîlneau, dar ea îi simțea încordarea în spatele figurii relaxate. Nu trecuse mai mult de o săptămînă de la prima reprezentație a piesei, cînd, la următoarea întîlnire de la „Sburătorul“, E.L. se lansase într-un fel de profeție:

— Doamna Hortensia Papadat-Bengescu se apucă de scris roman obiectiv și ne va citi la cenaclu.

Ar fi putut să se supere, mai ales că altele îi erau planurile și, în treacăt, i le și spusese.

— Mai degrabă mi-aș fi luat o pauză. Mi-aș fi dorit să nu mă apropiu de toc cîteva luni, asta din cauza sănătății mele și a surmenajului ce am acumulat în ultima perioadă… Ce-mi faceți acum?

— Vă încurajez, scumpă prietenă, ca întotdeauna, îi răspunsese el satisfăcut.

Pe drumul de întoarcere la Constanța, unde ea și soțul său se mutaseră deja de un an și jumătate, pe strada I. Bănescu la nr. 8, cugetase mult la întorsătura asta de planuri, în care E.L. fusese din nou cu un pas înaintea ei. Nu, nu era supărată, din contră, un fel de surescitare pusese din nou stăpînire pe ea. Drumurile lungi îi ordonau gîndurile. În legănarea trenurilor găsea alinare și răgaz. Ar fi putut să scrie pagini întregi despre suspendarea perfectă între ce se vedea și ce rămînea veșnic ascuns, între ce trăia și ce plăsmuia, despre cum viața își era suficientă sieși și nu merita efortul s-o copiezi, căci ce ai fi putut obține era întotdeauna mai puțin decît ce oferea ea.

Orașele în care o ducea destinul, unde era nevoită s-o ia mereu

de la capăt, ca un personaj nou, care pune totul în bagaje și se mută, o solicitau într-un fel aparte. Poate că toată existența ei fugise de o reprezentare unică a realității și tot ce i se întîmpla venea să compenseze marea rutină. Să ai acces la mai multe lumi, în care oamenii din piață, vecinii, drumurile, totul se schimbă, devine o provocare și pentru cineva care nu-și dorește să scrie. Pentru ea era o binecuvîntare, o combustie interioară care îi activa simțurile și creierul.

Își imaginase că o să construiască și altceva, care să ajungă la cît mai multă lume, asta recunoștea. Dar de unde să înceapă? Nu trăise pînă atunci cu presiunea iminentă a unei povești serioase, complexe, care trebuia musai să fie adusă la suprafață. Fragmentarul, acel mozaic făcut din bucăți și meditații de tot felul, îi dădea o anumită libertate și îi venise ca o mănușă. Constrîngerea unei narațiuni de alt tip o speria și o fascina deopotrivă. Poate că, de fapt, romanul de război *Balaurul* o antrenase pentru o nouă etapă.

În timp ce trenul trecuse de Medgidia și șeful de gară ridicase paleta verde, semn că puteau să-și continue drumul, îi trecuse prin minte că să începi să lucrezi la o carte ar putea fi echivalentul unei schimbări de domiciliu. Corpul continuă să trăiască la o adresă cunoscută, să aibă stare civilă, îndatoriri, dureri și necazuri, dar o parte se înstrăinează, pentru a putea pune pe hîrtie ce a plăsmuit. „Și să nu-mi mai dea pace, să nu mă mai lase să respir în voie pînă nu isprăvesc ce am început. De urgența aceea am nevoie. La Constanța totul pare străin, izolat, exilat chiar, dar am Marea. Uneori poate că nici măcar nu-i vorba despre locuri, ci despre mine însămi, și mă folosesc de spațiile exterioare ca de niște cîrje. Cînd m-am uitat prima dată pe o hartă, am crezut că toate locurile desenate acolo sînt niște insule, niște bucăți de pămînt în mijlocul apelor, care nu comunicau între ele“, îi descrisese lui E.L. starea ei și primele impresii despre oraș.

Dacă cineva ar fi întîlnit-o pe femeia asta înaltă și elegantă, care își făcea plimbarea de un ceas, aproape zilnic, pînă la farul de pe dig, trecînd pe lîngă o legătorie de cărți și o biserică nouă, înconjurată de o grădiniță în care liliacul înflorea devreme, ce ar fi zis? I-ar fi remarcat, cel mai probabil, statura și privirea, pălăria neagră de fetru. Și-ar fi imaginat că are o existență mulțumitoare,

că se va întoarce înainte de ora mesei și se va ocupa, grijulie, ca toată casa să fie în ordine și să nu fi uitat nimic din ce avea programat în ziua cu pricina.

Cina fusese mereu partea din zi care o solicita în mod deosebit. Mai ales de cînd copiii crescuseră și nu mai erau toți acasă, ci plecaseră pe la diverse școli și internate. Intimitatea cu Nicolae, felul în care ocupa spațiul și simțea nevoia să repete din nou și din nou „eu, care am făcut și am dres“ o obosea din ce în ce mai tare. Vîrsta ne amplifică fiecăruia părțile nesuferite, iar la el orgoliul părea că va da pe dinafară și îl va îneca. Îl privea cu un fel de compasiune înțelegătoare. Alteori îl ura de-a binelea și se întreba dacă el simțea și dacă îl atingea în vreun fel disprețul ei.

Mama ei murise de niște ani, dar continua să-i vorbească în gînd, așa cum i te spovedești lui Dumnezeu, despre soț, despre singurătatea acestei vieți de familie, pe care și-o alesese chiar ea, dintr-un spirit de frondă, ca să se răzbune pe ei. „De ce nu m-ai oprit, că eu eram tînără și n-aveam minte?“, o întreba în continuare pe ființa care o iubise într-atît încît i se pusese de-a curmezișul în ce-și dorise, deși continuarea studiilor, pentru care era cu adevărat înzestrată, ar fi fost varianta cea mai bună pentru ea.

După socializarea obligatorie, se ducea în camera ei, închidea ușa și zgomotul acela o pansa. Nu mai era nevoită să se poarte frumos, să facă conversație, să se plictisească cu un fel de noblețe, respectînd regulile traiului comun. Se ferea de privirea lui iscoditoare în timp ce scria. Corpul i-l văzuse dezbrăcat, dar scrisul încerca să-l țină doar pentru ea. Cărțile nu le lăsa niciodată în living, le aranjase în biblioteca cu cîteva polițe din camera în care dormea și care îi servea și ca birou. De altfel, și dacă ar fi deschis vreuna și s-ar fi apucat să citească cu voce tare pasaje, el cu siguranță nu ar fi înțeles mare lucru și mai mult decît să ridice mofluz din umeri și să-și răsucească insistent mustățile și să ridiculizeze rîndurile respective n-ar fi fost în stare să facă. Dar, ca să nu fie nevoită să suporte consecințele unor glume de prost-gust, prefera să evite momentele tensionate. Puțină liniște nu face rău nimănui, asta fusese filozofia ei de acasă, chiar dacă strîngea adeseori tare din dinți. „În fond, pe neputință nu ai de ce să te superi, o accepți ca să supraviețuiești și să mergi mai departe. Nu

ne deosebim decît de oamenii cu care ne asemănăm. Ceilalți nici nu contează, cu ei nu avem nici un fel de punți și, oricît de mult ne-am dori, tot n-o să reușim să le construim“, îi scrisese lui E.L., gîndindu-se exact la lipsa de comunicare și diferențele structurale dintre ea și Nicolae. El îi dăduse, ca de atîtea ori, dreptate. Vorbele ei i se păreau niște perle strălucitoare. Mici, discrete, purtînd în ele adevăruri profunde, care îi încălzeau sufletul și îl făceau să o iubească și mai tare.

Nu de puține ori, reflecțiile ei, experiența ei de viață îl făcuseră să mediteze și la propriul mariaj, la aliațele pe care decisese să le facă crezînd că va avea doar de cîștigat și, cînd colo, efectul era cel contrar.

E.L. nu pomenea aproape niciodată de soția sa, Titi. I s-ar fi părut o lipsă de pudoare să amestece lucrurile în felul acesta. Sentimentele erau sentimente, căsătoriile, altă mîncare de pește. Pe amîndoi îi legau de oamenii de acasă niște obligații și angajamente, dar sufletul era liber să zburde și să se înfrățească cu cine poftea, la fel ca scrisul, de asta, poate, și încercau să facă abstracție de convenții și să se poarte unul cu celălalt cu grijă și înțelegere, străduindu-se să nu-și provoace deranjuri și suferințe inutile. Se susțineau și puteau să conteze unul pe celălalt și asta le era de ajuns, ca și cînd ar fi avut cheile unei alte realități, de care se bucurau în voie. Traiul zilnic topea, și în cazul lor, o lipsă de poezie și de ideal. Concretul mărunt le consuma timpul și nervii, așa că fiecare îl gestiona cum se pricepea mai bine.

Pentru E.L., ca bărbat scriitor și critic, mereu fusese mai ușor. Nu era nevoie să convingă pe nimeni că avea nevoie de spațiul său de lucru, de orele de studiu, de cele de discuții. I se cuveneau, pur și simplu. Hortensia le furase mereu, ca și cînd ar fi ascuns cîteva bucăți de prăjitură, după masă, într-un scrin din camera ei, ca să le poată mînca pe furiș, la ore nepermise, atunci cînd toți ai casei adormeau. Spiritul său de frondă cîștigase bătălii mici, dar importante. De acum nici măcar nu-i mai păsa foarte tare de ce spunea bărbatul său. Pretențiile lui o consumaseră deja prea mult. Obosise și își jurase că nici unui om din lume n-o să-i dea o putere prea mare asupra sa.

„Cu copiii e mereu altceva, odată ce-i faci, îți pierzi de bunăvoie și cu bucurie libertatea, pentru că ei vor sălăjlui mereu în gîndul

tău. O să vezi și singur, dragul meu.“ Și, la puțin timp de la această discuție, în 1923, cînd se născuse Monica, fiica lui, E.L. își amintise și îi dăduse dreptate Hortensiei. Deși, iarăși, știa că pentru un tată lucrurile stăteau diferit și, oricît de mult ar fi iubit, tot era prea puțin în comparație cu afecțiunea mamei pentru propriul prunc. Despre copila sa își luase obiceiul să-i povestească și cînd crescuse, și asta ținea, în fond, tot de intimitatea lor.

În seara aceea de decembrie, E.L. aruncase în joc, ca un parior, ideea că ea va veni la următoarea ședință de cenaclu cu un fragment dintr-un text complet nou și cu un stil diferit decît cel cu care îi obișnuise.

— Haideți, aveți o lună la dispoziție, draga noastră Hortensia Papadat-Bengescu!

Acesta fusese timpul de grație pe care i-l acordase E.L. în public ca să scrie și să se întoarcă și să citească la „Sburătorul“. Pariul lui, provocarea ei.

— Ce-ți veni, domnule Lovinescu? încercă ea să aducă un aer de frivolitate propunerii lui serioase.

Dar, cum o cunoștea bine, E.L. știa că va reflecta la oferta lui. Ba mai mult, va încerca să nu-l dezamăgească și să onoreze încrederea fără margini pe care o avea în ce scria.

Știa prea bine că erau și răuvoitori care puneau la îndoială calitățile ei și flerul lui critic în ceea ce o privea. Ba chiar îl căinau pe E.L. că se amorezase peste măsură, nu mai vedea limpede și ridica în slăvi o scriitoare care nu merita toate acele laude. Ea încerca să nu ia în seamă bîrfele care îi ajungeau, din cînd în cînd, la urechi. Faptul că locuia departe de București însemna și o distanță igienică față de multele înțepături din lumea literară, de care cu totul nu putea să scape nimeni, pentru că oameni mai clevetitori decît scriitorii nu se știe dacă există pe lumea asta. Micile cancanuri, ranchiunile noi sau vechi, amantlîcurile celor tineri și bătrîni deopotrivă erau sarea și piperul grupurilor de pretutindeni. „Căci niciodată natura umană nu ia pauză de la viață, oricît de sofisticate și de înalte ar fi ideile care o preocupă și o animă. Întotdeauna se va arăta interesată de mersul existenței, de cuvinte, de dorințele trupurilor și de gura lumii care înghite, ca într-un imens malaxor, tot ce mișcă“, încercase el s-o liniștească.

Lui E.L. îi scrisese puțin în săptămînile care urmaseră după ce

se întorsese acasă și el nu pierduse nici un prilej să se plîngă: „Ce fac columbele, au înghețat la malul mării? Sînteți atît de zgîrcită cu mine, amică scumpă. Cum vă puteți imagina că îmi ajunge un singur gînd pe săptămînă?“, se lamentase el, dar ea își văzuse de treabă, concentrîndu-se pe povestea „care va deveni un roman, cum n-am mai scris nicicînd pînă acum, dragul meu“, încercase să-l liniștească. Și adăugase: „Desigur, dacă sănătatea și toată ordinea vizibilă și invizibilă a lumii vor decide în acest fel. Mi-am dat seama că am atîtea bețișuguri încît aș putea să fiu într-atît de democrată și să-i dau fiecărui personaj al meu cîte o suferință. Și nimeni să nu se supere că a fost nedreptățit și n-a primit destul“. Și, în timp, chiar își pusese planul ironic și metafizic în aplicare.

„Iarna e groaznică pentru oase, dar măcar e benefică pentru lucrat. Mă închid în mine și țes un văl de senzații, căci nu mi-am propus niciodată să povestesc ce văd, ce observ, ci doar ce se naște în mintea mea. O foșgăială de personaje și întîmplări mă trag de mînecă și își cer drepturile și, atunci cînd vin peste mine cu chipurile, metehnele, bolile complicate, legăturile de familie, ciobiturile lor de caracter, comportamentele lamentabile, mă apuc să le descriu. Nu, nu-mi vine să-i judec, nici atunci cînd ajung să înfăptuiască lucruri oribile, căci sînt toți ai mei și, dacă eu nu-i înțeleg, nimeni altcineva n-o să poată. Am adunat în caiete tot felul de însemnări și mi-am dat seama că mîna și creierul nu pot fi perfect conectate. Nu reușesc să scriu mai mult de cinci ore într-o noapte, că obosesc și corpul meu fragil își arată limitele. Mă lupt să strunesc lumea căreia am început să-i dau viață. Mi-o imaginez pînă în cele mai mici detalii, cu fiecare cută a obrazului și consistență a firului de păr. Despre acțiuni și fapte, contorsiuni morale, acolo lupa mea personală mărește tot pînă devine de-a dreptul înspăimîntător.“ Fragmentul acesta de scrisoare îl făcuse pe E.L. și mai curios. Își dăduse seama că ea se apucase de treabă și de-abia aștepta să vadă ce-i ieșise. Parcă niciodată pînă atunci nu-i vorbise ca un om în transă, nu-i descrisese procesul unui început de text cu atîta acuratețe și exaltare.

În februarie, cînd ea își anunțase venirea la București, un soare sticlos strălucea pe cerul Constanței. În ziua în care plecase spre gară, marea părea un patinoar imens. I se păruse de bun augur acea nemișcare, ca și cînd anunța și pentru ea ceva solemn. Se

înfofolise bine și se pornise la drum joi, puțin înainte de ora prînzului, ca să aibă timp vineri și sîmbătă să rezolve niște treburi administrative în capitală, iar duminică să meargă să citească la „Sburătorul“. Lui E.L. îi telefonase personal, în seara dinainte, cum făcea de obicei. Revederea le dădea amîndurora o neliniște care nu se pierduse nici după atîția ani de cînd se cunoșteau.

În vagonul în care se urcase mai erau doar doi călători. Ea avea locul de la geam, pe care îl cerea de fiecare dată cînd îl găsea liber. Își simțea picioarele înghețate, dresurile groase și ghetele nu păreau de ajuns pentru a o feri de gerul de afară. Reumatismul vechi îi dădea mari bătăi de cap, iar gripa pe care o avusese în ianuarie și care o ținuse în casă aproape o săptămînă îi lăsase în corp un fel de slăbiciune. Se trăsese și la față, iar ochii ei verzi păreau și mai mari și mai tremurători. Lucrase în salturi, dar măcar avea un fragment de care era mulțumită și pe care era gata să-l citească, după ce îl transcrisese de trei ori. „Oare cum o să i se pară lui E.L.?“, îi trecuse prin minte din nou.

Fiecare început aducea cu el multă bucurie și tot atîta angoasă. Necunoscutul o provoca și o făcea să meargă din ce în ce mai departe în încercarea de a afla ce li se întîmpla personajelor sale. Încotro urmau s-o apuce viețile lor? Își pusese picior peste picior, ca să nu lase nici un strop de căldură să se risipească, își scosese mănușile și își frecase mîinile ca să-și pună sîngele în mișcare, apoi își luase din geamantanul de sub bancheta maron, de lemn, foile cu scrisul ei caligrafic, înclinat ușor spre dreapta. Cu un creion proaspăt ascuțit, citea și urmărea rîndurile: „Zadarnic, Mini, pe scaunul înalt, sculptat din lemn masiv, îmbrăcat cu gobelinuri vechi – zadarnic sta cu pălăria pe cap, cu mănușile alături, dreaptă statuie a mustrării. Lina, buna Lina, nu se ocupa deloc de ea. Avea aerul acela serios…“. Zîmbise din cauza acestor potriveli și își ridicase puțin privirea de pe foaie, cît să-l vadă pe vecinul de vizavi care o privea atent. Fără să aibă habar, omul acesta înalt și tînăr, cu nasul proeminent și un palton impecabil, călătorea și cu o parte dintre membrii familiei Hallipa, aflați deocamdată la începuturile existenței lor, care avea să se întindă pe ani buni de atunci înainte.

Lectura de la cenaclu fusese primită cu mare bucurie de E.L., în primul rînd, care o îndemnase să continue negreșit să scrie despre oamenii ăștia atît de vii și de concreți:

— Un început de roman obiectiv, un studiu psihologic de un mare rafinament ne-a oferit doamna Hortensia Papadat-Bengescu în seara asta. Și avem a-i mulțumi.

Mai luaseră cuvîntul și alți scriitori, printre ei Anton Holban, nepotul lui E.L., care se entuziasmase:

— Nory Baldovin pare să devină un personaj feminist memorabil! De abia aștept să ne citiți mai departe.

Se putea declara încurajată de reacțiile publicului de la „Sburătorul“. În 1925, cînd apărea romanul *Fecioarele despletite*, dedicația de pe pagina de gardă făcea dreptate acestei părți de istorie literară trăită: „Acest roman s-a citit pe măsură ce a fost scris și a fost lucrat pe măsură ce s-a citit în ședințele literare ale cercului Sburătorul din 1924“.

Totul începuse cu acel drum friguros și continuase cu altele, nenumărate, în fiecare anotimp. Un fel de amețeală învăluise anii următori, în care personajele și evenimentele crescuseră de la sine în mintea ei uimită. Le strunea ca pe cai, pînă nu mai putea să li se opună și trebuia să le dea drumul în viața lor reconstituită în cîteva pagini palide de hîrtie. Dar ce bucurie, ce emoție, cînd vedea cum lumea aceea mică prindea contur și forme nebănuite! Simțise atît de bine că un scriitor nu e scriitor doar cînd pune cuvintele în caiete și aduce la suprafață lucrurile la care s-a gîndit deja îndelung, ci și în momentele în care reflectează și ordonează în cap materialul „uman“, îl completează și-l ajustează, mai adaugă o trăsătură de caracter, un secret care schimbă cu totul ceea ce păruse să fie firul natural al poveștii.

Totul creștea precum un cozonac pus la cuptor, în familia Hallipa oglinzile dintre aparență și esență se spărgeau și bucățelele mici de sticlă le intrau în ochi și în suflete protagoniștilor, exact ca în scena de început a basmului *Crăiasa zăpezilor*.

Ritmul devenise pentru ea mult mai alert: un fel de frică de a nu pierde nici un pic de timp, combinată cu o disciplină drastică de a recupera anii în care avusese cu totul alte lucruri urgente de făcut.

Numai cine n-a trăit în casă cu copii mici poate că nu ar fi înțeles ce efort și ce atenție i se ceruseră în fiecare minut, cum lăsase deoparte orice dorință proprie și cum tot ce conta era să fie ei curați, bine hrăniți și sănătoși. Dacă mai treceai și printr-un

război ca părinte, fricile și epuizarea te consumau enorm. Iar în cazul Hortensiei era vorba de cinci copii, nu de unul sau doi, așa că atunci cînd unul mai crescuse și devenise cît de cît independent și nu mai fusese nevoie să-i acorde toată atenția din lume, altul îi luase locul și drumul acesta părea fără sfîrșit în logica lui. Cînd fiica ei cea mai mică, Elena, suflase în tortul cu șapte lumînări și casa fremătase de agitație și veselie, ea își făcuse această promisiune solemnă: că a venit, în sfîrșit, vremea să nu mai lase să se irosească visul ei de a se ocupa serios de literatură. Acestui al șaselea copil al ei, teribil și imprevizibil, despre care nu știa cum o să crească și ce o să se aleagă de el, i se simțea datoare cu sufletul și mintea.

„Viziunile sînt de multe feluri. Și, uneori, ele nu fac altceva decît să dea materialitate și concretețe viselor noastre cele mai profunde, cele pe care le-am ținut îndelung ascunse. Așa s-a întîmplat în după-amiaza aceea de primăvară, cînd m-a cuprins un sentiment de înstrăinare față de tot ce se întîmpla în imediata mea apropiere. Ca și cînd masa de lemn, scaunele masive cu spătar, bărbatul acela scorțos, cu mustățile și freza impecabile, toate se îndepărtaseră și în locul lor apăruseră pagini întregi cu scrisul meu, pe care încă nu le puteam descifra. Un val de căldură mi se ridicase pînă în obraji și aproape că m-am rușinat, ca și cînd aș fi făcut ceva necuviincios“, îi povestise lui E.L. ce trăise cînd acceptase, în sfîrșit, importanța literaturii în viața ei.

Distanța pe care o pusese, pentru cîteva clipe, între ea și lume îi produsese o stare de emoție și de hiperluciditate. Se gîndise că, poate, așa se simt și cei care fumează opiu. Ea nu avusese nevoie decît de un moment de distanțare pentru a obține acel efect sublim de claritate. Nu mai era o femeie tînără, dar scrisul adevărat nu îți numără nici ridurile și nici anii. Ce trăise era bun trăit, nu putea decît să-i folosească în înțelegerea ființelor de hîrtie cărora voia să le dea viață. Corpul, cu slăbiciunile și trădările lui, o obsedase dintotdeauna, așa că nu avea de ce să se plîngă că studia pe propria ei piele dureri și neplăceri de tot felul, cauzate de diferite afecțiuni nesuferite. În suferință și în statul în pat existau și părți bune. Și ea știuse să le prețuiască și pe ele. Acum nu putea să zică decît că, din toată acea combinație stranie de întîmplări existențiale și de amînări conjuncturale, cea care avusese de

cîștigat fusese literatura ei. Și cărțile pe care reușise, în sfîrșit, să le scrie. Și cele pe care le avea bine întipărite în minte și cărora le cunoștea și începutul, și finalul, dar trebuia doar să stea și să le adune ca să le poată apoi trimite în lume.

Mereu romanele ei plecau de la personaje, de la niște siluete care se tot apropiau și creșteau, pînă le putea distinge atît de bine trăsăturile și trăirile, că parcă ar fi locuit undeva înăuntrul ei. Semănau și nu semănau cu oamenii pe care îi cunoscuse. N-ar fi putut să vină nimeni s-o tragă de mînecă că i-a vampirizat biografia. Și, în fond, la ce bun să copiezi ce există deja, cînd poți să brodezi în jurul naturii umane mult și bine? Microscopul cu care îi privea pe toți ai ei, despre care povestea, nu rata nimic. Mărea pînă la deformare și grotesc. Căuta în literatură un adevăr care trebuia adus la lumină și pe care, cine știe, poate doar ea îl putea vedea așa. Nu asuprea, dar nici nu acoperea defectele. Existaseră momente cînd se întrebase, mai în glumă, mai în serios, de ce nu se apucase să scrie niște istorii romanțate, niște basme cu happy-end, de ce universul ei devenea greu și copleșitor și trebuia să foreze, ca un miner care e nevoit să coboare adînc pînă reușește să găsească ce caută. Ființe contradictorii, oameni cu prezențe atît de puternice cărora nu li se putea împotrivi pînă nu îi diseca îndeaproape, cu tot cu cei de care erau legați. Un personaj secundar din *Fecioarele despletite* se regăsea apoi în *Concert din muzică de Bach* sau *Drumul ascuns*, căci avea nevoie de o continuitate, care venea dintr-un atașament foarte mare. Cărțile se puteau citi separat, asta da, dar pentru ea exista o structură de construcție, un ciclu care le ajuta și le dădea o scenă mai mare de desfășurare. Acțiunea n-o interesase niciodată prea mult. În fond, fiecare autor excelează la un capitol în detrimentul altuia. Iar punctul ei forte fusese mereu introspecția, psihologia personajelor, marile bătălii acolo se dădeau, în psihicul lor. Intriga o lăsa de multe ori în urmă, n-o urmărea îndeaproape, important era să li se contureze bine trăsăturile, să te convingă că acești „oameni“ Hallipa trăiesc și să vrei să mergi cu ei mai departe. Să nu te recunoști neapărat în ei, dar să-ți dai seama că-ți seamănă.

Citadini, pulsionali, rafinați, scăpătați sau ariviști, toți cei pe care îi plăsmuia ea în romane veneau din lumea pe care o cunoștea. Despre sat nu scrisese mai niciodată pentru că nu simțea

că i-ar fi aparținut și că ar rezona în profunzime cu lumea lui. Dacă își propusese să îngroape orice formă de subiectivitate, i se părea esențial să vorbească, totuși, despre o realitate apropiată, pe care o putea radiografia cu ușurință, pentru că îi cunoștea mecanismele.

Anii aceia efervescenți ai scrierii și publicării ciclului Hallipa îi aduseseră un statut în lumea literară de care avea atîta nevoie: în propriii ochi și în cei ai celorlalți colegi de breaslă. Pe cititori îi considera darul cel mai de preț pe care cineva care scrie literatură poate să-l primească în viață.

Dacă nu l-ar fi întîlnit pe E.L., dacă n-ar fi existat „Sburătorul“ și toate zecile de ochi și de urechi care o ascultaseră duminică de duminică citindu-le despre aventurile amoroase ale doctorului Rim, cariera lui Lică Trubadurul, dramele lui Maxențiu, despre buna Lina, nenorocirile Siei, idila muzicală din familia Drăgănescu, ar fi avut vreodată forța să le ducă la capăt în felul în care o făcuse? Viața de zi cu zi devenise și ea parcă mai suportabilă, în ciuda faptului că parcă toate beteșugurile i se agravaseră. Plecările la băi rămăseseră niște refugii bine-venite, pe care le aștepta cu înfrigurare și de unde se întorcea mai întremată.

E.L. avea grijă, chiar și cînd era departe, să o țină conectată la toată atmosfera cenaclului. Îi povestea în detaliu fiecare ședință la care nu participase și îi trimitea conștiincios toate revistele în care se scria ceva important despre cărțile ei sau despre ale altora. Erau ca doi soldați care împărțeau proviziile și muniția pe front. Îi semnala cronicile și avea grijă să pună la poștă, imediat, numărul în care apăreau. Și-a păstrat obiceiul ăsta toată viața, de altfel. Dacă ar fi trăit în altă epocă, ar fi putut fi ușor considerat agentul ei, dar nici vorbă despre asta. Era un mare critic, încrezător pînă peste poate în flerul lui și în puterea ei de a schimba fața literaturii române. E.L. se dovedise mereu harnic și devotat, lucra intens și îi povestea în detaliu Hortensiei fiecare proiect literar, fiecare evadare la Fălticeni, mai ales vara, unde stătea cel puțin o lună și scria. Se vedeau regulat la București și corespondența lor avea ritmul unui ceas elvețian. Hortensia îi povestise la una dintre întîlnirile lor cum își luase, în călătoria de nuntă la Geneva, un Patek Philippe auriu, de buzunar, cu litere romane, pe care îl avea încă:

— E ca tine, nu rămîne niciodată în urmă. Uneori uit să-l întorc,

ca și cînd aș elibera timpul din cursa lui și l-aș trage pe linie moartă, îi povestise ea și își trecuse melancolică degetul arătător peste cadran.

— Elveția... o invoci în textele tale, Hortensia, și ăsta mi se pare un semn de afecțiune.

— Așa e, prima călătorie nu se uită niciodată. Eram fericită într-un fel atît de abstract, încît acum aproape că mă rușinez de tînăra aceea. Într-o mare măsură e posibil s-o fi dezamăgit, nu crezi?

Își întorsese brusc capul semeț și așteptase să-i răspundă. El o privise dojenitor, așa cum făcea de fiecare dată cînd i se părea că se alinta, iar ea începuse imediat să rîdă.

— Știi, uneori, mă faci să mă simt o fetiță timidă. Nu știu cum reușești, dragul meu. E o stare atît de îndepărtată. Aș fi zis că silueta aceea cu păr blond, cîrlionțat era pierdută pentru vecie, și cînd colo...

— Ai tu o memorie foarte bună, sînt invidios și din cauza asta. Chiar, uiți vreodată ceva?

— Dacă închid ochii, deși au trecut mai bine de douăzeci și cinci de ani de atunci, văd vitrina magazinului. Știu că purtam un flanel de cașmir, culoarea aburului, pe care îl primisem de la Paris și la care am ținut mult. În prăvălie mirosea a curat și a pilitură de fier. Un domn cu ochelari rotunzi și cu o chelie ovală ne-a zîmbit și ne-a salutat de după tejgheaua de lemn. Era micuț de statură, cu o uitătură de viezure. Mi-a povestit cu așa o pasiune despre mecanismele lor și eu eram atît de încîntată, că mi-am dorit enorm un ceas. Nicolae, care mereu a fost calculat, m-a privit neîncrezător. Dojenitor, chiar, la gîndul că aș putea să risipesc o mică avere pe așa un moft. Norocul meu a fost că aveam bani de drum de la tata, așa că am putut să-mi fac această plăcere. Am renunțat la multe altele apoi.

— Timpul a fost mereu o problemă, așa că nu mă mir deloc că ai făcut atunci o asemenea alegere. Aș zice că ai avut și premoniție, și curaj.

— Habar n-aveam, crede-mă. Mi-a plăcut obiectul și am făcut *un coup de foudre* pentru el. În continuare, cînd îl privesc, mi se pare perfect. Îmi zic că scriitorul e și el tot un fel de ceasornicar. Unul vizionar, nu crezi?

— Doar cei mai buni dintre ei, îi răspunsese el melancolic.

Cîteodată își spunea că era amorezată de interesul lui pentru ea. De felul în care o susținea necondiționat. Cum reușea să nu se plictisească nici măcar cînd i se plîngea de crizele de rinichi sau că o supăra din ce în ce mai des ficatul și trebuia să se ocupe de asta și să se caute pe la doctori, la București?

— Cîtă răbdare mai ai cu mine? îl întreba des.

— Infinită, cînd vine vorba de dumneata, o liniștea E.L. și ea știa că nu erau doar niște vorbe aruncate în vînt, ci adevărul unor ani care îi schimbaseră viața. Și nu, nu exagera deloc.

E.L. încercase să fie discret cu viața sa de familie. O punea mereu între paranteze, ca și cînd ar fi fost o stare de fapt care nu-l implica prea tare. Despre fată, Monica, avea grijă să-i povestească mereu cîte ceva, iar ei îi făcea plăcere să știe cum creștea și, mai ales, că el era extrem de mîndru de talentele și inteligența ei. De altfel, Hortensia știa prea bine că nu ar fi putut să aibă încredere într-un bărbat care nu s-ar fi ocupat de propriul copil. Cele despre fiică rămăseseră, așadar, singurele informații „din casă“ pe care le împărtășea cu inima deschisă. Fuseseră nenumărate momente în care apreciase firea lui și felul de a se poziționa deasupra lucrurilor mundane, ca nu cumva s-o facă să se simtă inconfortabil.

În situațiile grele, tensionate, Hortensia își spunea păsurile. Dacă textele ei se țineau departe de partea biografică, depozita în scrisori arheologia zilelor și stărilor. „Poate că sufăr de o formă necunoscută de imaturitate, am stat prea mult retrasă. Am schimbat traiul cu părinții mei pe cel cu bărbatu-miu. Mi-am crescut copiii, dar uite că, emoțional, am rămas în urma lor“, i se plînsese ea într-o scrisoare lui E.L. Și asta doar pentru că nu mai simțise o așa apropiere de cineva, nici în scris și nici în viață: „Cu tine sînt eu însămi și nu-mi doresc nici o clipă să fiu altfel, iar sentimentul ăsta e neprețuit, dragul meu“. Nu-i făcea prea des declarații, așa că E.L. își amintea bine momentul, mai ales că la puțin timp intervenise între ei o întîmplare care îl stînjenise la vremea ei.

Era începutul lui iunie 1932 și *Drumul ascuns* fusese publicat de curînd la Editura „Națională S. Ciornei“. Ca în fiecare an de cînd locuia la Constanța, îi scrisese lui Liviu Rebreanu, care se afla la conducerea Societății Scriitorilor Români, să-l roage să-i

reînnoiască permisul gratuit CFR, de care avea mare nevoie pentru drumurile frecvente pe care trebuia să le facă în capitală. Tocmai îl primise din nou, era bucuroasă, făcea o economie importantă de bani, așa că îi telefonase lui E.L. în jurul orei 18.00, să-l anunțe că va veni și se vor vedea. Acea discuție, în care lăsaseră garda jos și vorbiseră deschis despre ei, despre întîlnirea pe care o așteptau de ceva vreme, despre cît de dor le era unul de celălalt și cît de mult îşi doreau să se vadă, pesemne că fusese înregistrată și interesase în mod special pe cineva. Cel puțin așa o anunțase el, într-o epistolă scurtă și panicată, pe care i-o trimisese prin curier, la adresa din București: „Persecuţia soartei e masivă; conversaţia telefonică a fost integral interceptată, numai persoana rămasă neidentificată. Totul rămîne deci suspendat pînă la toamnă, deşi de fapt ca şi în trecut“.

La doar cîteva zile de la semnalul ăsta de alarmă, care o îngrijorase profund și în care nu-i recunoscuse tonul agitat, ea părăsise Bucureștiul, fără să ia legătura cu el. Urma să facă o cură la Karlsbad, care spera că îi va îmbunătăți puțin starea de spirit și sănătatea. Plecase destul de amărîtă de toată povestea asta și se învinovățea pentru imprudența de care dăduseră dovadă amîndoi. Îmbătrîneau, dar asta nu părea că avea de-a face cu ce li se întîmpla. Hortensia își făcuse tot felul de scenarii, unele ridicole, altele sumbre. Se gîndise că întîmplarea cu pricina avea legătură cu soția lui. Abia cînd primise vești de la el la post-restant reușise să se mai liniștească și să nu se mai gîndească obsesiv la întîmplarea aceea care o neliniștise.

Explicațiile lui E.L. făcuseră lumină și, pînă la urmă, se dovedise că episodul cu pricina fusese mai degrabă comic decît tragic: „Doar glasul meu s-a recunoscut, din fericire. Chestiunea aceasta m-a pus într-o situaţie jenantă care mă plictiseşte îndeajuns, dar fără alte urmări şi chiar discuţii“.

Un scandal pe temă de adulter ar fi fost complet grotesc pentru amîndoi. Și ridicol, în același timp. Ea mai știa și că, în cazul ăsta, suspiciunile din partea soției lui, Ecaterina, puteau avea multiple piste. Prezențele feminine fuseseră întotdeauna numeroase la cenaclul „Sburătorul“, multe erau scriitoare și veneau să citească, altele doar să asculte, iar despre E.L. se știa că avea slăbiciunile lui cînd venea vorba de doamne. Hortensiei îi mai ajungeau la urechi,

de la binevoitori, nu doar răutăți despre scrisul ei – cum că ar fi fost apreciată doar datorită relației cu criticul cel mai influent –, ci și despre flirturile pe care E.L. le avea curent. Dacă ar fi spus că nu-i păsa, ar fi părut ipocrită, și nu era. Doar că îl cunoștea prea bine pe E.L. ca să se îndoiască de loialitatea lui totală. Îi fusese însă limpede ca lumina zilei că tensiunile din mariajul lui crescuseră, iar divorțul, care avea să se pronunțe după doi ani de la această întîmplare, în 1934, n-o mirase.

Cînd Nicolae Papadat împlinise 67 de ani și venise vremea să se pensioneze, visul Hortensiei de a locui în capitală s-a împlinit, în sfîrșit. Și a sperat că mutarea aceea va fi ultima din viața lor și că vor putea să se stabilească într-un loc pînă la sfîrșit. Doar că ea nu știa ce le va aduce ziua de mîine, cu atît mai puțin anii care urmau.

Încă mai avea puterea să se bucure de această schimbare și de sentimentul că o lua de la capăt. Din fericire, se putuseră muta într-o casă cu parter și etaj, pe Aleea Independenței, care i se păruse confortabilă și nepretențioasă și își imaginase, din prima clipă în care intrase, că își va găsi liniștea necesară să scrie mai departe ce plănuise și avea clar și desăvîrșit în minte. Poate că unii se mirau de ritmul în care publicase în ultimul deceniu. Și era dreptul lor, ea știa că n-avusese nevoie decît de puterea fizică de a transcrie la ce se gîndise îndelung.

În timp ce-și despacheta lucrurile din cutii și vedea cum se așază mobilele și locul acela străin începea să prindă o nouă viață, se întîmplase ca, întorcîndu-se pe înserat acasă, într-o zi umedă și cețoasă, să zărească pe trotuarul alăturat o scenă care-i atrăsese atenția.

Un bărbat se apropiase de o femeie, îi adresase cîteva cuvinte, pe care nu le auzise, îl văzuse ducîndu-și apoi mîna la pălărie și salutînd-o, iar ea țîșnise și traversase aproape în fugă strada ca să se îndepărteze de el. Silueta acelui bărbat tînăr, a cărui față n-o știa, nu-i dădea pace. Făcea ce făcea și iar tresărea, ca și cînd s-ar fi pricopsit cu o fantomă care intra și ieșea din încăperile înalte după bunul său plac. Cînd toate fuseseră puse în ordine în camera de sus – biroul, canapeaua, covoarele, cărțile, tablourile –, ea luase în stăpînire divanul scund și notase tot ce-și imaginase legat de biografia acelui personaj fără chip și nume, ale cărui gesturi le memorase și nu le mai uitase.

Logodnicul, cartea care nu mai avea nici o legătură cu capitolul Hallipa din viața ei, era prima pe care o scria în capitală. În rest, nu se schimbase nimic, duminicile mergea la „Sburătorul“ și citea constant fragmentele pe care le lucra în timpul săptămînii, de două ori pe an se îngrijea de sănătate la băi, la Herculane, în țară, și în stațiunea Karlsbad, în Cehoslovacia, sau la munte, la Brașov, unde se adăposteau de arșița lunilor călduroase, cînd asfaltul se topea în București.

Doar corpul dădea semne de oboseală din ce în ce mai neplăcute, dar nici măcar nu putea să spună că aveau legătură cu înaintarea în vîrstă, căci nu simțea o mare diferență între 47 și 57 de ani. Avusese toată viața beteșuguri, trăise cu ele și le integrase în rutina ei zilnică. Scrisul o făcea să mai uite de ele. După ce romanul apăruse la Editura Adevărul, care ar fi trebuit să-i aducă o vizibilitate la public pe care și-o dorise, îi spusese lui E.L.:

— E prima dată cînd simt că m-am atașat prea tare de un personaj. E ca și cum aș avea picioarele grele și nu m-aș putea îndepărta de Costel Petrescu ăsta al meu.

— Devii sentimentală, draga mea, poate nu e așa de rău. Să recunoaștem că are și bătrînețea farmecul ei…

E.L. o tachina tocmai pentru că o credea, uneori, prea cerebrală. Asta o amuza și-și spunea că există întotdeauna un revers al medaliei: cel mai deștept bărbat pe care îl cunoscuse în viață avea față de ea o considerație specială, iar propriul soț o ironizase decenii la rînd exact pentru același motiv.

Se gîndise adesea dacă în lipsa admirației se putea vorbi de iubire adevărată. Pentru ea, cu siguranță, nu. Căci simțise de atîtea ori că, dacă nu există respect real pentru partener, timpul nu așază între oameni decît o formă de dispreț, care devine o mîzgă din ce în ce mai păcătoasă odată cu trecerea timpului, cînd, oricum, toate se tocesc. Mai ales răbdarea. Și atunci îți e tot mai greu să respiri. Sigur, ea se simțea norocoasă că avea copiii, literatura și pe E.L. Crucea căsătoriei o ducea cum putea și, după atîta vreme, ar fi putut zice chiar că se obișnuise cu ea.

Bucureștiul îi făcea bine. Se simțea, în sfîrșit, aproape de lumea de care era legată și care o interesa. Pierduse liniștea izolării, dar acolo, în camera ei de la etajul clădirii din Cotroceni, de unde se vedeau copacii pînă departe, o putea inventa. Un petec de cer, niște

păsări, ce putea să-și dorească mai mult să vadă în zare, zi de zi, cînd se trezea?

Lucra și transcria, ca întotdeauna, de cîteva ori texte pe care le nota inițial ca în transă, ca apoi să revină și să facă însemnări și adăugiri, pînă simțea că e cît mai aproape de ce avea clar și auzise în cap înainte de a pune pe hîrtie. Mereu îi era greu să explice cum scria, pentru că părea și simplu, și complicat în același timp. Iar starea aceea poetică, visarea care o învăluia, era greu de descris fără să pară prețioasă.

Cu cîteva luni înainte de a împlini șaizeci de ani, în dimineața zilei de 24 iunie 1936, E.L. i-a telefonat Hortensiei: „Draga mea, am o veste mare și o bucurie pe măsura ei: ai primit Marele Premiu al Societății Scriitorilor Români, în valoare de 25.000 de lei!“. Primul, de altfel, din viața ei. Și el știa că o să fie emoționată de această atenție de care nu se bucurase niciodată pînă atunci.

„Organizez o mică recepție la «Sburătorul» în cinstea ta. Perla coroanei noastre….“, o anunțase și se sfătuiseră cînd ar fi fost mai potrivit să aibă loc această serată festivă. În oricîte direcții ar fi luat-o destinul ei, ceva rămăsese constant: „focul nestins“ al lui E.L. pentru ea, de care avea grijă să-i amintească cu fiecare ocazie.

EA

În seara zilei de 16 iulie 1943, în jurul orei 20.00, Hortensia Papadat-Bengescu se afla pe terasa camerei de la etajul patru al Hotelului Băilor din Călimănești. Se vedeau bine munții și pădurea, iar aerul tare o ținea trează pînă tîrziu. Un vînt blînd începuse să bată. Învolbura perdelele, iar ea le privea melancolică cum se umflau ca spuma laptelui pus la fiert. Intrase în cameră să-și ia șalul *bordeaux* de lînă să și-l pună în jurul umerilor, căci o prinsese puțin frigul și pielea i se făcuse ca de găină. Două bătăi scurte și anunțul sec al recepționerei îi schimbaseră planul:

— Apel urgent de la București!

Era îmbrăcată într-un halat de mătase lung și înflorat, care o făcea să pară și mai înaltă. Și-a strîns cordonul mai bine și a coborît scările în grabă. „Urgentul“ acela îi crease deja o stare de agitație. Se afla în a zecea zi de cură și i se părea că reumatismul o supăra mai puțin, semn că tratamentul începuse să-și facă efectul. Ajunsese în hol și ridicase cu groază receptorul. Nu-și amintea dacă zisese sau nu ceva. Mai degrabă așteptase. La celălalt capăt al firului o recunoscuse pe Cella Serghi:

— Draga mea, îmi pare rău să-ți dau eu vestea asta, dar e mai bine să știi cît mai repede: scumpul nostru Lovinescu a murit azi-dimineață!

Ea tăcuse în continuare preț de cîteva secunde.

— Alo, alo, mai ești la aparat? se auzise vocea Cellei, îngrijorată.

— Da, sigur! îi răspunsese și reușise s-o întrebe, în cele din urmă: Cum s-a întîmplat?

— L-am văzut alaltăieri și i-am dus o plasă de cireșe de la Buzău. Părea slăbit, dar totuși în formă, nici nu mi-a trecut prin cap că se va sfîrși atît de repede… Dac-ai ști ce tare s-a bucurat de fructe și cu ce poftă a mîncat!

Cella îl vizitase acasă, vorbiseră, rîseseră, ca și altădată. Nimic nu anunța încă acel final iminent. Îi povestise că ținea un regim de

boier, cu pui fripți și carne de vițel la grătar, și, mai ales, că se bucura că scăpase de operație. Nu fusese un an bun pentru Lovinescu și de asta era conștientă și Hortensia. Problemele de sănătate se agravaseră, îi dăduseră din ce în ce mai multe bătăi de cap și îi schimbaseră planurile de vacanță. Dar lucra, scria și citea în București, ceea ce conta cu adevărat. Pentru el și pentru ea deopotrivă.

În iunie fusese internat aproape trei săptămîni la sanatoriul Antoniu, unde îi făcuseră toate analizele și investigațiile. Îl căutase și ea în mai multe rînduri. „Draga mea, am scăpat de cuțit“, o anunțase el victorios și ochii îi sclipiseră de fericire. Ceea ce păruse la vremea ei o veste bună se dovedise a fi una dramatică mai apoi. Iar acum, ea, care era învățată cu medicii și cu spitalele, realiza că îl externaseră doar ca să moară acasă, nu pentru că ar mai fi avut vreo șansă să se înzdrăvenească. Ciroza avansase, apa i se lăsase din abdomen în picioare și de aceea mergea din ce în ce mai greu în ultima vreme, dar optimismul lui îi păcălise, pentru o vreme, pe toți apropiații. Poate mai puțin pe străini, căci Hortensia își amintea că-i povestise într-o scrisoare o scenă recentă, petrecută în tramvai, cînd un călător îl apostrofase pe un tînăr care stătea pe scaun, arătînd spre Lovinescu: „Ridică-te! Nu ți-e puțină jenă? Uită-te la domnu', e bătrîn și bolnav, lasă-l să șadă!“. O scrisese cu un fel de amuzament, cel puțin așa i se păruse ei atunci, dar cuvintele pot să camufleze și să denatureze uneori sentimentele omului, mai ales că el voia să se țină tare. Felul în care îi descrisese însă întîmplarea din tramvai o făcuse să vizualizeze starea lui prin ochii acelui străin, care nu-l cunoștea, dar care văzuse în el un om îmbătrînit și suferind.

Hortensia se învinovățea că plecase la băi și, mai ales, că lăsase scrisoarea lui ultimă, deschisă și fără răspuns, să zacă pe masa de toaletă din camera de hotel. În fiecare din cele șase zile cîte trecuseră de cînd o primise, își promisese să-i răspundă. O dată chiar se așezase pe scaun și își potrivise stiloul. Nu găsise însă momentul potrivit și nici starea, iar amînarea și lenea ei îl făcuseră să plece pe lumea cealaltă îngrijorat că nu vorbiseră.

Recitise cuvintele lui de o sută de ori în drum spre București. Le știa pe dinafară și n-avea cum să le mai uite pînă la sfîrșitul vieții: „Mi s-a părut extraordinar de ciudat că ai plecat fără să mă avizezi

telefonic – şi nici acum nu-mi povesteşti nimic din peripeţiile călătoriei…“.

Cum putuse să fie atît de egoistă? Cum avea să fie viața ei de acum încolo, fără să-l știe pe E.L. preocupat de ce scria, de ce publica? Asta însemna că *Rădăcini* era ultimul ei roman la care E.L. îi făcuse observații și însemnări. Pe care încercuise tot felul de neologisme pe care o rugase să le scoată la următoarea ediție, că era păcat ca o carte așa de ambițioasă să fie redactată neglijent. Mereu o ajutaseră părerile lui, nici nu avea liniște pînă nu știa că el citise în întregime fiecare carte nouă, iar fără grija și atenția lui totul părea brusc mai trist. Romanul la care începuse să lucreze devenea el însuși un orfan în împrejurările date.

Vremurile se schimbau, începea deja al treilea an de cînd România intrase în război alături de Germania. Lumea fierbea și, chiar dacă oamenii încercau din răsputeri să se poarte normal, nesiguranța și vîntul ei nemilos se simțeau deja. Orice liniște personală era filtrată printr-o spaimă comună, pe care nimeni n-o putea controla. Trăiau și așteptau. Își făceau curaj, dar totul se zguduia din temelii. Pe Hortensia, moartea lui Lovinescu o afectase profund. Ziua înmormîntării, incinerarea în sunetul *Eroicei* lui Beethoven, după cum îi fusese dorința, discuțiile cu ceilalți sburătoriști o făcuseră să nu se simtă, pentru moment, complet singură și abandonată. Spiritul acestei comunități literare avea legătură cu ce construise el în ultimele decenii. Iar pe ea solidaritatea lor, care îi amintea de E.L., o impresiona.

După ce se așternuse liniștea peste plecarea lui și ea se întorsese la ritmul de viață și la divanul scund din camera de la etaj, simțise un fel de sfîrșeală care o făcea să zacă toată ziua, cu ochii închiși sau fixați pe tavan. De abia dacă mînca niște biscuiți și bea cîte un pahar cu lapte rece. Nu trăgea storurile și rămînea întinsă, fără să vrea să vorbească cu cineva. Moartea lui E.L. îi pusese în față, ca o oglindă, propria bătrînețe și singurătate. Uneori și-l imagina vesel, cum savura cu poftă cireșele coapte și zemoase aduse de Cella. Mereu fusese un mare gurmand, cum se alinta el. Ultima lui dimineață i-o povestise fata în casă: „Conașul m-a întrebat cît e ceasul. M-am uitat și trecuse puțin de 9 jumate. Afară era o lumină orbitoare, dar dumnealui i s-a părut întuneric. Atunci m-am speriat, m-am gîndit că ochii i se închiseseră pe dinăuntru. Și n-a

mai trecut mult și s-a prăpădit. Liniștit, doamnă, de ziceai că a adormit și că visează. Dumnezeu să-l odihnească, că a fost un om tare bun!“, a mai zis Stana și a început să plîngă în hohote și să-și sufle nasul cu zgomot într-o batistă mare, bărbătească, în carouri maron cu galben.

Hortensia nu putuse să plîngă. Durerea îi rămăsese ca un ghem în coşul pieptului, dar lacrimile nu ieșeau afară. Lui Nicolae abia de-i zisese bună ziua în perioada aceea, dar, cum banchizele de gheață pluteau de mult nestingherite prin casă, nu părea ceva ieșit din comun. Tăcere și răceală. Un frig năprasnic în orice anotimp, chiar și în toiul verii, cum era atunci la București.

„Moartea e ceva definitiv și necruțător pentru cei care rămîn“, începuse să scrie într-o dimineață, pe o coală galbenă, ca și cînd E.L. ar fi locuit în continuare pe Bulevardul Elisabeta la numărul 95 bis. Cuvintele de la el păreau încă vii. Scrisul lui fin, cu literele ca niște aripioare, mereu o calmase și o ajutase să-și pună gîndurile în ordine.

„Nu am neplăceri cu cenzura şi mă tem că tipografia va intra în patrimoniul… statului. Voi fi deci şi eu expropriat şi aruncat pe drumuri.“ Scenariul acesta apocaliptic, pe care E.L. îl anticipase și i-l împărtășise cu cîteva zile înainte de a muri, îi dădea fiori. Poate că acesta fusese, de fapt, motivul pentru care se și oprise și nu-i răspunsese. Încă nu putea să creadă că ce va urma va fi atît de dramatic pentru generația lor. Că tot ce cunoscuseră se va ruina sub vremurile din ce în ce mai tulburi și nefaste.

Cu toate astea, starea de incertitudine în care se afla omenirea o făcea conștientă că istoria mai avea încă multe de arătat. Deocamdată, Hortensia obosise. Și cine ar fi putut înțelege mai bine această sfîrșeală, care avea legătură cu timpul, cu romanul ei început, cu teama că nu-l putea duce la capăt, cu războiul de afară și cu cel de acasă? Să urăști pe cineva cu care te vezi zilnic și locuiești sub același acoperiș poate fi o ocupație istovitoare. Se învinovățea pentru o grămadă de lucruri: că nu plecase, că n-avusese niciodată curaj să-l înfrunte direct, că se complăcuse în această stare de asediu, care îi slăbise nervii și sufletul. De cînd copiii se mutaseră și își făcuseră viețile lor, totul devenise și mai greu de suportat, ca și cînd trecutul s-ar fi insinuat peste tot. Nu, nimic nu se potolise odată cu bătrînețea, din contră, se deteriora în

fiecare zi, ca o mobilă hodorogită, căreia observi cum îi tot cedează arcurile și tapițeria. Urmele conflictelor mai vechi și mai noi pluteau în fiecare replică pe care și-o adresau.

Știa deja ce o așteaptă. Nicolae își pierdea puterile sub ochii săi și, cel mai probabil, avea să vină un moment în care trebuia să aibă grijă de el. O pedeapsă mai cruntă pentru toate lașitățile tinereții nu putea să primească. Singura mare victorie, imensă la scara destinului ei, era că reușise să scrie și nu se lăsase intimidată de răutățile și ironiile soțului său. Fiecare carte terminată era o răzbunare sofisticată pentru tot ce crezuse el că nu i se va întîmpla în viață. N-ar fi recunoscut niciodată că literatura nevestei îi știrbise principiile, îl lovise în orgoliu, acolo unde îl durea pe el cel mai tare. Strîngea din dinți. Uneori, Hortensia se gîndea că era insensibilă în felul în care îl trata, dar și dacă ar fi vrut să se prefacă tot n-ar fi reușit. Un om bătrîn și dacă îl iubești îți dai seama că devine cîrcotaș și cicălitor, iar în cazul lor lucrurile aveau toate șansele să escaladeze și să se transforme într-un veritabil coșmar. Răbdarea ei ajunsese de mult la capăt, se refugia în scris ca să poată face față unei realități crude, ca și altădată. Dar știa că la un moment dat tot va capitula, căci de o viață el scotea din ea ce era mai rău și o aducea în starea aceea în care se detesta pentru ce-i spunea și cum se comporta. Parcă îi picurase otravă în suflet, iar după moartea lui E.L. și dispariția „Sburătorului“, chiar dacă nu-l mai frecventase des în ultima perioadă, o cuprinsese o înstrăinare neagră. Față de viața ei și de romanul la care lucra.

Îi reveneau în amintire figura tatălui, blîndă și fermă, și, mai ales, amintirea cețoasă a discuției pe care o avuseseră în seara dinainte de a decide că nu, nu va da înapoi, nu se va răzgîndi și nu va rupe logodna care îi pecetluise nefericirea. Nepotrivirea dintre ea și Nicolae îi fusese clară generalului Bengescu. O rugase să se mai gîndească, să nu se pripească, dar ceva în ea se decisese deja. Visul abulic al unei tinere martire s-ar fi putut numi ceea ce făcuse ea la sfîrșitul acelei veri îndepărtate, cînd tinerețea îi dădea o inconștiență demnă de cauze mai bune. Ea alesese, deși fusese avertizată, să continue pe acel drum, pe care nu-l vedea, căci nu-și putea închipui ce va avea de dus în mai bine de 45 de ani de mariaj. O cruce grea, fără pic de tandrețe și de complicitate, fără comunicare, exact ce și-ar fi dorit cel mai mult să aibă. Toate

personajele ei feminine duceau cu ele fantasmele ei neîmplinite, poate că de asta în cartea pe care o începuse avea nevoie de un pic de seninătate, de o căsnicie fericită, care să o cuprindă ca un cocon și să-i panseze rănile vechi, durerea că iubise prea puțin și că E.L. nu mai trăia.

O vreme nu putuse să se adune, se îndepărtase și de caietele ei. Își trăise doliul într-o liniște întreruptă din cînd în cînd de țipetele lui Nicolae, care îi reproșa că nu-l ajuta îndeajuns și că nu-i păsa de suferințele lui. Îl lăsa să mănînce singur și blasfemie mai mare ca asta în familia Papadat nu exista. Casa întreagă parcă se năruia, el nu mai ieșea, zăcea în halatul bleumarin, decolorat, pe fotoliul care se curbase și păstra forma adîncită a corpului său și își tîrșîia papucii de colo colo prin încăperi într-un fel atît de agasant, că cineva mai slab de înger ar fi putut să-l omoare numai și pentru atîta lucru.

„E începutul decăderii noastre“, îi trecuse la un moment dat prin minte, ca și cînd ar fi fost o replică spusă de un personaj al ei, doar că vocea îi aparținea în întregime și nu putea s-o mai împrumute nimănui altcuiva. Aproape că se speriase de sentința aceasta și ar fi vrut s-o întoarcă din drum, dar era prea tîrziu. Pe masa de disecție pe care punea viața și lumea ca să poată scrie, acum era așezată ea. Se vedea de undeva de deasupra. Gleznele i se îngroșaseră, mîinile energice parcă i se chirciseră, părul îi încărunțise și privirea îi devenise metalică, de parcă ar fi fost înlocuită cu o femeie necunoscută. Știa povești cu oameni care îmbătrîniseră brusc, care albiseră sau își pierduseră podoaba capilară în urma unui șoc. Nu era cazul ei, totul venise treptat, așa cum se adună rîndurile într-un caiet pînă ajung să fie o construcție de sine stătătoare, care are o realitate proprie, independentă de cea a autorului ei.

Pentru cartea nouă, cu titlul *Amurg de zei*, făcuse nenumărate însemnări despre felul în care începuse să arate orașul. Lumea bună, îmbrăcată elegant, devenea o extravaganță într-o mare de neglijenți care fojgăiau peste tot și luau cu asalt Bucureștiul. Costumele lor uzate și gesturile repezite îi săreau în ochi oriunde s-ar fi dus, amestecul pestriț de tîrgoveți și oameni veniți de la țară care își căutau un loc în capitală o făcuse de multe ori să-și spună că un aer de răscoală plutește peste urbea pe care o cunoștea și o

îndrăgea. N-aveau furci și topoare, dar vorbeau tare și nimănui nu-i mai păsa de bunele maniere sau de eleganță. Spectacolul străzii avea ceva neliniștitor, ca și cînd pămîntul s-ar fi fisurat în profunzime, iar efectele acestor mișcări tectonice se vedeau la suprafață. Toți parcă o luaseră razna, se îngrămădeau să-și facă un rost, ca la un bal mascat unde nu contează cine ești cu adevărat.

E.L. i-ar fi înțeles mirarea și neliniștea, i-ar fi putut vorbi despre toate, ca întotdeauna, și i-ar fi dat dreptate. Unde se dusese ritmul vieții lor, cum începuse lumea să trăiască așa, ca și cînd nimic din ce fusese așezat nu mai conta? I se întîmplase de mai multe ori să stea pe o bancă doar să se uite la trecători. Oare o priveau ca pe un exponat de muzeu, ca pe o păpușă de ceară care nu mai corespundea noilor norme și standarde? Hainele, gîndurile, sufletul, totul se putea învechi mai repede decît ți-ai fi imaginat. Și tot ce știai, toate valorile tale puteau să fie aruncate în stradă, așa cum te debarasezi de lichidul dintr-o oală de noapte. „Și ăsta trebuie să fie doar începutul“, își notase Hortensia pe una dintre foi.

Într-o dimineață se trezise devreme și, fără să-și bea ceaiul și să-și ia micul dejun, deschisese precipitată caietul în care scria și tăiase cu două linii apăsate titlul vechi, apoi îl înlocuise cu unul nou: *Străina*. Ar fi putut să povestească că fusese vorba despre un fel de iluminare, dar nu credea în asta. Pur și simplu i se păruse că în cuvîntul acesta stăteau prezentul și viitorul ei și, implicit, ale romanului pe care spera să-l ducă la capăt într-o bună zi.

Cărțile începute le considera un fel de plase de siguranță. O puteau proteja de tot ce se întîmpla în exterior, se putea baricada acolo indiferent de anotimp sau de dramatismul vremurilor. Mai procedase așa în multe momente ale vieții. Scrisul era o ancoră prețioasă ca să nu piardă malul. Își dorea să se adune, să lucreze ca și altădată, dar ceva se schimbase și ba nu se concentra, ba nu era mulțumită, iar dacă înainte rescria de două, trei ori cîte un fragment, acum o făcea și de cinci ori și tot nu era sigură că îl va lăsa așa pînă la final.

În afara neliniștilor de tot felul, care se înmulțeau de la o zi la alta, mai erau și grijile financiare. Valoarea banilor se pierduse și, în acele timpuri improbabile, precaritatea își făcea simțită prezența, mai ales dacă trăiai dintr-o pensie, a soțului, cum era

cazul lor. Renunțaseră la guvernantă, o femeie venea de două ori pe săptămînă, marțea și joia, să-i ajute la curățenie și la cumpărături.

După ce împlinise 65 de ani, Hortensia evita să-și mai sărbătorească ziua de naștere. Se bucura că n-o răpusese vreo boală din cele multe pe care le ducea cu ea și că nu murise mai tînără. Era recunoscătoare pentru asta, dar bătrînețea o speria. Că viața se termină, asta înțelegea prea bine, dar schimonosirea feței și a trupului i se părea o pedeapsă prea mare pentru un biet muritor. „De ce o fi nevoie și de urîțirea asta care ne face de nerecunoscut?“, se întreba uneori retoric, cînd se întîlnea cu cîte un om pe care nu-l mai văzuse de mult.

Credea despre ea că era genul de femeie care în tinerețe păruse mai matură, iar trăsăturile feței i se armonizaseră mai tîrziu, așa că ar fi zis că arătase mai bine la maturitate, ca și cînd pentru ea fusese nevoie de timp să se ordoneze toate la locul lor. La vîrsta la care, în epocă, doamnele își făceau deja probleme și se credeau în vîrstă, ea înflorise și-și găsise drumul. Nu se considerase niciodată o frumusețe, ci mai degrabă o prezență care, prin șarm și inteligență, nu trecea neobservată. Ar fi zis că statura și ochii fuseseră atuurile sale în materie de seducție. E.L. îi spusese de multe ori că are o senzualitate *vieux style*, care pe el îl cucerise imediat.

Lumea literară parcă se pulverizase și ea, scriitorii se întîlneau în grupuri mici și mai aflau ce făceau unii de la alții. Ea rămăsese conectată la grupul vechi al „Sburătorului“, dar nu se vedea cu prea mulți scriitori. Obligațiile casei o solicitau din ce în ce mai tare. Odată cu cenaclul și cu E.L. se dusese și acel spirit comun și efervescent. Își amintea cu multă nostalgie serile de lectură, de fapt, viața ei din acel deceniu fantastic, în care scrisese mult și publicase, dar, înainte de orice, citise în fața unui public numeros și exigent, care o validase și îi dăduse o forță enormă să continue.

Cu *Străina* se simțea iarăși singură. Și nu avea legătură cu faptul că n-ar fi avut încredere în sine sau în poveste, ci, odată pierdută o dinamică, parcă trebuia reinventat totul. Încerca să citească cu voce tare după ce schița cîte un fragment mai lung, dar se oprea, pentru că nu mai avea un auditoriu, ca altădată. Rescria, adăuga, se mișca greu și șantierul devenea parcă mai important decît textul

în sine. Avea zile mai proaste, în care nu reușea să pună mai mult de cîteva fraze pe hîrtie, dar se bucura și de ele, mai ales că în timp ce se ocupa de treburile casnice le putea întoarce pe toate părțile, ca să fie sigură că găsise forma cea mai bună.

În 1946, pe 8 decembrie, Hortensia urma să împlinească 70 de ani. Vestea pe care o primise la sfîrșitul primăverii îi ridicase puțin moralul, iar tot ce se întîmplase mai apoi considerase a fi un cadou nesperat. Parcă toate problemele, care nu erau puține, se mai ușuraseră, iar ea devenise ceva mai încrezătoare nu în viitor, ci în normalitate. Singura fericire pe care nu și-o refuza și pe care o savura cu o plăcere nebună era legată de literatură și de aprecierile pe care le primea pentru cărțile ei. Pentru ele nu se sfia niciodată să se bucure.

Totul se precipitase în anul acela încă de la început. Imediat după revelion, Nicolae căzuse pe scările de piatră de la intrare și suferise o fractură de șold. Ceea ce, pentru bătrîni, poate fi fatal, că nu-și mai revin niciodată, cum o anunțase medicul de la Spitalul Colțea. Asta însemnase pentru el pierderea independenței și imobilizarea în pat, iar pentru ea o etapă din viață în care știa că va fi nevoită să se transforme în infirmieră cu normă întreagă pentru soțul său.

Ziua aceea în care el alunecase pe zăpada căzută peste noapte și-l găsise ca pe o grămăjoară de haine în fața pragului, mai mult mort decît viu, păruse fără sfîrșit. De fapt, chiar crezuse că nu mai respira și își spusese că, gata, s-a terminat. Abia după ce îl trăsese cu greu în casă și reușise să-l așeze pe canapeaua din camera de zi îi telefonase fiicei sale, Elena, s-o roage să cheme ambulanța. Nicolae respira și avea puls, semn că nu stătuse prea mult afară. Dacă ea nu s-ar fi întors, cel mai probabil ar fi înghețat și ar fi murit ca un cîine în fața ușii. Cînd își mai revenise, îi povestise ce se întîmplase:

— Am încercat să mătur zăpada. N-aș fi vrut să se facă stratul prea gros și să nu mai poți să cobori.

— Tu? îl întrebase ea, fără să-și poată ascunde mirarea și revolta.

— Dar m-a luat un vertij și am alunecat ca un prost.

De văzut nu vedea bine, trupul i se împuținase și era cu cel puțin un cap mai mic decît ea. Aproape că l-ar fi putut duce în

brațe, ca pe un copil, ceea ce nu era departe de adevărul anilor următori. Lovit la cap, cu un bandaj la tîmplă, speriat și neputincios, o privea cu o disperare care îi rupea sufletul, dar cu toate astea nu putea să se abțină să-l învinovățească pentru nesăbuința care îi lega unul de celălalt mai tare decît în visele ei cele mai urîte. Medicul care îl consultase încercase s-o pregătească pentru ce avea să urmeze. Doar că abisul care îi aștepta avea să-l descopere treptat, cu resemnarea și disperarea pe care numai boala și neputința ți le pot da.

În mai, cînd primise plicul sigilat în care era anunțată că a primit Premiul Național pentru Proză, se așezase pe un scaun să-l citească. Osteneala și emoția îi făcuseră mîinile să tremure. Ceremonia era anunțată pentru sîmbătă, 22 iunie, ora 18.00, la sediul din Strada General Berthelot, nr. 18, iar în numele comisiei care i-l acorda semnase președintele Mihail Ralea, ministrul Artelor. Primul gînd fusese pentru E.L., care s-ar fi bucurat enorm de veste și ar fi îmbrățișat-o, așa cum numai el știa: cu toată căldura și admirația din lume. „Dacă ar fi trăit, ar fi venit cu mine“, își spusese.

După aceea, ca întotdeauna, își luase un răgaz să se obișnuiască cu gîndul. Lacrimile o luaseră pe nepregătite, nu mai plînsese de mult de fericire. Timp de cîteva minute, doar corpul îi rămăsese în casa întunecată, cu tavane înalte, mintea i se dusese departe, într-o proiecție plină de lumină și de oameni prietenoși, adunați împreună ca să-i sărbătorească munca de-o viață. Se emoționase ca o școlăriță, dacă ar fi putut, ar fi țopăit într-un picior, așa cum făcea în copilărie.

— Mi-e foame! își auzise soțul strigînd din dormitor și reveria i se oprise ca un film pe care îl întrerupi și brusc se aprinde lumina în sală.

Se dezmeticise repede și se dusese să-i pregătească prînzul. Se uitase pe calendarul pe care-l avea prins cu piuneze pe peretele din bucătărie și numărase zilele care rămăseseră pînă la eveniment: 29. Așteptarea îi dăduse întotdeauna o energie bună. Așa trăise lungi perioade din viață, în care pusese la capăt ceva ca să poată să scrie și să nu se lase copleșită și înghițită de monotonia orașelor de provincie și a cotidianului anost. Fie că fusese vorba despre publicarea romanelor, despre întîlnirile cu E.L., despre

serile de cenaclu. În ultimii ani nu mai așteptase mare lucru. „Oricum, ce se întîmplă în viețile noastre vine mereu pe nepregătite“, spusese de mai multe ori, iar realitatea n-o contrazisese.

Se plîngea rar, cînd mai vorbea cu fetele, dar nu voia să le încarce cu problemele ei. Avea scrisul, față de alți oameni care nu păstraseră nimic doar pentru ei, se simțea norocoasă. Și un soț care depindea de ea și pe care nu-l iubise niciodată, era adevărat, dar nu era nimeni vinovat, cu atît mai puțin copiii săi, care, în ciuda dragostei de care avuseseră parte, trăiseră în casă tensiunea acestei nepotriviri flagrante de caracter dintre ei doi. Nici măcar nu știa dacă erau mîndri de ea. Cînd venea vorba de literatură, își păstrase aceeași pudoare în fața familiei pe care o avusese altădată cu părinții și celelalte rude.

„Am nevoie de un costum nou pentru această ocazie specială, nu pot să mă prezint oricum“, notase în caietul care-i ținea de urît și căruia ar fi putut să-i zică jurnal, dar ar fi fost impropriu, din moment ce nu îl deschidea decît cînd și cînd. Cochetăria ei proverbială supraviețuise tuturor vremurilor și acum, o dată în plus, își dorea să arate impecabil. Premiul era, fără îndoială, o recunoaștere pentru întreaga carieră literară, iar ea știa bine semnificația și greutatea lui. O măgulea și o neliniștea această încununare, ca și cînd viața ei se încheiase, cînd ea avea de terminat *Străina*, la care lucrase în ultimii ani, strîngîndu-și toată forța necesară. Niciodată nu se gîndea la cărțile vechi, ci la ce urma.

La cîteva zile după ce primise scrisoarea oficială, îi și telefonaseră de la Societatea Scriitorilor Români să-i spună care va fi desfășurătorul serii omagiale: „Domnul profesor Șerban Cioculescu va vorbi despre opera dvs., iar doamna Agepsina Macri, societara de onoare a Teatrului Național, va citi din paginile scrise de dvs. În numele scriitorilor va vorbi doamna Cella Serghi“. O desfășurare de forțe care o impresionase și la o simplă trecere în revistă, iar cînd se gîndea că se va întîmpla aievea se emoționa de-a dreptul. Totul părea bine pregătit pentru decernarea marelui premiu.

Începuse să-și caute haine și pantofi și își făcuse programare la coafor. Un aer de primăvară se insinuase și în casa tristă din

Cotroceni, în care vocea arțăgoasă a lui Nicolae se auzea din cînd în cînd din dormitor. Mirosul de boală care intră în pereții oricărui imobil unde zace cineva se mai estompase și el. Geamurile le lăsa deschise larg cîte o zi întreagă și aerul se împrospătase. Se întorsese din piață cu un buchet mare de iasomie și liliac alb, preferatul ei. Ea însăși parcă întinerise, se mișca mai vioi și avea chef de viață. Scrisese în fiecare zi, făcuse ordine, ceea ce altădată amîna, și chiar încercase să glumească cu soțul său, dar nu se dezmințise nici de data asta în ursuzenia lui.

— Ce e cu atîta agitație? Ți-ai pierdut mințile? Nu vezi că mă deranjezi? îi zisese cu ciudă.

Mai mormăise ceva în barbă și își răsucise mustățile.

Depindea complet de ea și se purta ca și cînd lui i s-ar fi cuvenit, iar ea ar fi fost obligată să facă totul pentru el. Ba, uneori, îl surprindea că îi făcea plăcere cînd o vedea că se chinuie să-l îmbrace sau să-l hrănească. Se simțea important și știa bine că timpul ei pentru scris se diminuase mult în lunile din urmă.

„Asta trebuie să-i facă o reală plăcere. Îl simt că, așa nenorocit cum este, încă se mai luptă cu mine“, scrisese furioasă. Și paginile caietului albastru, cu coperte groase o ajutau să se descarce și să meargă mai departe. În ciuda tuturor neplăcerilor, o formă de libertate tot avea. Nu mai trebuia să se ferească de nimeni. Putea să scrie ce voia, el nu putea să-și mai bage nasul și să dea, Doamne ferește, de vreo însemnare care-l privea. Era liberă să-și povestească viața. Să scrie negru pe alb ce credea despre relația lor de cuplu, despre caracterul lui, despre cîtă ură îi provocaseră toată viața cei pe care nu-i înțelegea și cum nu făcuse nici un efort să schimbe ceva în comportamentul lui. Și, în primul rînd, în ceea ce o privea pe ea, căci cu ceilalți avea grijă să se poarte frumos și curtenitor. Doamnele îl adorau pentru că era manierat, făcea conversație, le asculta și juca cărți, ba chiar o fericeau pentru așa un soț. Iar ea strîngea din dinți și se gîndea că încurcate mai sînt căile sufletului omului, că uneori nu poți nici măcar să spui nimic, fiindcă nimeni nu te-ar crede. Zîmbea și atît. Un rîs amar și trist.

Îl anunțase sec:

— Am primit marele premiu pentru proză!

— Nu ești prea bătrînă pentru asta? Sau e o medalie care se dă pentru vîrsta scriitorilor? Cu bani bănuiesc că nu vă onorează.

Vouă, intelectualilor, vă ajunge gloria…

Aștepta s-o vadă cum izbucnește. Dar nu-i mai dăduse această satisfacție. Îl privise cum stătea chircit în pat și-și zisese că e destul de bătut de soartă să-l mai înfrunte. La ce bun? Abia dacă mai vedea, de mișcat nu se mișca, gura ce rămăsese de el. Și mai și vorbea aiurea, așa că de ce l-ar mai fi luat în seamă? Își văzuse de treabă și își promisese că nu va lăsa problemele vechi să-i umbrească această sărbătoare.

Primul care scrisese despre alegerea ei fusese Felix Aderca în *Lumea*: „Premiul pe care îl primește doamna Hortensia Papadat-Bengescu a fost meritat cu prisosință și oferit și cu nepărtinire: juriul a dovedit un exces de gust, de imparțialitate și de estetică: nici unul din domnii membri nu făcea parte din gruparea noastră strîns unită și nedezmințit credincioasă de un sfert de veac, iar președintele juriului, d-l Mihail Ralea, încărcat cu destule obligații politice, ca vicepreședinte de partid și ministru, fusese adeseori adversarul unora din atitudinile Sburătorului“.

Așadar, nici o umbră și nici un parti-pris nu mai planau ca altădată asupra meritelor ei literare. Îi plăcuseră cuvintele lui Aderca. Stătuse mult cu revista în mînă. Rîndurile articolului îi unseseră sufletul și parcă îi făcuseră și dreptate peste timp. Venise momentul să se bucure de lumina reflectoarelor, într-o lume care părea din ce în ce mai întunecată. Primea în fiecare zi felicitări, veneau telegrame și suna des telefonul. Pentru mulți ea nu mai conta, „trebuie să li se pară că sînt deja moartă“, scrisese cu tristețe în caietul ei, și dintr-odată îșI aduseseră aminte de ea, de cărțile ei. Ziariștii îi propuneau interviuri și încerca să nu se lase copleșită. Știa atît de bine că după un foc de artificii, oricît de mare și de spectaculos s-ar fi dovedit, totul se regrupează cu aceeași viteză. Deocamdată, cîștigarea premiului și vîrsta ei rotundă urmau să fie celebrate. „Orice rutină e bine să fie din cînd în cînd deranjată“, își zicea, dar cu un fel de teamă de a nu-și pierde de tot liniștea și concentrarea pentru a putea să avanseze cu romanul. Își alesese pînă și bijuteriile pe care avea să le poarte în seara de gală. Ca întotdeauna, nu lăsase nimic la voia întîmplării. O speriaseră un pic ieșirea în lume și expunerea ei, dar își promisese că va face acest efort. Dacă pentru ea poate că s-ar mai fi gîndit și ar fi cumpănit, pentru literatura și crezul ei ridurile unui chip

îmbătrînit contau mai puțin. Cella, care îi era amică, o încurajase și se oferise chiar să meargă cu ea la o croitoreasă de pe Blănari pe care o cunoștea bine, care lucra impecabil și își păstrase o parte din clientela de dinainte de război. „Și nici nu-ți ia o avere pe un costum“, o asigurase, ceea ce iarăși conta mult pentru ea.

Nu-și mai făcuse de ceva vreme haine noi, le mai modificase pe cele vechi, care fuseseră mereu de bună calitate. În ziua programată să meargă să aleagă stofa și să i se ia măsuri, Hortensia se întîlnise cu Cella la Universitate. Se știau de pe vremea cenaclului, unde autoarea *Pînzei de păianjen* venise după ce își publicase romanul de debut, care apăruse cu o banderolă pe copertă pe care scria: „Recomandat de Liviu Rebreanu, Camil Petrescu și Mihail Sebastian“ și care făcuse vîlvă în epocă. Lovinescu o îndrăgise, Hortensia la rîndul ei o încurajase și existase mereu între ele o simpatie, ce durase peste ani. Cella avea ceva copilăresc, o seninătate și o limbă ascuțită, care îi plăcuseră mereu Hortensiei și, din fericire, și le păstrase. Și, în primul rînd, scria bine; așa le cîștigase amîndurora încrederea și afecțiunea. O luaseră la pas, traversaseră în fața Bisericii Sfîntul Gheorghe și intraseră apoi pe Blănari, unde nimeriseră într-o mare aglomerație. Cella se oprise în dreptul unei consignații cu geamuri mari și îi făcuse semn Hortensiei să o urmeze. Trecuseră de încăperea principală, care continua cu un hol îngust și apoi dădea într-o casă a scării. La etajul întîi se afla atelierul doamnei Cora, fostă modistă de lux, care le îmbrăcase pe actrițele și mondenele Bucureștiului și care lucra acum în semi-clandestinitate, într-o cameră îngrămădită. Nu mai era nici ea tînără, dar se bucurase de venirea Cellei și a doamnei care o însoțea.

— Bine ați venit la croitoria mea cu circuit închis, le zisese femeia și le zîmbise din spatele unor ochelari cu rame groase.

Părea mai degrabă o debara decît un loc cu pretenții. Sulurile de materiale erau aliniate și sprijinite de perete. Un miros de stofă amestecat cu tocăniță de cartofi se simțea încă de la intrare.

— Cam ce v-ați dori? o întrebase pe Hortensia.

— O rochie gri sau neagră, simplă și elegantă, îi răspunsese și așteptase să-i aducă mostrele de material.

Le pipăise și se oprise asupra uneia într-o nuanță petrol, dintr-o lînă fină, subțire.

— Nu mai găsiți așa ceva în București! o asigurase doamna Cora, iar Cella îi dăduse dreptate.

Îi luase măsurile, se sfătuiseră cum să fie mîneca și care să fie croiul, stabiliseră cînd să vină la probă pentru ca rochia să fie gata înaintea evenimentului.

Toți încercau parcă să uite de război. Ca după orice nenorocire, se născuse o speranță nouă, dar nimeni nu știa exact unde va duce. Ruptura dintre generații nu se simțise niciodată mai bine ca în acel an electoral, care venea după o mare secetă și o perioadă tulburată. Frica de foamete era atît de mare că nici o palmă de pămînt nu părea că va rămîne necultivată. La asta se gîndiseră cînd trecuseră pe lîngă șanțurile care marcaseră cîndva adăposturile antiaeriene și care fuseseră astupate și cultivate cu ceapă. Hortensia încerca să se acomodeze cu direcția în care părea că va merge lumea. Dar, de fapt, era profund îngrijorată. Cella, mai tînără decît ea, avea altă energie și îi făcea bine să se vadă cu ea și să asculte ce mai era nou în oraș, ce se juca, ce se discuta, cine se mărita sau se despărțea. De gura slobodă a Cellei nu scăpa nimeni, iar Hortensia îi zisese în mai multe rînduri că are un cinism fermecător.

— Uneori îmi face atît de bine să știu că există un ritm mare, căruia puțin îi pasă de problemele mele! îi zisese Cellei, în aparență fără vreo legătură cu ce vorbeau.

Amica ei continuase să-i spună că se apucase să citească romanul Soranei Gurian, *Zilele nu se întorc niciodată*, apărut la Editura Forum, care ajunsese repede la ediția a doua. Și că-i plăcea. Și ea era din grupul de „sburătoriste“ pe care Lovinescu le aprecia. Pe Ioana Postelnicu, cea mai tînără dintre scriitoare și ultima venită în grup, n-o simpatizau. Li se păruse de la început o nebunie încercarea disperată a femeii ăsteia de a se folosi de imaginea lui Lovinescu și de a continua cenaclul. Evident că nu reușise și că sfîrșise lamentabil, pentru că nu avea nici forța, nici prestanța necesare să adune scriitorii vechi și pe cei noi laolaltă.

— Bine măcar că s-a ocupat de asociația „Prietenii lui E. Lovinescu“, asta era important să rămînă după el, mai adăugase Cella.

Hortensia îi dăduse dreptate. De altfel, amîndouă se înscriseseră în asociație.

— Fata asta se uita la el ca la Dumnezeu! zisese Hortensia ca pentru sine. Iar el a fost măgulit de tinerețea și de dorința ei de a scrie. Din păcate, stofă de tîrgoveață...

De cînd o văzuse prima dată, Hortensia zisese că are ceva vulgar în scris și în prezență. Îi spusese și lui E.L., dar el o tachinase ca întotdeauna: „Ești cumva geloasă, draga mea?“. Asta o enervase la culme și o vreme nici nu mai voise să-i vorbească și nici la ședințe nu mai mersese. Avusese, în schimb, grijă să-i strice protejatei sale apele la cenaclu și să-și facă apariția în forță într-o duminică seara, tocmai cînd era rîndul ei să citească. Hortensia acaparase întreaga atenție, ceea ce îi provocase tinerei scriitoare aspirante o revoltă mocnită. Dar, cum n-avea ce să facă, înghițise gălușca, ca și cînd nu i-ar fi păsat. Hortensia își calculase mișcările și se purtase cu ea ca o regină generoasă. Îi zisese, în treacăt, chiar cîteva vorbe binevoitoare, dar, în același timp, își păstrase inaccesibilitatea. Aflase apoi că Ioana se așeza pe fotoliul ei de la „Sburătorul“ cu un zîmbet larg, ca și cînd ar fi spus: ai plecat tu, am rămas eu. E.L. murise, dar antipatia Hortensiei supraviețuise.

— Cărțile s-au scumpit îngrozitor, schimbase Cella discuția. Cum naiba să coste un roman în două volume 20.000 de lei, cînd o leafă la o revistă e 160.000? Chiar nu știu unde se va ajunge.

Discuțiile despre bani o indispuneau întotdeauna pe Hortensia, așa că o întrerupsese:

— Ce se mai joacă la Național?

— A avut premiera Ion Sava cu *Macbeth.* Decorurile sînt ale lui Perahim și se joacă cu măști, ceea ce pe unii i-a intrigat. Sebastian, săracul, trebuia să moară anul trecut ca să aibă mare succes acum cu *Ultima oră*, la Studio. Cum să mai înțelegi ceva?

Cella știa tot ce mișca, nu-i scăpa nimic. O întîlnire cu ea echivala cu o documentare serioasă, ca și cînd ar fi avut o mie de ochi care vedeau și înțelegeau imediat ce se întîmpla. Uneori, Hortensia se întreba dacă plăcea cu adevărat pe cineva, dacă nu cumva „moft“, porecla pe care i-o dăduse Camil, nu era, de fapt, filozofia ei de viață.

Se așezaseră la o cafea și se amuzaseră în continuare de tot felul de povești în care se amestecaseră snobismul literaților de a-l citi pe Kafka, articolul lui Eugen Ionescu, trimis de la Paris, care se pare că ofensase corpul ofițeresc și punea în pericol apariția *Vieții*

românești, scoasă după 23 August de Suchianu și Ralea. O forfotă neîncetată de frământări politice și literare, de care Hortensia se simțea din ce în ce mai departe. Cînd aflase că Tudor Arghezi va primi odată cu ea Premiul Naţional de Poezie, acordat de Ministerul Cultelor şi Artelor, i se păruse a fi o companie bună și onorantă, iar Cella îi dăduse dreptate.

Surescitarea iscată de premiu continuase și în zilele următoare. Prima ziaristă care venise și o vizitase fusese Viorica Răileanu, care îi solicitase un interviu pentru revista *Bis*. Vorbiseră mult și, ca întotdeauna, nu știa ce o să rămînă scris dintr-o după-amiază în care își revizitase debutul în literatură, prietenii care o ajutaseră, „Sburătorul“ și pe E.L., ultimul roman publicat și vorbise despre cel la care scria încă. O fascina momentul acela în care ea însăși devenea personaj în textul altcuiva. De-a lungul timpului, pentru unii fusese înaltă, bine făcută și impunătoare, alții, din contră, o văzuseră fragilă și timidă, îi apreciaseră ochii verzi-albaștri și statura, mîinile cu degete lungi și nervoase, fruntea înaltă. Își imagina zîmbind cît de greu s-ar dovedi pentru cineva să discearnă între atîtea informații contradictorii dacă și-ar propune vreodată să reconstituie un portret „obiectiv“ al ei. Dar, își spunea apoi, poate că nici nu există așa ceva și pentru fiecare om cu care ne întîlnim sîntem într-un fel, iar în afara acelei priviri, nimeni nu o să ne mai vadă așa. De exemplu, acum era sigură că în interacțiunea cu doamna care urma să publice un material n-avea cum să nu intre infuzia de energie pe care i-o dăduse momentul acestei recunoașteri. Ar fi putut să spună că niciînd nu o înțelesese mai bine ca atunci pe Frumoasa din Pădurea Adormită și asta ar fi putut părea comic, din moment ce ea ajunsese la o vîrstă respectabilă și nu mai era de mult o fetișcană emotivă. Așa cum uneori simți că îmbătrînești într-o clipă, alteori un val de tinerețe vine peste tine și chiar nu are legătură cu anii pe care îi ai. Îi făcuse această mărturisire necunoscutei care o privea cu interes și încîntare, de parcă i-ar fi făcut o mare onoare s-o invite să stea pe divanul din camera ei de lucru. Își evoca întotdeauna cu plăcere începuturile, tinerețea, prietenii și cît de mult însemnase corespondența cu ei, vorbea și după o viață despre importanța încrederii pe care i-o arătaseră.

— Cu *Străina* mă grăbește Editura Fundațiilor Regale,

mărturisise ea.

Și replica ei sunase ca și cînd ar fi nevoită să-și schimbe ritmul și asta nu-i era la îndemînă.

Continuase să explice cum totul se întîmplă capricios în scrisul ei între „vizitațiune“ și „audiție“: „Notez pe bucăți de hîrtie, pe caiete, dar lucrurile nu se petrec în ordinea romanului, ci disparat, scene de la mijloc sau de la sfîrșit, apoi altele de la început, așa că atunci cînd încerc a găsi șirul exact, întîlnesc un spectacol“. Ziarista voise să înțeleagă și o întrebase:

— N-ați încercat să vă țineți de ordinea romanului?

— Desigur că mi-ar fi mai ușor dacă aș lucra așa. Dar ce mi-a ieșit cînd am scris astfel nu m-a mulțumit, așa că m-am întors la metoda mea, care e mai vie, dar îmi creează alte dificultăți, îi explicase ea cu tonul cuiva care vorbea mai degrabă pentru sine, căci credea că pentru oricine altcineva ar fi greu sau imposibil de înțeles cu adevărat ce presupune această muncă, în care notezi și apoi ordonezi un material imens, îl strunești și îi dai coerență.

Realizase, cu ocazia asta, și că nu se simțea confortabil să facă prea multe mărturisiri despre *Străina*. Zisese mai degrabă niște generalități despre eroina sa, Ina, și despre omul de lîngă ea, Lucian. Despre cum o preocupa pe ea în cărți adevărul înainte de toate, chiar dacă era unul tragic. De la un punct încolo oricum nici nu mai conta ce spunea, interlocutoarea ei o asculta cu un fel de evlavie și îi transcria conștiincioasă frazele. Ea, care evita de cînd se știa lucrurile prea personale, îi povestise femeii pînă și despre nepoți și despre boala soțului, iar asta o luase și pe ea pe nepregătite. „Poate că aș fi reușit să fac mai multe ca bărbat scriitor decît ca femeie, cine știe“, adăugase melancolică. Cuprinsă de entuziasm, îi arătase totuși și cîteva pagini de manuscris. Petrecuseră împreună un timp agreabil, iar după ce se despărțiseră și se îmbrățișaseră, Hortensia se întrebase cum va alege ziarista să povestească întîlnirea lor. Nu avusese mult de așteptat și se bucurase că starea ei rămăsese imortalizată ca într-o fotografie în articolul din revistă al doamnei Răileanu. Aproape că se rușinase de „tinerețea spiritului și vioiciunea minții“ cu care o gratulase în descriere și de portretul măgulitor pe care i-l făcuse. Își privise mîinile, despre care se spune că trădează întotdeauna vîrsta, și nu i se păruseră foarte schimbate. În ciuda greutăților, pielea îi

rămăsese albă și fină, „au noblețea foii de hîrtie“, cum glumise E.L. într-o seară, după ce i le sărutase pe rînd.

Trecuseră aproape trei săptămîni și nu lucrase deloc la roman. Se concentrase pe răspunsurile pe care trebuia să le trimită diverselor gazete din țară care îi solicitaseră contribuția și chiar cu o zi înainte de înmînarea premiului se întîlnise cu Adrian Rogoz de la *Dreptatea nouă*, căruia îi declarase: „Tot, tot, absolut tot ceea ce am scris e al meu, e lumea mea, e universul meu himeric. Trebuie ca, înainte de-a transpune pe hîrtie destinul eroilor mei, să-i plîng, să-i deplîng și să mi-i smulg din trup ca pe niște fragmente de ființă. Sînt o emotivă. Dar cînd iau totul în mînă, nu pot părtini pe nici un erou, nu pot lua partea nici a vieții, nici a morții, deoarece un simț crud al realului, o cumplită neputință de a vedea realitatea decît așa cum e mă seacă de subiectivism“.

Ficțiunea răzbuna realitatea și pe ea o salvase de la o existență plictisitoare, la care se gîndea uneori ca și cînd ar fi fost vorba despre altcineva, nu despre ea însăși. Era cealaltă viață, cea în care nimeni nu avea nici o putere asupra ei, în care nu trebuia să se supună nici unei convenții sau reguli. Doamna care se așezase atîția ani demnă la masă, călătorise, își îngrijise copiii și soțul, făcuse conversație în saloane de provincie, rîsese la glume stupide, se purtase frumos cu rudele prin alianță, încercase să se adapteze și să nu nedreptățească pe nimeni dintre ai ei i se părea din ce în ce mai străină și mai ștearsă. Una dintre existențe pălise acum, la senectute, și îi făcuse loc Hortensiei celei curajoase și libere, care scrisese „mintal“ din tinerețe, care camuflase nevoia de înțelegere și de acceptare prin multe subterfugii. Era ca o ironie a sorții, pentru că efortul și obligațiile ei crescuseră, dar puterea lui Nicolae asupra ei se diminuase. Avea zile mai bune și mai proaste, dar agitația momentului o reconectase la adevărul existenței sale și își promisese că nu se va lăsa doborîtă nici de boala lui, nici de slăbiciunile ei.

22 iunie o găsise pe Hortensia într-o stare de agitație. De cînd Nicolae era bolnav, somnul ei semăna cu un iepure speriat. Visa des că se întîmpla ceva grav și că el o striga. În tinerețe, cînd copiii erau mici, avea adesea coșmaruri că viața li se putea scurge printr-o rană și îi putea pierde, dacă nu era atentă, în orice clipă. Mamele trăiesc cu niște spaime teribile, despre care de cele mai multe ori

nici n-au timp să vorbească. Și, oricum, nimeni nu poate să învețe ceva din experiențe mediate, ca să înțelegi resorturile irațională ale fricii că pruncii cărora le-ai dat viață pot muri, trebuie să fii acolo, pe cîmpul de luptă: să-ți bată inima nebunește, să pipăi fiecare braț și picior, să găsești înțelesuri pentru un țipăt care oprește lumea în loc.

Cu o zi în urmă îi vizitase doctorul și veștile nu păreau bune. Nicolae încercase să facă cîțiva pași cu un cadru metalic, dar obosise repede. Avea nevoie de exerciții. Ce-l îngrijorase, însă, foarte tare pe medicul Drăgănescu fusese cataracta lui Nicolae, care părea că îi afectase deja și ochiul drept, nu doar pe cel stîng. După ce îi examinase cristalinul, încercase s-o îmbărbăteze pe Hortensia, dar orbirea domnului Papadat părea iminentă și era doar o chestiune de timp. Asta însemna că ce recupera cu mersul avea să piardă din cauza ochilor. De o ipotetică independență nici nu putea să mai fie vorba, din contră, îi aștepta o călătorie sumbră, plină de obstacole și de neputințe. Încercase să nu se gîndească prea mult la asta, dar îi reveneau în minte cuvintele doctorului Drăgănescu. Se simțise vinovată și pentru că se gîndise că moartea ar fi fost de dorit într-o asemenea situație, decît să fie nevoit să ducă așa o povară. Sigur, și ea, nu doar el, dar asta era deja altă discuție. Ea putea să decidă pentru personajele ei, nu pentru oamenii vii.

Elena, fiica Hortensiei, venise pe la 10 să o ajute să se pregătească și să-și însoțească mama la sala de pe General Berthelot, unde urmau să aibă loc festivitățile. Îi admirase rochia simplă, care îi venea perfect, o convinsese să-și schimbe pălăria neagră cu boruri prea mari și demodate cu una mai mică, pe care i-o aranjase chiar ea pe cap. Își scosese trusa de farduri din poșetă și o rugase să stea nemișcată pe scaunul din bucătărie. Hortensia închisese ochii și așteptase. La sfîrșit, după ce Elena terminase, se privise într-o oglindă rotundă, își tamponase fața și nasul cu un șervețel și zisese:

— Sînt gata! Acum putem merge.

Nu mai văzuse atîția oameni la un loc de multă vreme. O efuziune generală inundase spațiul acela care se umpluse repede de figuri cunoscute. Mulți dintre ei veniseră să-i prezinte omagiile. Premiul îi aparținea în întregime, nimeni nu se îndoia că l-ar fi

meritat, iar în noul climat politic și social nu era puțin lucru. Fețele tinere îi dăduseră sentimentul că ceea ce scrisese avea succes și la noua generație. „Sburătoriștii“ o aplaudaseră de cînd intrase în sală. Admirația pe care o simțise din partea lor o copleșise de-a dreptul. Și-ar fi dorit nespus să fie și E.L. acolo, i-ar mai fi domolit tracul teribil. Așa, se simțea copleșită de o bucurie interioară și își zisese că, dacă toate se întîmplau cu un rost, făcuse și ea ceva bun în viață. Nu era doar orgoliu, ar fi fost prea puțin pentru ce simțea Hortensia în ziua aceea de vară.

Anul acela o rejuvenase la propriu și îi dăduse energie să muncească. Însemnările se adunau, serile în care lucra se prelungeau pînă spre miezul nopții. Reluase personajele din ciclul Hallipa și simțea nevoia să le ducă la un liman, să nu le lase suspendate pentru totdeauna. „Doar să mă ajute corpul și mintea“, își spunea uneori, în liniștea casei, cînd nici un sunet din exterior nu mai ajungea pînă în camera de la etaj în care se baricadase. Nota tot felul de lucruri, textul creștea ca un balaur cu multe capete și nu reușea să taie nici unul deocamdată. Într-o săptămînă credea că povestea trebuia s-o ia într-o direcție, apoi se răzgîndea și se ducea în cu totul altă parte. Deschidea ușă după ușă, ca și cînd în lumea ei ar fi existat toate posibilitățile, în comparație cu viața reală, unde nemișcarea pusese stăpînire pe ritmul cotidian. Ca întotdeauna, scrisul rămăsese insula ei însorită, acolo se retrăgea și se simțea vie și puternică. Oamenii de vîrsta ei cu care se mai vizita păreau complet naufragiați, ca și cînd nu ar fi păstrat nimic din existența lor veche și ar fi cedat absolut tot timpului ce trecuse peste ei. Hortensia îi privea cu un fel de curiozitate, cum se uita și la Nicolae. Singura plăcere care-i mai rămăsese bărbatului ei era să asculte radioul și să-și plîngă de milă. Îl ura și îl compătimea în egală măsură. Apoi se simțea vinovată pentru felul răstit în care îi răspundea. Din fericire, în jurnalul ei putea să scrie și despre relația lor contorsionată, despre cum simțea că greutatea acestui mariaj o apăsase și o sufocase decenii la rînd. Nu era nimic eroic în a suporta aroganța și suficiența omului de lîngă tine. Și le spusese și fetelor ei să deschidă bine ochii, că o căsătorie nu e o croazieră, aduce la mal aluviuni de multe feluri și scoate din oameni și ce au mai bun, dar și ce e mai detestabil în ființa lor profundă. Ce nu se așază bine de la început te va copleși apoi, iar cînd descoperi că e

prea tîrziu să mai schimbi ceva, rămîi cu sacul în spate, îl cari și îi simți greutatea din ce în ce mai tare.

Boala se cuibărise în casa Hortensiei. Fusese un laitmotiv în toată existența ei, dar în anii aceia părea de-a dreptul copleșită de insistența cu care luase în stăpînire fiecare metru pătrat. Nu mai putea să facă abstracție de ea nici o clipă. Se bucurase de o recuperare parțială a lui Nicolae, care reușise să se ridice din pat și făcea zilnic o plimbare pînă în salon, pînă în momentul în care se izbise și intrase cu capul în dulap –atunci își dăduse seama că nu era din cauza pierderii echilibrului, cum crezuse inițial, ci pentru că vederea slabă îl trădase de tot și nu mai distingea deloc lucrurile. Orbirea lui venise ca o ultimă și fatală lovitură. Să aștepți sfîrșitul în întuneric i se părea ceva de-o cruzime infinită. Ea trebuia să preia și să gestioneze situația, să-i poarte de grijă fără să se mai gîndească la tragedia prin care trebuiau să treacă amîndoi.

La prînz, în ziua în care avusese certitudinea că îi aștepta o nouă etapă a convieţuirii, mai dură decît toate celelalte, scrisese în caietul gros: „În fața lui Dumnezeu și a oamenilor pot jura că el, zi de zi, ceas de ceas, în adevăr mă ucide și că din pricina lui am această recidivă a boalei celei atît de rele. Acum să fiu imobilizată în pat, aci, ar fi cumplit. De aceea, deși nu am bani decît puțini de tot, am chemat din nou pe dl. dr. prof. Drăgănescu“. Trecuse și data: iulie 1949.

Doctorul venise spre după-amiază și îi confirmase toate temerile. Chiar dacă sperase că mai existau o speranță și o posibilă revenire, spre seară știa că singurul lucru pe care puteau să-l aștepte era moartea și nimic altceva. Chinul acesta la care era părtașă și pe care trebuia să-l vegheze o copleșea, dar nu putea decît să meargă înainte, zi după zi, pentru cît le era scris să reziste și lui, și ei.

Disperarea o făcea să nu lase garda jos. Bătrînețea i se părea groaznică și fără toate aceste situații-limită. Copiii aveau problemele lor și nimeni n-o putea ajuta cu adevărat. Poate Marcela, dacă n-ar fi locuit în Franța, ar fi putut fi un sprijin real. Ea era fiica la care se gîndea cel mai des. Sau dacă n-ar fi avut toate acele probleme financiare ar fi reușit să plătească pe cineva care să preia din ritualul îngrijirii bolnavului, care uita că și ea avea o grămadă de afecțiuni și 72 de ani deja. Pentru el, ea rămăsese mult

mai tînără și în putere și niciodată nu părea mulțumit de eforturile ei, de atenția pe care i-o acorda. Erau zile în care simțea că își pierde mințile, că îl urăște profund, ca și cînd tot ce li se întîmpla era un plan pus la cale de Nicolae ca s-o pedepsească și mai tare pentru aroganța ei de a vrea să fie și altceva decît o soție devotată de magistrat. „Toți bolnavii sînt niște teroriști“, îi spusese ea prietenei sale Ticu Archip, singura, de altfel, care continuase s-o viziteze și pe care o aștepta cu mare bucurie, chiar și în situația dificilă de acasă. Cu ea nu trebuia niciodată să fățuiască ceva din realitate, plîngea și rîdea, după cum îi dicta inima.

La începutul lui septembrie 1949, Hortensiei îi telefonase Ieronim Șerbu, pe care îl cunoștea de multă vreme, și o rugase să-l primească pe un tînăr promițător de la revista *Contemporanul*, care preda și la Universitate și care voia s-o cunoască și s-o întrebe unele lucruri despre literatură. Numele lui era Ovid S. Crohmălniceanu. A flatat-o interesul lui, mai ales că îl știa după semnătură, așa că acceptase s-o contacteze și să stabilească întîlnirea. Scriitorii tineri n-o căutau prea des, păreau mult mai preocupați de construirea lumii noi decît de cea dinaintea lor. Chiar dacă continuau să trăiască, iar unii dintre ei încă mai scriau, avea senzația că ușor, ușor îi îngropau, aruncîndu-i într-o uitare programată. Apoi își zicea că poate ăsta era, de fapt, mersul istoriei, să îi omori pe cei vechi ca să-ți faci locul tău, dar tot i se părea un dezechilibru și un teribilism în ton cu epoca, cu aerul unui timp pe care nu-l mai înțelegea și din care se simțea tot mai exclusă.

Poate de asta și simțea organic nevoia să-și amintească, să-și povestească viața, să scrie despre familie și despre copilărie și tinerețe, ca și cînd și-ar fi dat seama că doar ea le putea menține vii și mărturia ei devenea prețioasă. Cînd nu lucra la roman, scria cu plăcere în jurnal. Biografia ei se reordona, oamenii dragi, dispăruți demult, trăiau iar și istoria propriei vieți îi aducea o alinare tandră. Și, mai ales, o formă specială de evadare, ca și cînd ar fi fost ultima supraviețuitoare a unor fapte și întîmplări peste care anii se așezaseră și depindea doar de ea să le readucă la suprafață. Trăise toată viața în casă cu un bărbat iscoditor, de care se ferise instinctiv, pînă ajunsese să evite în textele ei orice detaliu ce ar fi putut să fie interpretat ca făcînd parte din viața lor privată, ca nu

cumva domnul magistrat să se simtă lezat și mai mult, după ce fusese nevoit să accepte o nevastă intelectuală.

Acum îl hrănea și-l spăla, îi spunea cînd era soare sau ceață. Martor îi era Dumnezeu că se străduia să fie și empatică cu suferința lui așa cum fusese pe front cu suferința unor soldați necunoscuți, cu mulți ani în urmă. „Cu străinii poți fi însă, uneori, mai generos decît cu cineva cu care ai trăit în casă“, îi spusese într-o zi lui Ticu, dar ea nu păruse că înțelege exact cum venea asta. Cînd ar fi trebuit să fie taman pe dos. Și poate că avea dreptate, dar pentru Hortensia tot ce conta era adevărul profund, pentru care, în sfîrșit, nu mai trebuia să se învinovățească.

Apelul și apoi vizita lui Crohmălniceanu, un tip slăbuț, cu niște ochi negri scăpărători, îi aduseseră vești bune. El nu avea încă 30 de ani, dar încerca să pară mai matur. Îl primise în sufragerie, unde nu mai existau prea multe mobile, renunțase la ele cu gîndul că pentru un om orb, care încerca să facă cîțiva pași, totul devenea un real pericol.

Ea se așezase în colțul cel mai întunecat al camerei și lui îi oferise fotoliul de lîngă fereastră. Era o zi de toamnă ploioasă, așa că îl servise cu un ceai de plante, din care mușețelul părea cel mai pregnant. Mirosul se răspîndise repede și dăduse un fel de căldură încăperii morocănoase în care se aflau și unde totul părea învechit și plin de suferință. Hortensia adusese un ceainic de porțelan și două căni cu flori albastre și margini aurii, pe care le pusese pe măsuța rotundă din lemn de stejar. Reușise să facă puțină ordine înainte. În ciuda vîrstei, se mișca grațios și își păstrase silueta zveltă și un fel de agilitate în gesturi. Îl poftise politicoasă:

— Vorbiți-mi despre motivul care vă aduce la mine și spuneți-mi cu ce vă pot fi de folos, domnule dragă!

El își împreunase mîinile și îi spusese cu o voce gravă, poate din dorința de a fi luat în serios și a da o anumită greutate vorbelor sale:

— Veți fi obiect de studiu la Universitate și m-ar ajuta să-mi dați niște informații, pe care poate nu le-ați scris și spus pînă acum…

— Sper că nu eu, ci cărțile mele, îi răspunsese ea, încercînd să destindă atmosfera.

Și reușise, căci el își dăduse imediat seama că sunase ciudat ce zisese și începuse să rîdă, ca orice om inteligent care

conștientizează că, din cauza emoțiilor, a formulat nefericit o frază.

— Desigur, doamnă, și asta mă bucură, pentru că sînt un cititor pasionat al operei dumneavoastră, așa că o să le pot transmite și tinerilor de azi plăcerea asta.

În sfîrșit, atmosfera se destinsese. Ceștile de ceai fuseseră umplute deja de două ori. Pentru că el n-o vedea prea bine, încercase să-și tragă fotoliul mai aproape de Hortensia. Dar, imediat, ea s-a retras și mai în umbră decît fusese.

— Permiteți-mi, tinere domn, această cochetărie de a nu voi să fiu privită frontal. Ascultată, da. Am fost o femeie frumoasă în felul meu și nu mă simt confortabil să ofer oamenilor ravagiile pe care le-a lăsat timpul pe chipul meu.

În condițiile date, se simțea privilegiat că-l primise și că acceptase să stea de vorbă cu el. Se lipise de spătarul fotoliului și nu se mai mișcase pînă nu venise vremea să plece. În fond, nu era nimic de adăugat, ci doar de respectat dorința doamnei. El nu se lansase în complimente gratuite pe care, cel mai probabil, ea i le-ar fi demontat și preferase să continue discuția, ca și cînd acest intermezzo n-ar fi existat. Pe Crohmălniceanu îl interesa foarte tare asocierea dintre scrisul ei și al lui Proust, pe care o făcuseră mai mulți dintre criticii vremii. Voia să afle dacă scriitoarea chiar citise *În căutarea timpului pierdut* și, mai ales, dacă îi plăcuse și o influențase în vreun fel.

— Probabil că o să vă dezamăgesc. M-am apucat de primul volum, dar n-am trecut niciodată de el. Prea microscopic totul pentru gustul meu, trebuie să recunosc. De asta n-am înțeles niciodată obsesia criticii de a găsi neapărat filiații între scriitori care n-au nici o legătură unul cu altul. Sînt o scriitoare instinctivă, mai degrabă...

— Dar, totuși, ce citiți cu plăcere, doamnă Papadat-Bengescu? continuase Crohmălniceanu, așteptînd să îi spună numele altor mari scriitori.

— O să rîdeți, dar dintotdeauna mi-au plăcut romanele polițiste. Am devorat cărțile lui Colette, ale lui Willy și Gyp, care au scris sub pseudonime romane populare. N-am prea vorbit despre asta, dar ăsta e adevărul, credeți-mă. Poate vă așteptați de la mine la lucruri mai deștepte.

Bărbatul o ascultase și parcă începea să vadă în romanele ei dorința aceea de a ține cititorul prins în mrejele unei lumi și de a da trăire interioară unor eroi ce fuseseră schematici în romanele pe care îi plăcea să le citească. La el în cap totul căpăta un sens care îi scăpase pînă atunci. Poate că Proust i se păruse cu adevărat greoi, obsedat de stil și n-o satisfăcuse felul în care își construia textul la nivel de senzație. Iar cu mărturisirea aceasta de bătrînețe nu urmărise să-l șocheze, ci îi dezvăluise un adevăr profund, care răsturna multe teorii și demonstrații.

O privea de la distanță și, oricît de mult încerca să-i distingă trăsăturile, nu reușea. Între timp se întunecase și mai tare, iar ea nu făcuse nici un gest că ar intenționa să aprindă vreo veioză. În acea casă în care agoniza cineva, cum îl prevenise ea de cînd intrase, fiecare zgomot îl făcea să se gîndească la omul nevăzut și la suferința lui, care parcă ar fi transmis în Morse, în încercarea de a-și face simțită prezența. Nu auzise nimic, deși ciulise atent urechea. Odată cu venirea serii, locul devenise și mai apăsător, iar silueta ei ascunsă, din ce în ce mai difuză. Deși nu băuse alcool, îl încerca un fel de amețeală, ca și cum granița dintre realitate și ficțiune ar fi fost ștearsă și el ar fi intrat, de fapt, nu în casa unor oameni reali, ci în cea a Rimilor, familia din ciclul Hallipilor, pe care o cunoștea extrem de bine. Atmosfera neagră, apăsătoare și aerul morbid îl speriaseră și își dorise să plece cît mai repede, ca să nu descopere că era prea tîrziu și că trebuia să se confrunte cu niște maladii ale trupului și ale sufletului pe care Hortensia le descrisese în romanele ei cu mare precizie. Ea nu părea nici grăbită, nici plictisită. Conversa cu o voce fermă, în timp ce întunericul cădea peste ei. Îi vorbise despre *Străina* și despre cele cîteva capitole pe care reușise să le trimită Editurii Fundațiilor Regale.

— Am avut ghinion cu romanul. M-au grăbit, dar nu l-am terminat. Am semnat un contract şi am luat un avans de care aveam mare nevoie. Am dat textul pe măsură ce l-am scris. Trebuia să aibă două volume. Din păcate, nu le-am mai recuperat. Promiteți-mi că, dacă îl voi termina vreodată și voi reuşi să-l public, îl veți citi.

Crohmălniceanu a asigurat-o:

— Negreșit, sînt foarte curios, stimată doamnă!

Și-a făcut curaj după replica asta și s-a ridicat, scuzîndu-se că a stat prea mult și că a obosit-o cu vorbăria și curiozitatea lui.

— Mi-a făcut bine vizita dumneavoastră, sînteți un om inteligent, începe să-mi schimb părerea despre tinerii de azi, i-a mai spus ea, conducîndu-l din spate și fără să se lase mai mult văzută decît pînă atunci.

Cînd a ajuns în hol, aproape pe pipăite, s-a gîndit la cecitatea domnului Papadat și la tristețea pe care o lăsa în casa din Cotroceni. A avut o strîngere de inimă dîndu-și seama de greutățile materiale cu care se confrunta familia „doamnei literaturii“, cum o numiseră oficialitățile țării cu numai trei ani în urmă. Doar că nimănui nu-i mai păsa de o scriitoare în vîrstă, care nu mai ieșea din casă, pentru că îngrijea un bărbat foarte bolnav. Nici nu mai corespundea noii ideologii, era prea bătrînă ca să fie chemată să facă vreun pact cu puterea comunistă, reprezentată de Gheorghe Gheorghiu-Dej, care venise la putere după abdicarea forțată a regelui Mihai. Începuse construcția unui viitor căruia ea, o reprezentantă a regimului burghezo-moșieresc, nu-i mai aparținea.

În iarna anului 1949, după ce căzuse prima zăpadă în oraș și totul părea și mai greu decît de obicei, magistratul Papadat murise. Doctorul Drăgănescu fusese chemat să constate decesul și Hortensia îi mărturisise, jenată, că nu avea bani să-l plătească pentru această ultimă vizită la domiciliu. Se știau de o viață. O îmbrățișase și îi transmisese condoleanțele lui și ale soției, spunîndu-i că de acum speră că va avea mai multă grijă de sănătatea ei, și așa fragilă. Reumatismul de care suferea de multă vreme se agravase și durerile de-abia le mai putea domoli cu calmante. De înmormîntare se ocupase împreună cu fiicele ei Elena și Zoe, care veniseră cu nepoții, pe care nu-i vedea prea des, din cauza situației familiale complicate. Nu putea să spună că se simțea eliberată, fiindcă ar fi părut un monstru; „piedica din casă“, de care se văitase și în vremurile mai liniștite ale vieții, o sleise de puteri. Nu părere de rău simțea, ci o mare oboseală, de care nu știa dacă avea să mai scape vreodată. Încă putea să scrie și asta îi dădea speranța că va reuși să ducă la capăt romanul de care, deocamdată, părea copleșită. O apuca spaima că n-o să mai poată să recupereze fragmentele pe care le trimisese la editură și pentru care încasase niște bani. Și nu știa dacă mai avea puterea să le

refacă. Șantierul cărții era stufos și puterile ei se diminuaseră. Nu-i era ușor să recunoască. Titlul începuse să i se pară predestinat pentru tot ce simțea față de propria existență, față de timpurile care veneau și de care i se făcea din ce în ce mai frică. Încerca să pară calmă cînd vorbea cu Elena, fiica cea mică și cea mai apropiată, dar nu era deloc așa.

Singură în casa din Cotroceni, erau zile cînd se simțea ca într-un cavou. Nu părea că va mai putea s-o încălzească cu adevărat. Se refugiase în camera în care lucra. Acolo mînca și dormea, ca o sinistrată în propria viață. Nu se plîngea, încă se putea mișca și vedea. După experiența extremă prin care trecuse în ultimii ani, părea deja un dar nesperat. Și nu mai trebuia să-și poarte de grijă decît ei înșeși. Dacă nu se putea ridica într-o zi din pat, măcar era liniște, nu mai striga nimeni la ea: „dă-mi“, „adu-mi“, „m-ai uitat“. Avusese senzația că n-o să mai iasă din iarnă, dar cînd se făcuse primăvară parcă mai prinsese putere, mai ales că reușise să finiseze încă trei capitole din carte.

I-ar fi fost greu să-i povestească cuiva care nu scria despre cum se întîmplau lucrurile astea și cum poți să simți la propriu că niște pagini scrise te readuc la viață. În fața textelor ei cu tăieturi și transcrieri, note și însemnări, nu mai avea vîrstă și uita de boli și de suferințe. Mînca puțin și bea mult ceai. Avea mereu un bol cu biscuiți lîngă ea. Nu mai respecta orele de masă și, culmea, disfuncțiile gastrice, de care se plînsese toată viața, parcă se mai domoliseră și ele. Medicul Drăgănescu o avertizase de mai multe ori că unele crize de bilă erau mai degrabă provocate de irascibilitate decît de regimul alimentar. Altfel spus, veneau „de la cap“, cum se exprimase el în încercarea de a o convinge că starea noastră interioară poate fi mai periculoasă decît ce băgăm în gură.

În vara lui 1950, după ce Legea naționalizării intrase în vigoare, locuințele de serviciu ale magistraților, în care avuseseră dreptul să locuiască ei și familia lor pînă la moarte, fuseseră rechiziționate. Hortensia primise o înștiințare seacă prin care era anunțată că trebuia să părăsească imobilul din Cotroceni în termen de 30 de zile, „altfel veți fi evacuată forțat“. Nu-și imaginase că în ultima perioadă a vieții va fi nevoită să-și strîngă din nou lucrurile și să meargă să stea pe capul fiicei sale. Schimbările majore, cum știa bine, căci trecuse prin multe, veneau peste noapte. Într-o zi ești

bine și în următoarea totul se năruie. Se adaptase din mers, n-avusese timp să dramatizeze. Își triase hîrtiile și le pusese pe cele pe care le considerase importante într-un cufăr mare, de lemn: caiete și multe foi. În fond, „asta e singura mea avere“, îi spusese lui Ticu, care se oferise s-o ajute. Mai puseseră acolo jurnalul, scrisorile lui E.L. și cîte un exemplar din primele ediții ale cărților ei. Verificaseră amîndouă să nu se fi rătăcit vreo însemnare de la *Străina.*

— Trei schimburi îmi sînt de ajuns, nu crezi? adăugase ca și cînd ar fi plecat într-o călătorie scurtă și i-ar fi fost de prisos prea multe haine.

Tablourile nu știa cît de valoroase erau, dar le aranjase în niște cutii alături de alte obiecte despre care credea că ar fi putut să le vîndă și să obțină un preț oarecare pe ele. Își făcuse valiza ca pentru orice drum, se îmbrăcase, se încălțase și își pusese pălăria. O așteptaseră pe Elena așezate una lîngă cealaltă pe pat, cu mîinile în poală. Peste tot erau fotografii împrăștiate, care trebuiau și ele strînse și luate.

— Vezi? Ce naiba e-o viață? mai zisese Hortensia, în timp ce se uita la o poză făcută cu mulți ani în urmă în grădina casei, alături de părinți, soț, primii patru copii, Nen, Zoe, Marcela și Bebe, și de guvernantă.

Elena nu se născuse încă.

— Doamne, ce mici erau! o completase Ticu melancolică. Și Nen, în costumul lui de marinar, pare tare ștrengar.

— Ehehe, era un adevărat drăcușor! Nu-l puteai scăpa o clipă din ochi, că sigur făcea o boacănă. De cîte ori nu a venit cu genunchii și coatele pline de sînge, de mă săgeta inima de spaimă. Amintiri de tot felul, draga mea! Prin multe am mai trecut și noi cu ei.

Dacă le-ai fi privit pe cele două femei cum stăteau și vorbeau, ai fi putut să crezi că era o după-amiază ca oricare alta. Nu ultima haltă pentru Hortensia, după o viață întreagă de mutat în locuri unde o duseseră repartițiile soțului. De data asta, el nu mai putea să coordoneze operațiunile și nici măcar nu mai era vorba despre o casă nouă, ci despre una în care să se adăpostească și în care să ocupe cît mai puțin spațiu. Se retrăgea în locuința fiicei celei mici și spera că n-o să simtă că-i deranjează.

Își făcea curaj spunîndu-și că, în fond, în ultimii ani învățase să gătească și unele mîncăruri îi ieșeau chiar bune. Descoperise plăcerea statului în bucătărie la senectute și mai degrabă de nevoie, dar, cînd încerca să prepare ceva comestibil, mai ales dacă nu avea la îndemînă ingrediente prea multe, punea la bătaie multă imaginație și răbdare, calități pe care le folosise pînă atunci pentru scris. În timp ce urmărea cum cei doi muncitori veniți să le ajute cărau cutiile cu puținele lucruri pe care le strînsese, își formulase în minte această ipoteză, că era posibil ca *Străina* să rămînă într-o veșnică construcție, gînd pe care pînă atunci refuzase categoric să-l accepte. Așa cum nu se împăcase nici cu limitările vîrstei sau cu energia pe care o consumase în perioadele dificile și solicitante prin care trecuse. Dezrădăcinarea forțată, însă, care însemna să renunțe la ritmul ei și la rutina casei, o demoralizase complet. Acum își privea neputința în față și, pentru prima dată în viață, optimismul ei legat de scris pălise. Nu mai avea nici liniștea, nici frenezia de altădată. Tot ce simțea era o frică nebună de schimbările pe care putea să le aducă ziua de mîine, de cît de absurdă devenise reprezentarea viitorului. „Ne pierdem puterile, dar să nu ne pierdem și mințile“, îi spunea din cînd în cînd melancolică lui Ticu, care era cu cincisprezece ani mai tînără decît ea.

Spre după-amiază, descărcaseră toate bagajele la noua adresă din Strada Bărăției nr. 38, un loc mic și îngrămădit și pentru familia Elenei. Stabiliseră dinainte că Hortensia va împărți camera cu nepoțica cea mică, care era în clasa a III-a. Fetița o îmbrățișase încă de la intrare și o luase de mînă s-o conducă în dormitorul comun. Palma micuță și caldă a fetiței îi amintise de copiii ei, care mereu îi mișunau pe lîngă fustă, încît în tinerețe, cînd se mișca dintr-un loc în altul, trebuie să fi arătat ca o cloșcă cu pui. Vioiciunea celor mici te face să uiți de probleme și așa i se întîmplase și ei atunci. Dormitorul în care îi duseseră și cutiile cu lucruri avea un aer desuet. Patul mare ocupa o jumătate din încăpere, iar dulapul, un perete întreg. Într-un colț, pe o masă de lemn, erau împrăștiate mai multe cărți de școală și caiete. Niște jucării de pluș stăteau sprijinite de spătarul scaunului rotund, pe care atîrnau sarafanul și cămașa de uniformă mototolită ale școlăriței, care, probabil, venise și se dezbrăcase în grabă.

Ghiozdanul galben era deschis și lăsat lîngă perete. Mereu avusese un simț al observației care o făcea să înregistreze toate detaliile într-un timp scurt. Își dăduse seama că nu mai intrase niciodată pînă atunci în încăperea aceasta întunecată, care urma să-i servească de acum înainte drept casă. Hortensia amenajase de-a lungul vieții ei locuințe de tot felul. Din fericire, învățase și să nu se atașeze prea tare de ele și să le privească mai degrabă dintr-o perspectivă funcțională.

Elena îșI întrebase mama:

— Ai nevoie de ceva?

— Doar să-mi pun capul pe o pernă, îi răspunsese ea, obosită și resemnată.

Adela țopăia pe lîngă cele două femei, veselă de parcă ar fi venit o prietenă la ea în vizită și rămînea să doarmă peste noapte.

— Mîine, cînd o să vezi că nu mai plec, n-o să te mai bucuri așa, glumise bunica.

Dar fetița o contrazisese hotărîtă:

— Ba da, o să vezi că o să ne distrăm împreună. Să nu fii tristă, buni, acum ești cu noi…

Hortensia o îmbrățișase și îi promisese că o să citească împreună povești și o să facă prăjituri.

— Mă ajuți la compuneri? Nu mă prea descurc singură…

Dăduse din cap și Elena o rugase pe Adela să se potolească, că toți erau rupți de oboseală, pentru că fusese o zi lungă și grea, și o trimisese să-și facă lecțiile, după ce îi aprinsese veioza cu abajur gălbui.

— Mamă, lasă că despachetăm mîine, dumneata odihnește-te puțin pînă pregătesc cina.

Și Hortensia o ascultase pe fiica ei ca o copilă care avea ea însăși nevoie de căldură și de atenție. Parcă s-ar fi întors în timp în casa părinților ei și cineva îi purta din nou de grijă. Îi fusese atît de greu în anii din urmă cu boala și agonia lui Nicolae, încît orice avea să urmeze părea un fulg pe lîngă coșmarul din care venise. Își visa des părinții și într-una dintre nopți îi apăruse și coana Frosa în grădina copilăriei, ceea ce o bucurase nespus, căci bătrîna îi fusese ca o a doua mamă, ani la rînd. Stătea lîngă ea pe scăunel, urmărind-o cum trebăluia și își spunea în șoaptă descîntecele, ca și cînd ar fi vorbit o limbă necunoscută. Se juca singură și în vis, căci

doar așa îi plăcuse și rar se amesteca cu alți copii. Își amintea atît de bine toate detaliile acelor ani, care poate nici nu fuseseră așa, ci doar cum îi ținea ea minte, că parcă ar fi scris ieri compoziția asupra celor patru anotimpuri, care ocupa patru linii de caiet, de la vîrsta de cinci ani. Peste trecutul recent cineva parcă ar fi trecut o radieră și totul s-ar fi începeţoşat, dar cel îndepărtat se lumina în fiecare colț și descoperise o plăcere reală în a se refugia acolo și a retrăi momente și scene.

În urmă cu trei ani, cînd primise vestea că *Revista Fundațiilor Regale* și editura fuseseră închise, simțise cum o gheară o strîngea de gît. I se făcuse rău fizic, văzuse dezastrul personal în toată splendoarea lui. Anii în care ei o presaseră să termine și să publice *Străina* o ținuseră conectată la un ritm natural. Avea un contract real și moral cu o editură, se simțea validă și dorită pe piața de carte. Abia cînd pierduse acest avantaj realizase cît de mult contase în viața ei. Poate ar fi trebuit să se simtă eliberată, în fond primise niște drepturi de autor pentru un manuscris pe care nu-l terminase, dar adevărul era că nu mai credea că va putea duce la capăt acest proiect în două volume la care lucrase, poate, mai mult decît la oricare altul din viața ei. În marasmul generalizat nu mai reușise să recupereze fragmentele finalizate și trimise. Nici măcar nu se mai luptase pentru asta. Fusese o formă de capitulare și de revoltă așa cum nu mai trăise. Existența devenise acaparantă, iar bătrînețea redimensionase prezentul și îi spulberase determinarea.

Încerca să se adapteze la ritmul casei Elenei. Nepoțica îi umplea după-amiezile cu voia ei bună și se distrau amîndouă inventînd jocuri și povești. Deveniseră nedespărțite și între ele se crease o complicitate cum nu trăise cu copiii ei, căci atunci nu avea niciodată timp, se simțea responsabilă și nu își permitea răgazul să se bucure cu adevărat. Într-o zi, Elena îi spusese chiar că în copilăria ei nu o auzise rîzînd așa cum o făcea acum. Și era adevărat. Ieșea uneori în după-amiezile însorite, de mînă cu Adela prin gangul prin care intrau căruțele în curtea interioară și se pierdeau printre dughenele de mărunțișuri, haine vechi, coșciuge și pălării, care îi aminteau de vremurile în care Bucureștiul fusese doar un tîrg aglomerat și mizer. Mirosea a urină peste tot și din imobilele sărăcăcioase și înghesuite ca și din cel în care locuiau ei

venea mereu un iz greu de ceapă prăjită, de parcă toți locatarii ar fi mîncat același fel de mîncare, la infinit. Hortensia vedea din ce în ce mai prost și nu se mai simțea în siguranță să plece neînsoțită. „Tu ești ochiul și urechea mea“, îi spunea Adelei și fetița o asigura că n-o să i se întîmple nimic rău cît vor fi împreună. Se opreau în fața vitrinelor și nu cumpărau nimic. Cîte un om grăbit se răstea dacă i se părea că îi stăteau în drum și se împiedica de ele, dar nu-l băgau în seamă. Plecau mai departe, în ritmul lor lent, așa cum putea Hortensia să pășească, din cauza reumatismului. Mîinile n-o mai ascultau nici ele prea bine. Degetele scheletice i se strînseseră ca niște ramuri uscate de copac și tot corpul i se chircise în ultimii trei ani, așa încît devenise o bătrînă mărunțică, despre care ți-ar fi fost greu să crezi că fusese înaltă și zveltă. Cînd mergea, se sprijinea de un baston. Fetița, grijulie, o întreba din cînd în cînd: „Te doare piciorul, buni?“, dar ea nu recunoștea niciodată, prefera să spună doar: „Am obosit puțin, ai puțină răbdare, draga mea, și pornim din nou“.

Ziua în care Ovid S. Crohmălniceanu venise s-o caute cu o propunere din partea revistei *Contemporanul* o găsise pe Hortensia, ca de obicei, împreună cu Adela, proaspăt întoarsă de la școală și încă îmbrăcată în uniformă. Parcă trecuse un deceniu de la prima lor întîlnire, nu cîțiva ani. Camera scundă, cu podele vopsite, acoperite de un covor roșu, vechi și mătuit, în care îl primise, de data asta fără să-și mai ferească fața de el sau de lumină, îi făcuse criticului o impresie puternică. Se uita la o femeie înfrîntă de bătrînețe, de istorie și de sărăcie. „Nu mai pot să scriu!“, a fost unul dintre primele lucruri pe care i le-a spus după ce-l ascultase și i-a arătat mîinile, într-un semn de predare totală în fața vieții.

Își amintea că unul dintre ultimele interviuri cu ea pe care le citise era semnat de Pasana Giosanu, o membră a Partidului Comunist, și se încheia așa: „Îmi iau rămas-bun de la doamna Papadat-Bengescu și mi se pare că în ochii ei zăresc de pe acum viziunea acelei lumi noi, a cărei întrupare artistică ne-a promis-o d-sa într-un viitor roman“.

Își dădea seama că vorbele care i se puseseră în gură, în puținele cazuri cînd fusese solicitată, nu aveau nici o legătură cu realitatea. Cu toate astea, încercase să-și ducă la capăt misiunea cu

care venise. O întrebase pe Hortensia dacă ar vrea, totuși, să trimită un text în sprijinul tuturor femeilor care suferă din cauza războiului, ca urmare a inițiativei Comitetului Mondial pentru Pace. Războiul din Coreea începuse în 1950 și, trei ani mai tîrziu, se cerea încetarea lui, ca și cînd, brusc, devenise important că mii de oameni și copii mureau sau rămîneau orfani și pe drumuri.

— Sigur, o să mă ajute nepoțica mea. Și ea o să-mi citească și ziarul, adăugase ea, arătînd către *Scînteia*, pe care Crohmălniceanu i-o adusese ca să vadă apelul cu pricina, intitulat „Să înceteze odioasele atrocități americane din Coreea“ și tipărit pe prima pagină a ziarului din data de 26 februarie 1953.

Hortensia îl pusese pe pat, lîngă ea, iar fetița încuviințase serioasă și nu se dezlipise de bunica sa nici o clipă. Ba chiar făcuse o lectură cu voce tare a primului paragraf: „Poporul nostru iubitor de pace a luat cunoștință cu adîncă indignare de noile crime monstruoase ale barbarilor cotropitori americani în Coreea. Documentele publicate ieri și anume Comunicatul Comisiei Comitetului Central al Frontului Unit Democrat Patriotic Coreean și declarația colonelului american Frank Schwable, prizonier de război în mîinile armatei populare coreene, constituie noi dovezi zguduitoare despre bestialitatea și în același timp lașitatea cu care hitlerii americani scaldă în sînge și acoperă cu ruini pămîntul…“, ca să-l convingă pe vizitator că va îndeplini întocmai promisiunile pe care bunica sa le făcuse deja în numele ei. Nu se poticnise decît de cîteva ori și Crohmălniceanu nu-și dăduse seama dacă gestul Hortensiei de a o opri pe fetiță avea legătură cu conținutul textului sau cu momentul inoportun pentru a citi cu voce tare de față cu el.

— Ce ar trebui să conțină poziția mea? îl mai întrebase ea cînd Crohmălniceanu se ridicase și se pregătea deja de plecare.

— O scrisoare de cîteva pagini de solidarizare împotriva suferinței și a războiului…, precizase el.

Plecase îndoit că va primi ceva scris, chiar dacă Hortensia îl asigurase că îi va trimite negreșit un text și că putea să conteze pe semnătura ei pentru *Contemporanul*, unde mai publicase în urmă cu niște ani, cînd numele vechilor intelectuali, precum Arghezi, Camil Petrescu, G. Călinescu, se mai regăseau printre contributori, tocmai ca semn al politicii de deschidere a revistei.

Seara, cînd se pregăteau de culcare, Adela luase ziarul și îi citise

bunicii sale textul în întregime. Hortensia ațipise de vreo două ori pe marginea patului și fata o mișcase, să se asigure că o aude pînă la capăt. O rugase apoi să-i spună și despre restul articolelor de pe prima pagină: „O cauză scumpă a întregului popor – îndeplinirea cincinalului în patru ani“, „Tot mai mulți muncitori își ridică nivelul tehnic“, „Spre o mai deplină folosire a capacității mașinilor“, „Fabrica în care se califică tot mai multe femei“. Aflase că la gospodăria de stat din Tâmburești începuseră însămînțările și că tovarășa Maria Ene, care se calificase în meseria de cocător de două luni, și-a luat schimbul în primire și primele pîini, frumos așezate în rafturi, împrăștiau un miros proaspăt și plăcut în întreaga sală. Adormise cu gîndul la franzelele proaspete, iar a doua zi, cînd ar fi trebuit să se ocupe de textul ei, tot ele îi veniseră în minte.

Adela o rugase să-i dicteze propozițiile și stătuseră mai mult de o oră, dar nu reușiseră. Îi era imposibil să formuleze ceva care să sune coerent și să aibă legătură cu cauza mamelor din Coreea. În timp ce Hortensia se uita pe fereastra îngustă, fetița începuse să compună niște propoziții, ca și cînd ea era acum cea care trebuia s-o ajute la compunere. Scrisese frumos, caligrafic, ținînd stiloul strîns, așa cum învățase la școală, pe pagina dictando din caietul de română: „Întreaga omenire cinstită și iubitoare de pace ar trebui să se alăture suferinței poporului coreean, care își plînge tații și fiii. Mamele din lumea întreagă sînt solidare și cer încetarea luptelor în semn de prețuire pentru semenii lor. Războiul e cea mai necruțătoare armă. Doar cine n-a văzut ororile lui poate să creadă că aceasta e o rezolvare. Am îngrijit răniți în linia frontului de la Focșani și am crescut copii. Pot depune mărturie că nimic nu e mai odios decît frica și mîrșăvia războiului“. Redactase cuvintele bunicii și adăugase altele de la ea. După ce mai corectase, o întrebase pe Hortensia dacă vrea să-l audă. Recitase cu intonație și cu patos, așa încît bunica sa o aplaudase la sfîrșit și o sărutase pe frunte:

— Bravo, draga mea, ce mă făceam fără tine?

— Îl trimitem așa, îți place?

— Da, da, mai trebuie doar să-l semnez.

Luase stiloul și își scrisese cu grijă numele în josul paginii. Fetița pusese apoi textul într-un plic, caligrafiase adresa și Elena

trimisese plicul la redacția *Contemporanul*. Ele se îmbrățișaseră, bucuroase că reușiseră să se achite de această sarcină.

Crohmălniceanu nici măcar nu se așteptase să primească ceva de la Hortensia, după ce o vizitase și văzuse că, din păcate, starea ei fizică și mentală se degradase, iar situația materială îi făcea bătrînețea și mai tristă. Pur și simplu nu crezuse că mai putea să răspundă vreunei solicitări legate de scris și aproape se învinovățea că îi făcuse propunerea de a compune ceva. Deschisese plicul și dăduse peste acele rînduri stîngace, pe care n-avea nici un dubiu că nepoțica Hortensiei Papadat-Bengescu le ticluise cum se pricepuse, punînd cap la cap ce-i spusese bunica cu ce își imaginase ea că ar fi fost bine să fie în textul pentru revistă. Rămăsese cu foaia în mînă, complet paralizat de milă și de neputință. Își dădea bine seama că acela era ultimul text care purta semnătura marii scriitoare. Din păcate, nu putea să-l folosească. Și-a amintit de episodul din *Balaurul*, care se potrivea perfect cu subiectul, și l-a căutat:

> Ei nu vedeau, nu auzeau nimic, dormeau cu ochii deschişi, căzuţi acolo, la întîmplare, ca nişte sinistraţi. Doamna Damian sta pe un scaun, pus în drum, cu spatele la masă şi, piciorul scaunului fiind prins într-o boccea, oscila mereu dar nu-l îndrepta; bărbatul ei sta pe marginea scaunului, deşi era zdrobit de oboseală şi se legăna ca un om beat, împingînd cu genunchii în speteaza altui scaun fără să se gîndească să-şi schimbe poza asta nefirească. Cei doi copii erau înfăşuraţi peste paltoane cu şaluri şi legaţi cu batiste peste căciuliţe. Ce aveau oamenii ăştia? Nu erau normali nici chiar pentru timpurile de atunci. Păreau scăpaţi dintr-un ospiciu. Se apropie atunci de ei ca de toţi nevoiaşii.
> — Ce e cu voi? zise cu precauţiune.
> Răspunse numai cumnata. Ceilalţi păreau a nu o fi văzut.
> — Am plecat în grabă... Veneau nemţii... şi tunurile...
> Se opri ca şi cum nu mai regăsea motivele puternice care-i goniseră.
> — ...Ardea în marginea oraşului... noi hotărîsem să rămînem... dar într-o zi, la vremea mesei, a venit Iancu în fugă ca să plecăm... căpătasem loc în vagonul prefectului... o ocazie bună... abia aveam timp să apucăm trenul... Iancu era aşa de nervos...
> Domnul Damian se sculă şi îşi trecu mîna pe frunte.
> — Copiii erau bolnavi... aveau angină diftерică... Pe Mieluşica am

luat-o din pat… pe drum i-a fost rău…
Aşa e! Unde e Mieluşica?
— …A murit în tren… s-a asfixiat… ceilalţi aveau şi ei copii – s-au apărat… voiau să ne dea jos, aşa că a trebuit…
— Ce-a trebuit?
Au aruncat-o din tren în şanţ, asta-i tot!

A montat totul în așa fel încît să pară un text de sine stătător. Dramatismul scenei îl ajutase să obțină ceva coerent. L-a dactilografiat și i l-a trimis Hortensiei să-și dea acordul pentru publicare, spunîndu-i că ce primise nu avea dimensiunea potrivită, în consecință își permisese să îl completeze cu cîteva fragmente din romanul său *Balaurul*. În plic pusese și o sumă de bani, mult mai mare decît se plătea de obicei la revistă pentru o colaborare, tocmai pentru că redactorul-șef al publicației apreciase o semnătură prestigioasă care lua poziție într-o cauză atît de serioasă ca aceea a războiului din Coreea.

Curierul se întorsese cu un răspuns din partea scriitoarei, de data asta scris de mîna unui adult, probabil a Elenei, în care îi mulțumea și care trecea grațios peste intervenția operată asupra textului inițial, ca și cînd ea l-ar fi trimis în forma respectivă. Mesajul se încheia cu fraza: „Vă rog să-mi trimiteți și mie un exemplar cînd va apărea revista“.

La puțină vreme după acest episod, Crohmălniceanu se întîlnise cu Traian Șelmaru, secretarul Uniunii Scriitorilor, și îi povestise despre situația delicată în care se afla Hortensia Papadat-Bengescu, rugîndu-l să intervină, dacă se putea. Din fericire, Șelmaru știa exact cine era Hortensia și îi promisese că se va ocupa de cazul său. Se ținuse de cuvînt și scriitoarea primise o pensie de stat, care însemna o sumă echivalentă cu indemnizația de care beneficiau membrii Academiei Române. De acest privilegiu se bucurau foarte puțini dintre scriitorii din vechea gardă. Pesemne că, pe linie politică, articolul din *Contemporanul* însemnase mult în motivarea acestei decizii și o ajutase să beneficieze de niște condiții de trai decente în ultimii doi ani de viață.

În vara lui 1953 putuse, grație acelei pensii, să facă o călătorie la Băile Tușnad, împreună cu prietenele sale Ticu Archip și Claudia Millian, soția lui Ion Minulescu. Hortensia se mișca din ce în ce mai

greu și mintea i se rătăcise. Cele două femei avuseseră grijă de ea timp de o săptămînă, cît stătuseră acolo. N-o puteau lăsa singură, de frică să nu se piardă. Momentele în care semăna cu cea care fusese înainte deveniseră foarte rare. Asistau neputincioase la spectacolul trist al degradării ei psihice. Uneori le recunoștea, alteori le încurca numele și vorbea aiurea, ca și cînd trecutul și prezentul se dizolvau într-o pîclă tot mai groasă, din care nu mai reușea să distingă decît pete răzlețe. Făcea eforturi, dar în zadar. În momentele în care își revenea, părea chinuită de dorința de a înțelege ce i se întîmplă. Apoi iar o învăluia o absență albă și nimic din jurul ei nu mai părea că ajunge cu adevărat pînă la ea. Claudia îi spusese într-o seară lui Ticu, după ce fuseseră la masă:

— Mi se rupe sufletul să o văd așa, ca pe un ceasornic încremenit și stricat, căruia i-au ruginit limbile.

— Și tristețea mea e infinită, adăugase Ticu.

Fusese, de altfel, ultima călătorie a Hortensiei. Urmaseră aproape doi ani de recluziune, de așteptare a sfîrșitului într-o anticameră a morții, în care i se prăbușiseră și corpul, și memoria. Locuia într-o carcasă străină, care nu mai semăna, din păcate, cu ea.

În dimineața de 5 martie 1955, la 78 de ani, după o lună de agonie, în care nu mai mîncase și nu mai vorbise, închisese ochii pentru totdeauna, în patul mare din camera fiicei sale. Trei zile mai tîrziu, trupul slab și împuținat a fost depus la capela cimitirului Bellu, unde familia avea un cavou. Era o vreme cîinoasă. Zăpada topită și murdară se amestecase cu lapovița rece, care se pornise încă de cu seară, și transformase orașul într-o băltoacă uriașă. Frigul de primăvară, neașteptat și violent, pe care îl detestase toată viața, n-o cruțase nici la ultimul drum.

Hortensia Papadat-Bengescu fusese așezată pe o masă în mijlocul încăperii, alături de alte două trupuri de femei bătrîne și de coșciugele lor descoperite. Una era încălțată cu șoșoni, potriviți mai degrabă pentru noroiul de afară. Celeilalte îi aduseseră la catafalc două păpuși vechi, de cîlți, care semănau cu niște sperietori. Cîțiva oameni, veniți pentru a-și lua rămas-bun, intrau și ieșeau cu cîte o lumînare în mînă. Unii vorbeau și fumau afară, ca la orice priveghi. Nu mai conta la care dintre moarte veniseră, se crease o mică adunare pestriță, care voia să plece cît mai repede

de acolo, să scape de răceala insuportabilă a capelei și de umezeala de afară. Se plîngeau că se udaseră la picioare și că frigul le intrase în oase. Cîte o doamnă zgribulită se văita că plecase prea subțire îmbrăcată și alta îi spusese soțului: „Ce bun ar fi fost un ceai acum“. O coroană cu o panglică albastră, pe care scria mare, cu litere negre, de tipar, Uniunea Scriitorilor, trona în mijlocul capelei și nimeni n-o băga în seamă. Garoafele roșii aveau un aer solemn care contrasta cu atmosfera modestă a înmormîntării. Era singurul semn care amintea de viața de scriitoare a femeii întinse pe catafalc. Familia și cîțiva vecini așteptau venirea soborului de preoți pentru slujbă. Colegii de breaslă ai Hortensiei pesemne că avuseseră lucruri mai importante de făcut în ziua aceea mohorîtă de început de primăvară. Doar cîțiva, dintre cei mai tineri, Nicolae Balotă, Eugen Jebeleanu, Ion Negoițescu, nu se speriaseră de vreme și veniseră să-i aducă un ultim și discret omagiu doamnei romanului românesc, chiar dacă n-o cunoscuseră bine, dar îi citiseră cărțile. Sanda Movilă, soția lui Felix Aderca, îmbrăcată în negru și înfășurată într-un șal violet, se dusese la fiecare dintre scriitori, le strînsese mîinile și le mulțumise pentru prezență în numele generației sale. Nu a avut cine să țină vreun discurs oficial, în care să vorbească despre meritele și opera ei, despre contribuția la istoria literaturii, totul s-a desfășurat în cea mai mare liniște posibilă, ca și cînd ar fi trebuit respectată o pudoare a vieții și a plecării. Cei din familie și-au luat adio pe rînd, sărutîndu-și mama și bunica pe frunte. Singura care plînsese fără încetare fusese nepoata Hortensiei, care nu se dezlipise de răposată nici o clipă, pe toată durata slujbei.

Femeia din coșciugul purtat pe umeri de niște necunoscuți, pe a cărei cruce fusese trecut cu vopsea „Hortensia Papadat-Bengescu“, spusese demult tot ce avusese de spus pe lumea asta.

Bibliografie

Hortensia Papadat-Bengescu:

Balaurul, prefață de Gheorghe Crăciun, Editura Militară, București, 1986
Fecioarele despletite, Editura Eminescu, București, 1982
Femeia în fața oglinzei, antologie, postfaţă şi bibliografie de Ion Bogdan Lefter, Editura Minerva, București, 1988

Nicolae Balotă, *Caietul albastru*, Editura Ideea Europeană, Bucureşti, 2007
Camil Baltazar, *Contemporan cu ei*, Editura Pentru Literatură, București, 1962
Gerda Barbilian, *Ion Barbu. Amintiri*, Editura Cartea Românească, București, 1979
Bianca Burța-Cernat, *Fotografie de grup cu scriitoare uitate. Proza feminină interbelică*, Editura Cartea Românească, București, 2011
G. Călinescu, *Scrisori si documente*, ediţie îngrijită, note și indici de Nicolae Scurtu, prefață de Al. Piru, Editura Minerva, Bucureşti, 1979
Valeriu Ciobanu, *Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Pentru Literatură, București, 1965
Șerban Cioculescu, *Amintiri*, Editura Eminescu, București, 1981
Ovid S. Crohmălniceanu, *Amintiri deghizate*, Editura Nemira, București, 1994
Ioan Holban, *Hortensia Papadat-Bengescu*, Editura Albatros, București, 1985
E. Lovinescu, *Inedite: articole, scrisori, autografe, prefețe, cereri și petiții, alte documente (1896-1943)*, ediție îngrijită de Dan Gulea, Editura Cartea Românească, București, 2018
E. Lovinescu, *Scrisori și documente*, ediție îngrijită, prefață, note și indice de Nicolae Scurtu, Editura Minerva, București, 1981
Epistolar, Hortensia Papadat-Bengescu, note introductive de Mihaela

Stanciu, *Manuscriptum*, serie nouă, nr. 2, 2016
Claudia Millian, *Cartea mea de aduceri aminte*, Editura Cartea Românească, București, 1973
Romanul românesc în interviuri. O istorie autobiografică, vol. II, partea II, antologie, text îngrijit, sinteze bibliografice și indici de Aurel Sasu și Mariana Vartic, Editura Minerva, București, 1986
Scînteia, 26 februarie 1953
Scrisori către G. Ibrăileanu, ediție îngrijită de M. Bordeianu, Gr. Botez, I. Lăzărescu, Dan Mănucă și Al. Teodorescu, cu prefață de Al. Dima și N.I. Popa, Editura Pentru Literatură, București, 1966
Cella Serghi, *Pe firul de păianjen al memoriei*, Editura Polirom, Iași, 2018
Petre Solomon, *Un personaj care-mi poartă numele. Colaj memorialistic 1923-1947*, Editura Humanitas, București, 2016
Mihaela Stanciu Vraja, *Hortensia Papadat-Bengescu în oglinda prozei de tinereţe*, Editura Pro Universitaria, București, 2015

N. a.: Mi-aș fi dorit să pot sta de vorbă cu doamna Gabriela Omăt, editoarea care s-a ocupat de ordonarea ultimului mare șantier al H.P.B.: Hortensia Papadat-Bengescu, *Opere*, III, *Romane* (*Străina* – roman inedit), text stabilit şi note de Gabriela Omăt, studiu de arhivă şi selecţia lotului manuscris *Străina* de Elena Docsănescu, studiu introductiv de Eugen Simion, Academia Română, Fundaţia Naţională pentru Ştiinţă şi Artă, Bucureşti, 2013. Din păcate, a murit în 2019.

În documentarea acestei biografii intră multe alte informații, unele luate din articole publicate în diverse reviste și ziare sau materiale filmate.

Cînd scrii romanul vieții cuiva, ai o responsabilitate specială. De multe ori nu mai știi unde se termină documentarea și unde începe ficțiunea și invers, pentru că „realitatea“ unui personaj ia în fiecare zi în mintea și în textul tău altă formă.